AkTárs. O.
649/32.

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS DÉRI MÚZEUMÁNAK KIADVÁNYAI. XXXII.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

1936.

SZÁMOS KÉPPEL.

MUNKATÁRSAI KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
ÖSSZEÁLLÍTOTTA
Dr. SŐREGI JÁNOS
MÚZEUMIGAZGATÓ

YEAR-BOOK
of the Déri Museum 1936.

XXXII. Publication.

JAHRBUCH
des Debrecener Déri Museums
vom Jahre 1936.

Zusammengestellt:
Direktor Dr. J. SŐREGI.

Ausgabe des Déri Museums
N° XXXII.

ANNUAIRE
du Musée Déri de Debrecen
1936.

XXXIIe Publication
du Musée Déri.

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN. 1937—1542.

A DÉRI MÚZEUM ELSŐ FIÓKINTÉZMÉNYE A HORTOBÁGYI CSÁRDA három szobájában 1934-ben berendezett

HORTOBÁGYI MŰZEUM,

mely egyúttal az első magyar pusztai múzeum. Térképeken, festményekkel, grafikonokkal és eredeti leletekkel szemlélteti a világhírű puszta őstörténetét. Bemutatja a puszta flóráját és madárvilágát, a pásztorok életét és művészetét, továbbá a pusztára vonatkozó irodalmat és művelődéstörténeti emlékeket.

Ha a Hortobágyra utazik, feltétlenül tekintse meg annak múzeumát! Bővebb útbaigazítást a hortobágyi csárdás ad. A múzeum mindennap megtekinthető.

A DÉRI MÚZEUM MÁSODIK FIÓKINTÉZMÉNYE a Fűvészkert-uteai 2. sz. iskolaépület I. emeletén az 1936-ban újra rendezett és megnyitott

THALY-SZOBA,

mely a kuruc-korszak nagynevű krónikásának, a magyar nemzeti és függetlenségi eszme rajongó zászlóvivőjének, Debrecen város volt országgyűlési képviselőjének, Thaly Kálmánnak relikviáit, pozsonyi és budapesti lakásának bútorait, képeit, Thaly műveit, díszpolgári okleveleit, továbbá a Déri-gyüjteményből a legendás Ocskay-brigadéros nyeregfelszerelését, Sennyey Károly „Kuructárogatós" c. bronzszobrát stb., stb. tartalmazza.

A két szobából álló emlékmúzeumot minden vasárnap d. e. 10—13 óráig lehet megtekinteni. Hétköznapokon a Déri Múzeum Igazgatóságánál tessék jelentkezni!

DEBRECEN VÁROS MÚZEUMÁNAK

önálló alakban megjelent eddigi kiadványai:

1. **Tájékoztató** népéleti tárgyakat gyüjtők számára. Írta Boldisár Kálmán. 8°, 14 l. Függeléke: Rövid ismertetés múzeumunkról. Írta Zoltai Lajos. 2 l. Városi Nyomda 1906.
2. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1907. évi állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 62 l. Városi Nyomda 1908. Elfogyott.
3. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1908. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 49 l. Városi Nyomda 1909. Elfogyott.
4. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1909. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 46 l. Városi Nyomda 1910. Elfogyott.
5. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1910. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 48 l. Városi Nyomda 1911. Elfogyott.
6. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeuma 1911. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 56 l. Városi Nyomda 1912. Elfogyott.
7. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1912. évi működéséről és állapotáról. Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 68 l. Városi Nyomda 1913. Elfogyott.

(Folytatása a boriték 3-ik oldalán!)

Ak. Járs. O. 64

DEBRECEN SZ. KIR. VÁROS DÉRI MÚZEUMÁNAK KIADVÁNYAI. XXXII.

A DEBRECENI DÉRI MÚZEUM ÉVKÖNYVE

1936.

MUNKATÁRSAI KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
ÖSSZEÁLLÍTOTTA

Dr. SŐREGI JÁNOS
MÚZEUMIGAZGATÓ

VÁROSI NYOMDA, DEBRECEN
1937—1542.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Növedéknapló.
1938 évi 431 sz.

Nyomatott Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli református egyházkerület könyvnyomda-vállalatában. — A kliséket a Tiszántúli könyv- és lapkiadó Rt. cinkografiai intézete, a rajzokat ifj. Kovács János, Zoltai Lajos és Sz. Mata János készítették.
Ez a könyv 600 példányban jelent meg. — Erschienen in 600 Exemplaren.

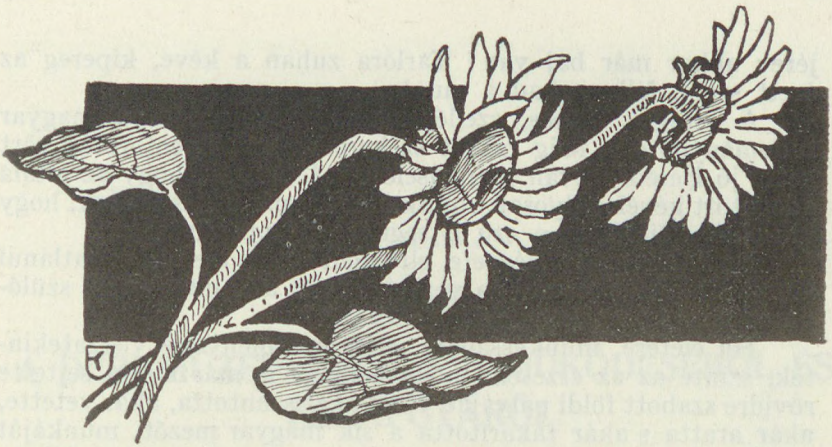
ECSEDI ISTVÁN dr.

A DÉRI MÚZEUM 1936 MÁJUS 19-ÉN ELHUNYT
ELSŐ IGAZGATÓJA EMLÉKÉNEK.

DEM ANDENKEN
DES AM 19 MAI 1936 VERSTORBENEN ERSTEN DIREKTORS
DES DÉRI MUSEUMS, Dr. ISTVÁN ECSEDI.

AKADEM

ELŐSZÓ.

Amikor ezen a helyen a letűnt esztendő eseményeit számbaveszem; amikor egyrészről az el nem végzett szép és hasznos terveinket, másrészről váratlanul adódott többrendbeli szomorú és terhes munkálatainkat magam elé sorakoztatom: e dolgozat elé igen kifejező címül írhatnám a jól ismert közmondást is: Ember tervez, Isten végez! Az a tragikusízű hangulat, az a borús, búsongó szellem, a sorsnak az a keserű tekintete, mely e sokat emlegetett négy magyar szó felett lebeg, ez nehezedik rá teljes egészében a Déri Múzeum multévi életére és működésére is. Mert mindaz, amit akartunk, mindaz, amit annyi lelkesedéssel és örömmel magunk elé tűztünk, a sors könyörtelen végzése folytán csak fájdalomra vált bennünk.

De ez a fájdalom nemcsak a mienk! Ha elvontan és kizárólagosan csak ezt az intézetet illetné, talán nem is emlegetnénk fel ennyire. Ez a fájdalom rázudult ősi városunk öreg szívére is, mely valahol ott ver láthatatlanul a Nagytemplom és Kollégium között... Ez a fájdalom keresztülnyilalt az egész nemzet érző testén is, talán éppen ott, azon a helyen, ahol a magyar rög és a magyar nép életéről számotadó idegszálak futnak össze...

Fájdalmunk továbbá mély, tragikus, megrendítő! A kiszolgált, elhasadt, padlásra került vasvillanyelet, ha megőrli a szú, ha elkorhad, darabokra omlik: ez a természet rendje szerint való! De ha az erősnek, épnek vélt szerszám akkor roppan ketté, amikor a gazda éppen a legszebb, a legdrágább kalászú súlyos búzakévéket adogatja fel jól megrakott szekere tete-

jére: akkor már baj van! Tarlóra zuhan a kéve, kipereg az érett szem, félbeszakad a munka...

A virágos, napos, szellőjárta magyar mezőn, a magyar tudományos élet félig rakott szekere mellett ilyenformán tört ketté jó Ecsedi István munkásélete is! Tudjuk, hogy az általa adogatott kévék súlyosak voltak, de ma már azt is tudjuk, hogy idő előtte, titokban a szú is segített elroppanásának.

De hát ez volt a végzete, elrendelt sorsa, mellyel váratlanul annyi fájdalmat szerzett a vezetése alatt álló intézetnek, szülővárosának és nemzetének!

Ha életére, munkásságára, elért eredményeire visszatekintek, szinte az az érzésem, hogy ő maga is már korán sejtette rövidre szabott földi pályáját. Mert akár szántotta, akár vetette, akár aratta s akár takarította a sík magyar mezőt, munkáját mindig szerfelett siettette. Az eke mellett nem használt isztikét; vetőmagjából szórt a varjaknak is; kaszáját nem igen fenegette. Hőnapokon sem törölgette, hanem hagyta csorogni homloka verejtékét! Búzavetésében nem szívesen szúrkálta a gyomot, mert nem akart ezzel időt tölteni és talán azért is, mert a cserepes ablakvirágnál jobban szerette a mezei töviset... Ő maga is olyan volt egész valójában! Minden szavának, nézésének, gondolatának és cselekedetének megvolt a maga természetes eredeti formája, színe, íze, sajátságos élete és környezete, mint a vadvirágnak, ki szabadon tenyészik, díszeleghet a fényben, cafattá csapzódik a viharban, társaitól elszívja a harmatot és sárga töviseiben bízva, nyugodtan várja az őszt!...

De ha sietett is, ha természetes mivoltára nem is takart soha leplező fátyolt, arra szentelt időt és ahhoz volt igen finom érzéke, hogy a magyar föld és magyar nép ősi zamatú életéből kiválogassa és csokorba rakosgassa a legvonzóbb, a legérdekesebb, a legegyénibb, a legszínesebb és a legillatosabb vadvirágokat, saját énjének édes testvéreit...

Nagy kár, hogy ez a méhszorgalomú gyüjtőmunka félbemaradt, dehát ember tervez, Isten végez! Fennmaradtak igen becses népszerű írásai, könyvei, tanulmányai, melyek enyhítik a fájdalmat, a félbemaradt tervek feletti bánkódást és java férfikora megroppanásának tragikumát.

I. RÉSZ.

JELENTÉS A DÉRI MÚZEUM 1936. ÉVI MŰKÖDÉSÉRŐL ÉS ÁLLAPOTÁRÓL.

Fig. 2. kép.
Kuruc tárogatós. Sennyey Károly bronzszobra a Thaly-szobában. Déri Frigyes gyüjteményéből.
Tárogató blasender Kuruc. Bronz-statue im Thaly-zimmer. Aus der Sammlung Friedrich Déri.

Az a hét esztendőn át kialakult és jólbevált munkamegosztás, mely a múzeum tudományos célkitűzéseit, főképpen a régészeti és néprajzi kutatások évről-évre felmutatott eredményeit, a múzeumigazgató és múzeumőr, tehát a két felelős tisztviselő munkálkodása révén biztosította, Ecsedi István igazgató 1936 február közepén bekövetkezett másodízbeni betegsége s reá nemsokára, május havában történt halála miatt márólholnapra egyszerre felborult.

A gyászos és váratlan eset folytán a felelős vezetésben teljesen magamra maradtam és bár az elmult évben egyetlen napi szabadságot sem vettem igénybe, mégis érthető okoknál fogva azt a munkaprogrammot, melyet 1935 október elején Igazgatóságunk a Közgyüjtemények Országos Főfelügyelősége elé tárt, nem tudtam teljesíteni.

Így, miután a múzeum épületét egy napra sem hagyhattam el, nem végezhettem régészeti kutatásokat. Ecsedi igazgató újabb néprajzi kutatásai töredékes jegyzetekben maradtak fenn, melyeknek kiegészítését, kutatásainak folytatását egyéb elfoglaltságaink miatt közülünk senki sem vállalhatta. Mert, hiszen azok a terhes munkálatok, melyek egy intézetvezetőnek váratlan elhunytával ilyen nagyszabású és igen élénk forgalmú kultúrház anyagának és összes adminisztratív ügyeinek átvételével szoktak járni, teljesen lefoglalták mindnyájunk idejét.

Ehhez járultak a múzeumigazgatói állás betöltésével járó mindennemű elfoglaltságok, melyeknek közepette egy nem múzeumi pályán működő aspiráns küzdelmével kellett szembenéznem, 15 éves múzeumi szolgálatomra támaszkodva.

Ennyi sok gond, nehézség és izgalom terhe alatt különösen két igen fontos cél megvalósítását tűztem ki feladatomul. Elsősorban igyekeztem elérni azt, hogy a Déri Múzeum és Könyvtár közel húszféle segélytételeinek összebonyolódott zűrzavarából az intézet háztartását, ügykezelését minden zökkenő nélkül hozzam át az 1937. esztendőre. Másodsorban feltétlenül biztosítani kívántam éjjel-nappali megfeszített munkával azt, hogy az 1935. évről szóló tízíves Évkönyvünk mind külsőleg, mind tartalmilag kifogástalanul jelenjen meg.

E két feladat elvégzésére fordítottam minden erőmet munkatársaim nagybecsű támogatásával, hogy a rázkódtatás után a múzeum életének, kultúrmunkásságának nyugodt felszínű menetét, további előrehaladását biztosíthassam.

I. fejezet.

Berendezési munkálatok.

Thaly-szoba berendezése. — Hortobágyi Múzeum átszervezése. — Negatív-lemezek és fényképek rendezése. — Új kutató-szoba berendezése és hasonló munkálatok.

Az 1935-ös Évkönyv 6—7. oldalain részletesen beszámoltam azokról az eseményekről, melyek a *Thaly-szoba* áthelyezését és berendezési terveit megelőzték. Ecsedi igazgató engem bízott meg a különben is általam részletesen kidolgozott terv keresztülvitelével. A Fűvészkert-utca 2. sz. iskolaépület I. emeletének délkeleti sarkában erre a célra kijelölt két szobát április havában kifesttettük, Thaly összes bútorait kijavíttattuk, illetve kitisztíttattuk és a Thaly-ereklyékhez hozzáadva a városi múzeumi anyagnak, valamint a Déri-gyűjteménynek a Rákóczi-kultuszra vonatkozó értékesebb tárgyait, a két szobát május hó

első felében berendeztem. Miután a Thaly-szobához vezető lépcsőházat és folyosót, továbbá az épület utcai homlokzatát is kellő feliratos táblákkal láttuk el, az emlékmúzeumot június 7-én rendeltetésének átadtuk. A Thaly-bútorok fel nem használt darabjait a Thaly-örökösöknek visszaadtuk, akik azokat el is szállították.

A Thaly-szoba berendezésére Debrecen város törvényhatósági közgyűlése 700 P póthitelt szavazott meg, melynek fel-

Fig. 3. kép.

Részlet a Thaly-szobából. A sarokban Thaly bronzszobra Strobl Alajostól.

Ecke im Thaly-Zimmer mit der Bronz-Büste Thaly's von Aloysius Strobl.

használását a Belügyminiszter 108,979—1936. IV. sz. leiratával hagyta jóvá. A Thaly-szoba polgármesteri határozat értelmében minden vasárnap 10—13-ig, egy teremőr felügyelete mellett, 20 fillér belépőjegy váltása ellenében tekinthető meg. Téli hónapokon zárva. Thaly Dezső gazd. főtanácsos rokonságával június 17-én látogatta meg az újonnan berendezett emlékmúzeumot, melyből a legnagyobb megelegedéssel távozott. Ezzel elsimultak azok az ellentétek, melyek a város és a Thaly-család közt évtizedeken át fennállottak.

Thaly Kálmán több mint 25 évig volt Debrecen város igen népszerű képviselője. Az a művelt középosztály, mely az ő műveit ma is szeretettel forgatja, ugyanolyan szeretettel láto-

gatja emlékmúzeumát is. Ez a kis emlékmúzeum hivatva van arra, hogy a nemzeti eszmékért égő régi lelkesedés tüzét ápolgassa, megtartsa és az ifjúságnak megmutassa.

*

A Déri Múzeum másik fiókintézete a Hortobágyi Csárda három szobájában elhelyezett múzeum, mely méltán nevezhető

Fig. 4. kép.

Részlet a Thaly-szobából. Thaly bútorai pozsonyi és pesti lakásából.

Teil des Thaly-Zimmers mit Möbeln aus seiner Wohnung in Pozsony und Budapest.

az *első magyar pusztai múzeumnak*. Ennek a valóban mindenki által közkedvelt kis múzeumnak az átszervezéséről készített terveimet, sőt az 1936. év tavaszán véghezvitt új berendezéseket már a mult év őszén megjelent 1935-ös Évkönyv 8—13. oldalain képekben is közöltem.

Miután a Főfelügyelőség egyik leiratában a Hortobágyi Múzeumban főleg a természetrajzi csoportok hangsúlyozására irányította figyelmünket, a puszta flórájának, faunájának és

talajviszonyainak szemléltető bemutatására; ennek alapján a magunk részéről különösen a nehezen kezelhető szűrök, bundák és a moly kártételeinek a régi szekrényekben legjobban kitett hasonló textiliák bevonását határoztuk el a pásztorművészeti készségek, szerszámok meghagyásával. — A látogató eleven pásztoron szemlélheti annak viseletét, a szűrt, a bundát stb., míg a madár- és növényvilág csak akkor lesz ránézve igaz élvezetet nyujtó látványosság, ha előbb azok kevéssé ismert egyedeit közelről szemlélve láthatja, vizsgálhatja.

Nagyon bevált az a rendszerünk, hogy a flórát nem fakó préselvényekkel, hanem színes táblákon mutatjuk be. Kiegészíteni kívánjuk a puszta madárvilágát annyira, hogy a nagy helyet foglaló bundák és szűrök helyébe is, a szekrényekbe elsőrendűen tömött madarakat gyüjtöttünk össze és ahogy a második szobában a pusztai vadlibák fajait bemutató külön csoport, a megfelelő táblázattal ellátva, a kis múzeum legkedvesebb és különösen a vadászvilág számára igen tanulságos látványossága, úgy a harmadik szobába tervezett, a puszta és a halastavak téli madárvendégeit bemutató új dobogó is csak fokozni fogja a kis múzeum értékét. Az ehhez szükséges anyagot 1936. év őszen gyüjtöttem össze, ugyanakkor készült az új dobogó. A berendezést 1937 márciusában végeztem el.

Hogy a zoologiai és részben geologiai, továbbá botanikai gyüjtemények kezelésének, kiállításának szakszerűségét biztosítsam, az 1929 : XI. tc. kívánalmai szerint szorosabb összeköttetésbe léptem a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Állattani Intézete vezetőjével: dr. Hankó Béla egyetemi professzorral, a Növénytani Intézet vezetőjével: dr. berei Soó Rezső egyetemi professzorral és mindkettőjük tanársegédeivel, mint a magyar Alföld faunájának és flórájának legkiválóbb ismerőivel. Továbbá kapcsolatot létesítettem dr. Arany Sándor egyetemi m. tanárral, a Kísérleti Talajtani Állomás vezetőségével és legújabban a M. Kir. Madártani Intézet igazgatójával: dr. Schenk Jakabbal.

Miután a Hortobágyi Múzeum idegenforgalmi szempontból is igen nagy jelentőségű, az 1937. költségvetési évre már 400 P városi segélyt sikerült biztosítanom és az Idegenforgalmi Központ is — mint minden évben most is — kisebb összeget helyezett kilátásba. A Hortobágyi Múzeumot 1936 január, március és április havában egy szakpreparátor és egy festőművész közreműködésével rendeztem át.

A Hortobágyi Múzeumot a csárda bérlője mutatja meg az érdeklődőknek. Ugyanő gondoskodik a takarításról és felügyeletről. Az a kérdés, hogy a pusztai múzeumban a belépőjegyet a város kezelje-e, avagy a csárda bérlőjének engedje át: a bérleti szerződés értelmében még mindig függőben van. A bérleti

szerződés úgyis tervbe vett revíziója alkalmával kerül döntésre a sor. 1936-ban a csárdai múzeumot mindenki felügyelet mellett ingyen látogathatta. Magunk részéről a belépőjegy szedésének idegen kezekbe való engedését nem javasolhatjuk.

Az immár 32 éves Debreceni Múzeumban a fényképfelvételek, *negatív-lemezek* és filmek, továbbá a *diapositivek* ezrei gyűltek össze. Ez a hatalmas anyag papírdobozokban, papírboríték nélkül feküdt és csakis nehézkes leltárkönyvi kezeléssel tudtunk egyes darabokhoz hozzájutni. A szükséges papírborítékok és fadobozok elkészítése után dr. Balogh István múzeumi gyakornok rendezte ezt az anyagot. Új jegyzéket készített, minden lemezt külön borítékba helyezett, ezt a szükséges feliratokkal látta el és az egész anyagot tárgyak szerint csoportosította. Az egyes csoportokon belül a kartotékszerűen dobozokba helyezett s a lemezeket tartalmazó megírott borítékok egyúttal cédulakatalógusként szolgálnak. A rendezett lemezek, illetve filmek száma 4200-ra rug.

Ugyanígy megkezdtük a *fényképanyag* rendezését, illetve leltározását, miután a sokféle méret, az előbbiekhez hasonló elrendezésre nem alkalmas. Különösen sok gondot fordítunk arra, hogy összegyüjtsük Debrecen régi épületeiről, utcáiról, tereiről, tájairól, lakosairól stb. készült felvételeket. Mihelyt tudomást szereztünk arról, hogy egy épületet lebontanak, azonnal lefényképeztettük minden megközelíthető oldalról és ezek részére egy külön fényképalbumot készíttettem. Ugyanezt az akciót kiterjesztettük Hajdú megye minden községére is a néprajzi kutatásokkal kapcsolatban. 1936-ban Debrecenben több utcarészlet tűnt el. A letűnt állapotot most már igen becses lemezeink őrzik. Ugyanezen akcióval kapcsolatban az elfakulásnak kitett régi fényképeinknek újra lefényképezését határoztuk el. A rendezett fényképek száma eléri a 600-at. Ezt a munkát is Balogh gyakornok végezte.

1936 őszén megszerveztem és elindítottam a másik igen fontos berendezési munkálatot: a múzeumi *oklevéltár* cédulakatalógusának előkészítését. Ehhez az igen fontos, a szakszerű kezelést és könnyű használatot biztosító, már régebben szükségesnek bizonyult munkálathoz 2000 drb kartotéklapot nyomattam, a megfelelő szövegezéssel. Ez a munkálat kiegészítője, illetve folytatása a kézi- és szakkönyvtár 1936-ban folytatott s jórészt be is fejezett cédula-katalógusának. Ezeket követi a néprajzi, régészeti és egyéb anyag cédula-katalógizálása.

A Déri Múzeum hivatali helyiségében, a múzeum kultúrház jellege miatt oly élénk személyforgalom van, hogy a kutatásra jelentkező hazai és külföldi tudósok nem mindig találtak nyugalmas munkahelyet a középső hivatali szobában, ahol erre a célra egy nagy asztal áll rendelkezésre. Azért, mikor a földszint 11-es számú szobájából a Thaly-ereklyéket a szomszédos épületbe

költöztettük, a felszabadult helyiségben egy igen kényelmes *kutató-szobát* rendeztem be. Az itt elhelyezett szekrényekben csoportosítottam egyúttal Déri Frigyes könyv-, oklevél- és metszetgyüjteményét, a Sárváry-könyvtárat és az összes eddigi múzeumi kiadványokat.

Itt említem meg, hogy az új kutató-szoba — mely múzeumunkban igen nagy hézagot pótol — nem az egyedüli, mely

Fig. 5. kép.
A Déri Múzeum új kutatószobája.
Das neue Forschungs-Zimmer im Déri Museum.

rendelkezésünkre áll. A szomszédos iskolaépület I. emeletének délnyugati sarkán, a raktáranyag tanulmányozása végett egy nagyobb szobát hasonló célra rendeztünk be, főleg tudósok részére. Kézikönyvtárunk nagyobbik részét itt helyeztük el, főleg a XVII—XVIII. századi műveket, folyóiratokat, nyomtatványokat, melyek hivatali helyiségeinkből kiszorultak. — A könyvtár rendezését Balogh gyakornok végezte.

A földszint keleti szárnyában, az újrafestett 15. sz. szobában 1936 őszén megkezdtem a múzeum 1848—49-i *szabadságharci emléktárgyaink* összegyüjtését, vitrinek beállítását. Ide helyez-

tem ideiglenesen polgármesteri határozat értelmében Monti Sándor szabadságharci ezredes bronz mellszobrát, melyet báró Monti Ágost Sándor torinói egyetemi tanár ajándékozott Debrecen városának. A végleges elhelyezésre bizottság alakult.

II. fejezet.

A múzeum az általános közművelődés szolgálatában.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter 10,058—1936. IV. sz. rendelete, mely a Budapesti Közlöny-ben augusztus 7-én jelent meg, múzeumunkat is, az ország 14 más intézetével együtt, *közgyüjteménnyé* nyilvánította.

Az elmult évben is megjelentettük *Évkönyvünket* 10 ív terjedelemben, 42 képpel, német kivonattal, 600 példányban. Fővárosi, vidéki és külföldi intézetek, múzeumok, könyvtárak, tudósok és művelt érdeklődők részére egyrészt ajándékul, másrészt cserében 500 példányt küldöttünk szét. A külföldről igen értékes műveket, folyóiratokat kaptunk cserébe. Honi múzeumainknak éppen azáltal, hogy a múzeum életében minden apróságra figyelemmel vagyunk, mintegy útmutató gyanánt kívántunk vele szolgálni. Az előbbieknél kisebb terjedelmét az 1935-ös Évkönyv előszavában okolom meg. Mind a Jelentés, mind a Figyelő és Függelék részekben közreadott tanulmányaink révén a régészeti, néprajzi s egyéb művelődéstörténeti kutatások ügyét igyekszünk előrevinni. Ez az egyetlen szerv, mellyel városunknak kifelé a határokon túl is a legtöbb jó szolgálatot tehetjük. Azt a 800 P-t, mely 1936-ban az Évkönyv

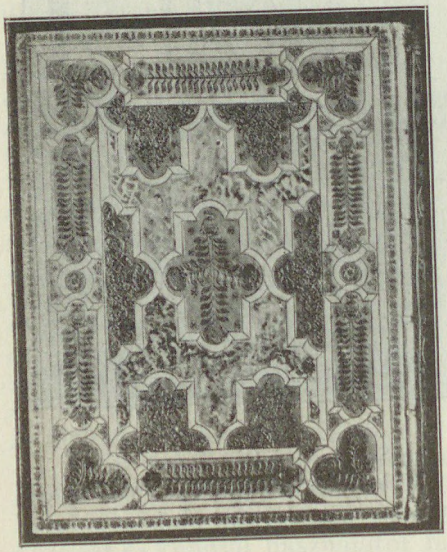

Fig. 6. kép.

Dávidházy János debreceni könyvkötőmester remeke 1819-ből. Dávidházy Kálmán letétje.

Meisterwerk des Debrecener Buchbinders János Dávidházy aus dem Jahre 1819. Leihgabe Kálmán Dávidházy's.

kinyomatására rendelkezésünkre állott, 1937-re 200 P-vel sikerült bővíteni.

Múzeumunknak igen becses tárgyai, a XVII—XIX. századi híres debreceni *könyvkötészeti táblák*, melyek a református Kollégium könyvtárában még nagyobb számmal vannak. Dr. Tormay Gézáné egyik múzeumi látogatásával kapcsolatban elhatároztuk ezeknek felújítását. Számos tárgyalás és előkészítés után dr. Tormay Géza a kivitelezés ügyét magáévá tette, az Idegenforgalmi Központi Hivatal finanszírozásával, főleg idegenforgalmi célra. 1936 karácsonyára Varga Ilona iparművész másolatai alapján el is készültek az első példányok, melyek hű utánzatai a híres, régi könyvkötészeti remekeknek. Részint mint könyvvédő-fedelek, részint mint pompás kötések fogják hirdetni egy végleg letűnt debreceni kézműipar egykori nagyságát. Magunk részéről csak arra ügyelünk, hogy a másolatok hűek legyenek az eredetiekhez, rajtok legyen, hogy azok a Déri Múzeum eredeti darabjai után készültek, míg terjesztését és értékesítését átengedtük az Idegenforgalmi Központnak, mely az ügy megindítására nem sajnálta az áldozatot.

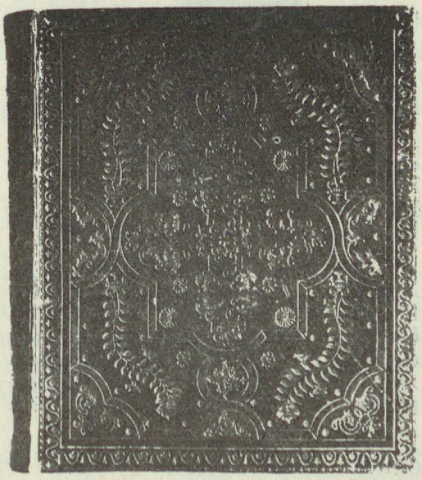

Fig. 7. kép.

Dávidházy Imre debreceni könyvkötőmester remeke 1850-ből. Dávidházy Kálmán letétje.

Meisterwerk des Debrecener Buchbinders Imre Dávidházy aus dem jahre 1850. Leihgabe Kálmán Dávidházy's.

Ugyancsak a régi magyar iparművészeti formák felújításának eszméje vezérelt bennünket akkor is, amikor az Orsz. Frontharcos Szövetség debreceni főcsoportja hozzánk fordult egy *frontharcos serleg* készítése ügyében. A sablonos kehelyformák helyett az ősi ivótülök-formát ajánlottam, mely sokkal jobban fog illeni a marcona frontharcosok asztalára és kezébe. Debreczeny Tivadar szobrászművész készítette el a tervet, a vezetésem alatt működő serlegbizottság általmegadott utasítások és XV. századi minták alapján. A bronztalapzatra szerelt ezüst ivótülök egy budapesti ötvösmester műhelyében el is készült s igen sikerült formájával amellett, hogy országos feltűnést fog kelteni, egy letűnt ősi formát fog felújítani. Mindezekkel

Fig. 8. kép.

Díszserleg ezüstből, az ősi ivótülök mintájára, bronz turulra szerelve. A világháború magyar hőseinek emlékére, Sőregi igazgató elgondolása szerint készíttette a Debreceni Frontharcos főcsoport. Mintázta Debreczeni Tivadar, készítette Mihók S. budapesti ötvösmester.

Prunkpokal in der Form eines alten Trinkhornes montiert auf einem bronzenen Turul. Andenken an die in Weltkrieg gefallenen ung. Helden. Den Pokal liess die Debrecener Hauptgruppe der Frontkämpfer verfertigen.

el akarom érni, hogy a múzeumokban összegyüjtött anyag a lehetőség szerint újraéledve hirdesse a multat.

Külföldi és hazai tudósok, múzeumi szakemberek az elmult évben számosan látogatták múzeumunkat. Ha az országban valahol új berendezések kerültek szóba, az illetékesek rendszerint a Déri Múzeum berendezését jöttek tanulmányozni. Mindenkinek a legnagyobb készséggel állottunk rendelkezésére. Tárgyainkról, berendezési módszerünkről számos fényképet küldöttünk mind hazai, mind külföldi intézeteknek.

Múzeumunk nevezetesebb műkincseinek története megírásához az adatokat állandóan gyüjtöm. Így a mult évben sikerült megszereznem lemásolásra az ú. n. Ecce Homo Társaság vezetőségének ama kéziratos jelentését, mely a vállalat második üzletévéről (1896 nov. 4-től 1897 nov. 10-ig) számol be. Ez a társaság vásárolta meg Munkácsy hatalmas festményét. A millenium után külföldi körútra vitték. A most említett Jelentés a bécsi, drezdai, berlini, hamburgi és brüsseli kiállításokról számol be igen részletesen.

III. fejezet.

A múzeumi és könyvtári felügyelőbizottság működése.

A múzeum épületének karbantartása.

A múzeumi bizottság tagjai voltak 1936-ban: Dr. Balogh Sándor közművelődési tanácsnok, elnök, dr. Darkó Jenő, dr. Szentpéteri Kun Béla, dr. Rugonfalvi Kiss István egyetemi

tanárok. Nagybákay-Sesztina Jenő főrendiházi tag, dr. Juhász Nagy Sándor ny. miniszter, dr. Erdős József kollégiumi ügyész, dr. Márk Endre ny. polgármester, dr. Ecsedi István múzeumigazgató, előadó és dr. Sőregi János múzeumőr, jegyző.

A bizottság május 15-én tartotta ülését a kultúrtanácsnok elnöklete alatt. Előadója dr. Ecsedi István volt, akinek jóformán ez volt utolsó hivatali ténykedése, mert 17-én este már utolérte végzetes betegsége s 19-én hajnalban a halál.

A bizottság az előző évi múzeumi Jelentést tudomásul véve, azt kinyomatni javasolta a szokásos formák között. Tudomásul vette és elfogadta teljes megelégedéssel a Thaly-szoba berendezését, továbbá az igazgató előterjesztésére díjnoki kinevezésre ajánlotta dr. Balogh István középiskolai tanárt, aki már három éve ingyen dolgozott a múzeumnak. Dr. Balogh gyakornokot a polgármester, miután e sorok írója Ecsedi ig. elhalálozásával magáramaradt, június végén mint id. kisegítő munkaerőt (ADOB) a múzeumhoz kinevezte.

A múzeumi bizottság 1936-ban több ülést nem tartott, miután a múzeum anyagának átadására külön bizottság alakíttatott a városi számvevőség és az Ecsedi-örökösök bevonásával s nem adódtak elő olyan ügyek, melyek az összehívást szükségessé tették.

*

Alig múlik el esztendő, hogy a múzeum épületében valami változás, jobbítás ne történnék.

Az a vízmennyiség, mely ezelőtt a képtári üvegtetők nyári hűtésére, továbbá a múzeum előtti vízmedencék és csobogók táplálására szolgált, külön mérés nélkül folyt el. A vízfogyasztás pontos megállapítása végett a múzeum költségére három vízórát szereltek be. Kettőt az épületben, egyet a parkban 330·— P költséggel.

Nagyobbszabású javítási munkálatokat végeztettünk el a vízmedencék, zászlótartók és az épület szegély- és fedő kőlapjai fagytól megrongálódott felületének rendbehozása céljából. Erre a célra a középületek fenntartására szolgáló fedezetből engedélyeztek 240·— P-t.

Kérelmünkre a múzeum előtti téren minden vasárnap d. e. a 11. Hajdúezred zenekara játszott.

A parkban elhelyezett Méliusz Péter sírkövére védő tetőt csináltattam a téli hónapokra. Hasonlókat fognak kapni a többi sírkőemlékek is.

IV. fejezet.

Dr. Ecsedi István igazgató elhalálozása folytán a múzeum anyagának átadása a h. igazgatónak. — Dr. Sőregi János igazgatóvá választása. — A múzeumőri állás meghirdetése.

Dr. Ecsedi István múzeumigazgató rövid életrajzát, főleg a múzeummal kapcsolatban kifejtett munkásságát és kiváló érdemeit ez Évkönyv külön fejezetében tárgyalom. E helyen csupán arról számolok be, hogy az ő elhalálozásával kapcsolatban a múzeum átadását és átvételét illetőleg milyen intézkedéseket tettem :

Május 19-én reggel a polgármesteri értekezleten személyesen bejelentvén a halálesetet, kérelmemre egy számvevőségi tisztviselőt küldtek ki a megboldogult lakására, aki az elhunyt fivére és az én jelenlétemben jegyzőkönyv felvétele mellett megkereste és magához vette a múzeumi Wertheim-szekrény kulcsait. Ebben a szekrényben voltak ugyanis a múzeumi előlegek és a másik két Wertheim kulcsai, melyekben a Déri-féle aranypénzek őríztetnek. A kulcsok a számvevőségnél maradtak letétben az átadó bizottság megalakításáig.

A lezajlott gyászos esemény után a Polgármester május 28-án kelt 22,965—1936. IV. sz. határozatával elrendelte, hogy a Déri Múzeumban, a Közművelődési Könyvtárban és a raktárban őrzött értékek, ingóságok, berendezési tárgyak stb. leltár mellett és jegyzőkönyv felvételével adassanak át Sőregi János múzeumőr részére. E munkálat elvégzésére bizottság alakult, melynek tagjai lettek : Dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnok, dr. Rugonfalvi Kiss István egyetemi tanár, múzeumbizottsági tag, Gerecze Sándor számellenőr, dr. Ecsedi János tb. aljegyző, a megboldogult fivére és dr. Sőregi János múzeumőr. Az Ecsedi-család képviseletében megjelent s résztvett a tárgyalásokban Pethő Lajos ny. városi főmérnök, az elhunyt igazgató szomszédja és barátja is.

Az átadó bizottság május 25-én kezdte meg működését. A Wertheim-szekrény felnyitásával, a pénz és az okmányok számbavételével, íróasztalának teljes átnézésével kezdtük a terhes munkát, reggeltől estig, mindenről jegyzőkönyvet véve fel. Folyt a munka május 26-án, 27-én. Sorra kerültek az összes szigorú számadási nyomtatványok, az elhunyt igazgató tulajdonát képező értékek, könyvek, okmányok, melyek a Wertheimban a múzeum tulajdonát képező hasonló tárgyakkal össze-

keveredtek. Javaslatomra és kifejezett kérelmemre a Dérigyüjtemény arany példányait tartalmazó két Wertheim kulcsait a Házipénztár őrizetébe helyezték.

Szakadatlan munkával folytattuk a múzeumi anyag átvételét a leltárkönyvek alapján, melyeket záradékkal láttunk el s valamennyit mint átadó és átvevő aláírtunk. Június havában rendeztük a múzeumi előlegek elszámolását a már kifizetett és kifizetésre váró okmányok, nyugták, számlák egész tömegét és mikor mindezekkel elkészültünk, összeállítottuk, majd bizottsági tárgyalások után végleges szövegezéssel leírtuk az átadási jegyzőkönyvet több melléklettel együtt. A Wertheimban talált több mint 800·— P készpénzt pedig a házipénztárba letétbe helyeztük.

Az átvételi munkálatok tapasztalatai alapján az egész intézet részére pénztári főkönyvet rendeltem a számvevőség szakvéleményét kikérve. Csak június végén sikerült az átadási jegyzőkönyvet beterjeszteni, melynek pontjai később a közel húsz tétel alatt felsorolt városi és állami segélyek bonyolult rendezéséhez alapul szolgáltak a hitelátruházások és áttételek valóságos labirintusában.

Ezek a munkálatok az egész nyáron és őszön át annyira lekötötték minden időmet, hogy a szabadságomat részint felelős tisztviselő hiánya miatt is, nem vettem igénybe. Csak így tudtam biztosítani az 1935-ös Évkönyv megjelenését, mely munkámat erősen zavarták az igazgatói állás betöltésével járó elfoglaltságok.

Debrecen város Polgármestere az elhalálozás folytán megüresedett múzeumigazgatói állásra aug. 6-án hirdette meg a pályázatot. Aug. 31-ig három pályázat futott be: Dr. Bartha Károlyé, dr. Harsányi Ferencé és dr. Sőregi Jánosé. A Nemzeti Múzeum tanácsa a felküldött pályázatok elbírálása után jelölését szeptember 30-án küldte le a polgármesteri hivatalnak. Első helyen dr. Sőregi Jánost, második helyen dr. Bartha Károlyt jelölte. Előbbinek művelődéstörténeti, régészeti és néprajzi, utóbbinak könyvtártudományi képesítést adott. A törvényhatósági bizottsági közgyűlés október 19-én 105 szavazattal 46 ellenében dr. Sőregit múzeumigazgatónak választotta (304. bkgy./40,132. fj.—1936. sz.). Október 23-án letette a hivatali esküt. A közgyűlési határozat a 41—1930. B. M. sz. körrendelet 9. fejezete alapján nov. 22-én jogerőre emelkedett.

Dr. Sőregi János megválasztásával megüresedett múzeumőri állásra a város Polgármestere nov. 15-én hirdetett pályázatot. December 15-ig 18 pályázat érkezett. A Nemzeti Múzeum tanácsának jelölése, az első helyen jelölt dr. Lükő Gábor kinevezése már 1937-re esik.

V. fejezet.

Személyi ügyek.

Dr. Ecsedi István
1885—1936.

Fig. 9. kép.

A debreceni Kistemplom az 1900-as évek elején a Kossuth-utcáról nézve.

Die Debrecener sogenannte „Kleine Kirche" am Anfang des XX. Jahrhunderts von der Kossuth-gasse aus gesehen.

Évkönyvünk 1935. évi folyamában ugyanezen a helyen részletesen emlékeztem meg múzeumunk első alapítójának 1935 április havában bekövetkezett haláláról és igyekeztem kijelölni azt a helyet, feltüntetni azt az igazságot, mely Debrecen város kultúrfejlődésében őt megillette.[1]

Sajnos, ez évben e szomorú kötelességet meg kell ismételnem, éspedig fokozódó fájdalommal, mert míg az előző évben az emberi kor átlagos legfelső határát, a 70 évet is túlhaladó Löfkovits Arthur sírjára helyeztük a kegyelet szerény virágait, addig ez évben az új Déri Múzeum első igazgatójának, az 51 éves korában oly tragikusan derékbe tört Ecsedi Istvánnak kell szentelnünk kegyeletes megemlékezésünket.

Ha valakinek fiatal éveit, kifejlését, érvényrejutását akarjuk kihámozni és tisztán magunk előtt látni, célszerű ismernünk annak a korszaknak szellemi és gazdasági struktúráját, mely az egyént vállaira veszi és magával ragadja. Az öregség, a halál rendszerint már csak észrevétlenül gyarapodó sárga avar a messzeszáguldó kor suhogása után! Az öregségre már alig van a kor hatással!

[1] Sőregi, Löfkovits Arthur (1863—1935) 10 képpel. Debrecen, 1936. A Debreceni Múzeumbarátok Köre kiadványai. 2. sz. 8°, 24 l. Klny. a Déri Múzeum 1935. Évkönyvéből.

Ecsedi István életének és működésének részletes leírását és ismertetését ezen a helyen még lehetetlenség adnunk. Egyrészt annyira közel vagyunk még elmúlásához, hogy az elfogulatlan megítélésnek, bár erre törekedtünk, mégis száz és száz akadálya van, másrészt olyan változatos és eseményekben gazdag emberi élettel állunk szemben, hogy az Évkönyv megszabott terjedelme ezt befogadni úgysem tudná. De fiatalságának korát mégis érintenünk kell.

Bizonyos, hogy Ecsedi István serdülő ifjúsága az ezredéves ünnepély korának derült, dicsőségben pirosló ege alatt és a büszke magyar önérzet csillogó pompájában telt el. Ismeretes, hogy a milleniumi nemzeti önérzet felbuzdulása a XX. század első évtizedeinek kultúrtörekvéseit az egész országban olyan lendületbe hozta, hogy az egyre-másra alakuló, erősödő társadalmi- és kultúrintézmények a komoly és lelkes magyar ifjúságnak az érvényesülések igen kedvező lehetőségeit nyujtották. Haszontalan magyar ifjú volt az, aki a millenium nagy Magyarországa határain belül nem tudta megtalálni képességének és hajlamának megfelelő, tisztességes kenyérkereső társadalmi pozícióját. Úgy fejlődött akkor ez az ország, mintha előre sejtette volna, hogy szörnyű veszedelem várakozik reá valahol a világtörténelem színpadának egyik sötét zugában.

Így Debrecenben is annyi örvendetes esemény közepette mindjárt a század első éveiben, Löfkovits Arthur áldozathozatalával megalakult a városi múzeum, mely a dúsan virágzó általános fejlődés áramában alig hagyta el zsenge gyermekkorát, Zoltai Lajos páratlan buzgalmából már 1910-ben jelentékeny kultúrtényezővé vált.

Ez a gyors kifejlődés eredményezte, hogy a város vezetősége már 1910-ben komolyan foglalkozott egy közművelődési ház felépítésével, hogy az örvendetesen megnövekedett kultúrigényeket jobban és megfelelő formában kielégíthesse. Természetes, hogy e nemes törekvés szolgálatában a múzeum vezetőjének a munkaköre is egyre szélesedett. Az újabb és újabb szerzések, ajándékozások, hagyományozások, mint pl. a Thaly-relikviák is, mint adminisztrációs és tudományos feladatok egyetlen szakember munkaerejét kezdték felülmúlni. Ezért már 1909-ben Debreczeni István hittanhallgató, 1910-ben pedig Széki Ákos kir. főügyészségi irodatiszt állottak csekély honorárium fejében Zoltai múzeumőr segítségére.

Azonban ezek a kisegítő ideiglenes munkaerők állandó múzeumi alkalmaztatásra maguk sem gondoltak. Ezért a múzeum igazgatósága egy olyan fiatalembert keresett, aki a régész és historikus Zoltai Lajos mellett, főképpen a néprajzi anyag gyüjtését és az osztály vezetését végezné el.

Ebben az időtájban került haza a szegedi főgimnáziumból a 26 éves dr. Ecsedi István, akire Zoltai Lajos hívta fel az ille-

tékesek figyelmét, s akit a Múzeumi Bizottság javaslatára a városi tanács a múzeumba ki is nevezett.

Tekintsünk végig múzeumi pályáján s állítsunk neki e helyen olyan emléket, mely az ő egyéniségéhez legjobban illik: őszintét, egyszerűt, síma felületüt, melyen a napsugár árnyék nélkül szikrázik... És ezen a helyen már most ne várjon senki tőlünk rendszerbe szorított, fejezetekre osztott ú. n. tudományos

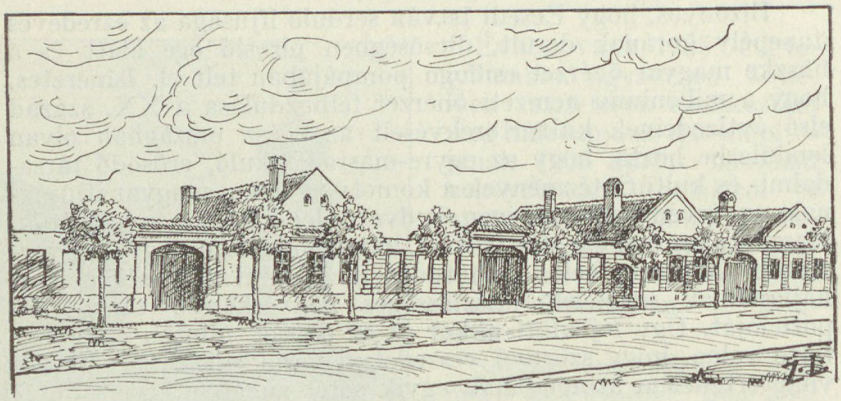

Fig. 10. kép.

A debreceni Nagy Mester-utca öreg cívisházai az 1880-as években. Jobbról az első ház Ecsedi István szülőháza. Zoltai Lajos rajza.

Die Debrecener Nagy Mester-gasse mit alten Bürgerhausern um 1880. Rechts fas erste Haus Geburtshaus des István Ecsedi. Gezeichnet von Lajos Zoltai.

életrajzot sem, mert nyugodtan állíthatom, hogy egy ilyen keretben, kezünkben nagyítóval és precíz mérleggel, az ő kortársai számára, Ecsedi egészen sajátságos egyéniségét nem lehetne érvényre hozni. Ezért működésének, egyéniségének, rövid változatos életének filmszerű levetítését adjuk.

*

Ecsedi István 1885 szeptember 29-én született a széles, akkoron gyeppel és porral takart, inkább falusias jellegű Nagy Mester-utcán, a 23. számú házban.[2] Testi és lelki formára tősgyökeres cívisgyermek volt, ki egyszerű környezetben, a városi kisgazdatársadalom levegőjében, tanyán, szőlőskertben, majd

[2] Apja id. Ecsedi István, Zoltai szerint „igen élces, vicces, elmés ember volt". (Debreceni Képes Kalendárium, 1937. 83. l.) Anyja Szűcs Erzsébet, szelíd, komoly, gyermekeinek és háztartási teendőinek élő, igen jólelkű derék cívisasszony.

az ősi Kollégium falai között cseperedett fel.[3] Városunkban a szülői ház és a Kollégium együtt szokták megadni a cívisgyermekeknek a debreceni mázt, melyet róluk sehol a világon és semmiféle szerrel vagy szerszámmal eltüntetni nem lehet. Ecsedire 1000 C. hőfokú kemencében égették rá ezt a debreceni mázt.

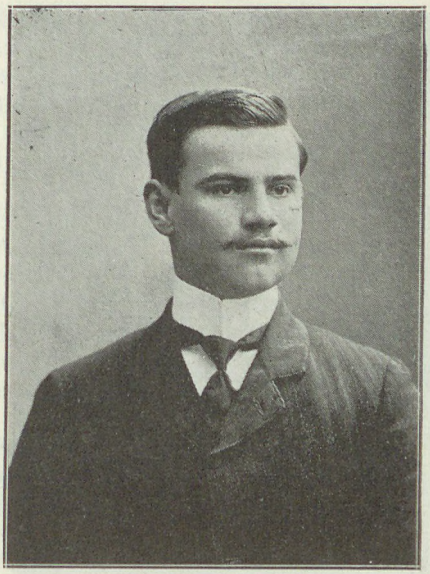

Fig. 11. kép.
Ecsedi István arcképe 1904-ből, mikor érettségi vizsgát tett.
Bildnis des István Ecsedi aus dem Jahre 1904, zur Zeit da er seine Reifeprüfung bestand.

Id. Ecsedi István legnagyobb fiának gimnáziumi neveltetésével bizonyára csak annak a szokásnak akart eleget tenni, mely akkortájban a jómódú cívisek között általános volt s amely szerint érettségi után az ifjak apjuk gazdaságában maradtak. — Azonban István fiában ennél magasabb vágyak mozgolódtak. Ambícióján felül bizonyára arra is gondolt, hogy a szülői vagyon négy testvér között elosztva később nem sokat fog jelenteni. Így történt, hogy apja makacs akarata ellenére, sőt annak haragját magáravonva, de jobbérzésű édesanyjától támogatva a Kollégiumban szerzett érettségi után — bár tanulmányait szülővárosában is folytathatta volna —, egyenesen a budapesti egyetemre iratkozott be,[4] amely elhatározás egyrészt menekülés volt az úri rendet nem szívlelő apja elől, másrészt fejlődésére nézve igen kedvező és szerencsés kialakulás.

A budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán, mint

[3] Elemi iskoláit a hatvan-külvárosi iskolában végezte. Bizonyítványát a IV. osztályból Papp Péter tanító írta alá. A debreceni református főgimnáziumi éveit 1895—96-ban kezdte. Érettségit tett 1903—1904. iskolai évben.

[4] Az 1904—05. iskolai évben iratkozott be a budapesti Tudományegyetem bölcsészettudományi fakultására. A négy év alatt hallgatott professzorai közül megemlítjük a következőket: Alexander Bernát, Ballagi Aladár, Beöthy Zsolt, Cholnoky Jenő, Horváth Ciril, Kövesligethy Radó, Kuzsinszky Bálint, Lóczy Lajos, Marczali Henrik, Négyessy László, Pauer Imre, Thirring Gusztáv stb.

földrajz-történelem szakos, fizikai földrajz, csillagászat és történelem tantárgyakból 1908-ban doktori diplomát szerzett.[5] Egyetemi évei alatt derék professzorai[6] felismerték benne a magyar föld és nép iránti különös érdeklődését és őt hajlama szerint irányították. Sajátkezűleg írt rövid életrajzi adatai szerint már mint egyetemi hallgató, szűnidőkben az ausztriai és németországi városokat látogatta, azoknak intézményeit, levéltárait tanulmányozta. Doktori értekezése „A Hortobágy-puszta természeti viszonyai, tekintettel a mezőgazdaságra" Szegeden, 1908-ban jelent meg. Ennél nekivalóbb témát keresve sem lehetett volna találni. Ezt a témát talán nem is a professzorai választották meg. Ebbe a témakörbe ő valahogy beleszületett. Egészséges színű kerek arcára volt írva, hogy a Hortobágy széléről való, hogy azt nálánál jobban senki se ismeri, csak le kellett róla olvasni.

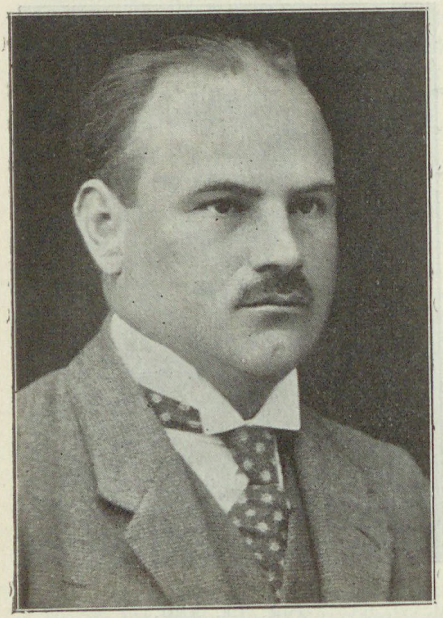

Fig. 12. kép.
Ecsedi István arcképe fiatal tanárkorából, az 1900-as évek végéről.
Bildnis István Ecsedi's als junger Professor, zwischen 1900—1910.

1908—1909. iskolai évben mint óraadó tanár a szegedi főgimnáziumban volt alkalmazásban. 1909 május 8-án a budapesti Orsz. Tanárvizsgáló Bizottság előtt középiskolai tanári oklevelet szerzett a magyar történelem és földrajz tantárgyakból.[7]

Szegeden Tömörkény István az élesszemű ethnografus és erősen szociális érzésű országoshírű író romantikus parasztszemlélete és parasztábrázolása a Szegedi Napló hasábjain és önálló köteteiben is akkor volt java virágzásában. Ecsedi István,

[5] Abszolutoriumot nyert 1908 október 7., doktori diplomájának kelte 1908 november 28.
[6] Lóczy Lajos, Cholnoky Jenő és Kövesligethy Radó irányították.
[7] Tanári oklevelének kelte 1909 május 8. Aláírva Beöthy Zsolt. Itt említjük meg, hogy a világháború vége felé a debreceni egyetemen jogra iratkozott be. Az első alapvizsgát 1918 aug. 16-án tette le. Az 1918—19. iskolai évben még két szemesztert lehallgatott, de vizsgát többé nem tett.

aki pesti évei alatt erős átváltozásnak és átvedlésnek volt kitéve, Szegeden Tömörkény hatása alatt, korábbi paraszti önérzetében megerősödött. Tömörkényt személyesen is ismerte, a szegedi múzeumot, különösen annak néprajzi osztályát látogatta.

A régi hajdú nemescsaládból származó, Ecsedinél 15 évvel idősebb Móricz Pál is abban az időtájban ujságíróskodott Szegeden. Akkoron suhogtatta első határozottabb szárnyveréseit. Írásai, könyvei, melyek közül néhány Szegeden jelent meg, gyakori multatsirató lirikus búsongásukkal, hol reális, hol romantikus világukkal, Ecsedi alaptermészetétől már távolabb állottak.

Bizonyos azonban, hogy Ecsedi Istvánt a tiszaparti Szeged sok mindenre figyelmeztette. Az újságíró Tömörkény múzeumigazgatótól elleste az érvényesülés és jó hírnév-nyerés egyik könnyű módját. Éreznie kellett azt is, hogy a szűkebb szülőföldre támaszkodó 100%-os lokálpatrióta szépirodalom és helyi részletkutatás divatos lett, hírt, nevet szerzett a törekvőnek. Azt is éreznie kellett, hogy hasonló lehetőségek Debrecenben ő előtte is nyitva állanak.

1909—1910-ben mint önkéntes a tiroli 1. sz. császárvadászezrednél Innsbruckban és Meránban szolgált.

Itthoni összeköttetései révén kivitte, hogy a debreceni Kollégium református tanítóképzőintézete 1911-ben h. tanárnak hívta meg. Ecsedi örömmel jött haza és bizonyos, hogy szülővárosának eme hívó szava volt jövendő érvényesülésének lehető legkedvezőbb momentuma. Nevelése, alaptermészete olyan volt, hogy ambícióit szülővárosán kívül, idegen környezetben aligha tudta volna olyan korán és annyi sikerrel kifejteni és gyümölcsöztetni. Idehaza mint kenyérkereső fiatal tisztviselő, a szülői ház bőségére támaszkodva, kis fizetéséből is egyszerre úr lett, aki most már változatlanul makacs atyja haragján felülemelkedve, gond nélkül élhetett és igen biztosan érezte magát a Basa-halmán belül, az öreg Kollégium vastag falai között. Mert aki e 400 éves intézmény kapuján belép, éreznie kell, hogy itt egy hatalmas erősség bevehetetlen bástyái vigyáznak reá, hitére, fajára és nemzeti öntudatára.

Mondják, hogy ilyen erős várban, jó fegyverrel felszerelve a vitéz is bátrabb, vakmerőbb. Ecsedi Istvánról valóban el lehet mondani, hogy a Basa-halmán őrködő benszülött vitézeknek mindhaláláig ő volt egyik legfélelmesebb nyilazója, néha nagy dobosa. Őseitől örökölt, de újmetszésű nyílvesszőkkel megtömött tegezében és fiatal erejében elbizakodva mindjárt kezdetben nem kisebb embert sebzett igen érzékenyen, mint Herman Ottót, aki úgy látszik, hogy akarva-nemakarva is Ecsedinek a szegedi Tisza-partján kivirított ambícióit és tudományos célkitűzéseit veszélyeztetni merte az által, hogy budapesti létére,

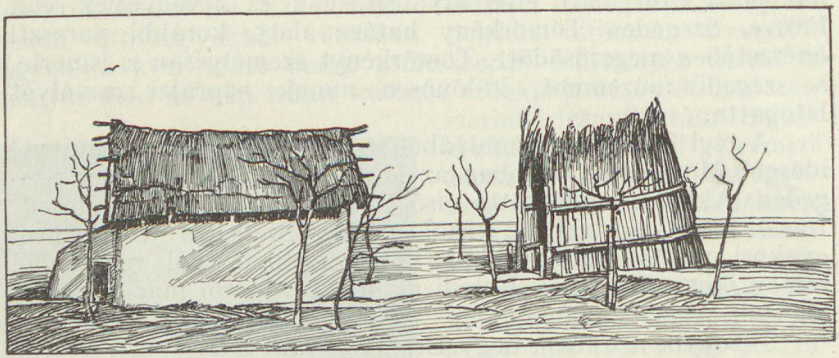

Fig. 13/a. kép.

Juhászkunyhó vasalóval a hortobágyi Görbeháton. Ifj. Kovács János rajza.

Schäferhütte und Küche aus Schilf. Görbehát-Hortobágy. Zeichnung von János Kovács.

még hozzá nem is tőle, hanem Zoltai Lajostól, illetve úrrá lett debreceni cívisektől származó információk alapján tanulmányt adott ki a debreceni lófogatokról. (Debreceni lófogatok, Bp. 1910. 16 lap. 8^{0} .) Ecsediben ugyanis mint hűséges basahalmi virrasztóban akkor már felébredt a legtermészetesebb tudományos féltékenység, mely egyéniségét többé nem igen hagyta békességben. Azért ő nem igen haragudott, ha hallotta, hogy pár évvel előbb a milleniumi néprajzi kiállításon Debrecen nem volt képviselve, de azt már másokkal együtt nem szívesen vette tudomásul, hogy Herman Ottó, a nem debreceni tudós, a Hortobágy-pusztát járva több pásztorkészséget és becses néprajzi tárgyakat gyüjtött és vitt magával Budapestre. Nehogy elkéssen, igyekezett is mielőbb a nyilvánosság elé lépni. A viszonyok tényleg olyanok voltak, hogy az ambíciózus fiatal tanár, körülményeihez képest, mielőbbi cselekedetekre határozta el magát. Itt is volt az ideje, mert hiszen maga Zoltai Lajos, a Városi Múzeum ügyvezető igazgatója, a Hortobágyról igen becses, összefoglaló könyvet adott ki a Csokonai Kör támogatásával, melyet Ecsedi a Néprajzi Értesítő 1909. évi folyamában elismeréssel bírált meg. Talán akkor határozta el, hogy megírja a Hortobágy-puszta és élete című munkáját, mert hiszen Zoltai könyve rendeltetéséhez híven csak vázlatos és kisterjedelmű munka volt, de bizonyos, hogy kitűnő ösvényül szolgált a kezdő tudósnak. Az is valószínű, hogy a Hatvan-utcán akkortájban lábrakapott Városi Múzeumhoz Ecsedit bizonyos vonzalmak és vágyak fűzték s ebből kifolyólag a Zoltai Lajos jóindulatára elsősorban szüksége volt.

Ecsedinek a Néprajzi Értesítő 1911. évfolyamában meg-

jelent Herman Ottót megleckéztető „A debreceni fogatokról" című dolgozatára az ősz tudós a Magyar Nyelv 1911 júliusi füzetében válaszolt.

Mindkét dolgozat összevetéséből megállapítható, hogy ez a basahalmi csata, melyben Zoltai előlegezett jóhiszeműséggel néhány gazdag debreceni civissel együtt az ellenfélnek a hadianyagot szállította, Ecsedinek sem hozott teljes győzel-

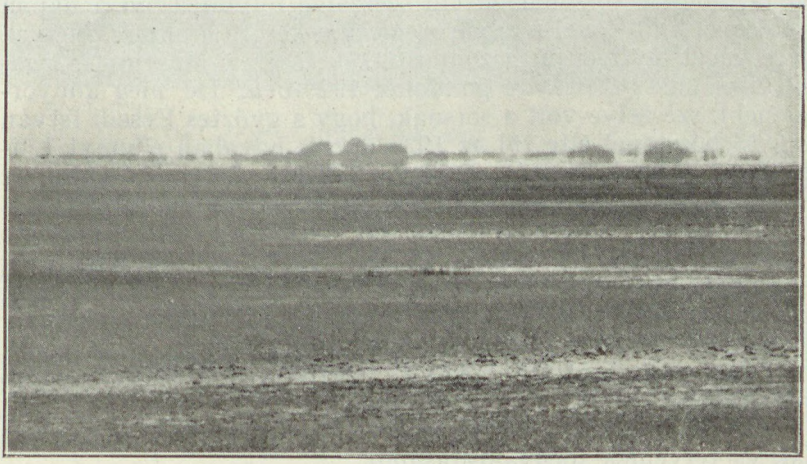

Fig. 13/b. kép.
Délibáb a Hortobágy-pusztán.
Fata morgana auf der Hortobágy-Puszta.

met, mert a fiatal harcos bizonyos szempontoknál részint túllőtt a célon, részint pedig egyes részletkérdéseknél maga sem mutatott határozott tájékozottságot.[8] Azonban elérte vele azt, hogy neve ismertté lett és mikor a Városi Múzeum kitűnő igazgatósága egy fiatalembert keresett Zoltai Lajos mellé munkatársul, tekintete őrajta akadt meg. Dr. Zoltai Lajos Semayer Vilibald országos szakfelügyelő, a Néprajzi Múzeum igazgatójának meleg ajánlásával is támogatva terjedelmes és jól megokolt beadványban tett előterjesztést a múzeumi bizottságnak egy tb. múzeumőr alkalmaztatása ügyében (182—1911. Vmsz.).

A múzeumi bizottság 1911 november 20. ülésén, tehát ugyanazon az ülésen, melyen Domahidy Elemér főispán Löfkovits Arthur múzeumigazgatónak kiváló érdemei elismeréséül

[8] Zoltai Lajos, Herman Ottó és Debrecen c. dolgozatában Déri Múzeum Évkönyve 1935, 107—109. ll. igen érdekesen világít reá a Herman—Ecsedi-polemiára eredeti levelezések alapján.

a Ferenc József-rend lovagkeresztjét sajátkezűleg, meleg szavak kíséretében tűzte a mellére, Ecsedi Istvánnak tb. múzeumőrré való kinevezését és muzeumi alkalmazását 400 korona évi tiszteletdíj megadása mellett ajánlotta a városi tanácsnak. Löfkovits Arthur, aki talán akkor állott megtiszteltetésének és közéleti tekintélyének tetőpontján és aki az ambíciózus fiatal Ecsedit az általa alapított múzeumnál, maga is örömmel látta és pártfogolta, munkatársával együtt hogy is gondolhatta volna, hogy a sors háládatlan szeszélye folytán azon a napon önkezével hintette el magját azoknak a keserű óráknak, melyek élete végét oly igen megszomorították. A Déri Múzeum igazgatói állásának betöltésére gondolok 1929-ben. De még könyörtelenebb szeszélye volt a sorsnak, hogy a győztes Ecsedi István alig 13 hónappal élte túl az 1935 április havában elhunyt Löfkovits Arthur igazgatót. De igen érdekes életének, amint az alábbiakból kitűnik, nem ez volt az egyetlen tragikus mozzanata.

A városi tanács a múzeumi bizottság előterjesztésére 1911 december 4-i ülésén 20,821—1911. sz. határozatával Ecsedit 1912 január 1-től kezdve 400 korona évi tiszteletdíj mellett tb. múzeumőrré választotta és eskütétellel megbízta a néprajzi osztály gyarapításával és vezetésével. Ugyancsak 1912-ben választották meg a tanítóképzőintézetben rendes tanárnak.[9]

Ezzel a törekvő Ecsedi István előtt megnyílott az út vágyainak és terveinek megvalósításához.

Mind e jó alkalmat, mind pedig életkörülményei folytán könnyű szerrel megfigyelt és összegyüjtött adatait, tapasztalatait, új és eredeti meglátásait, jóformán a saját énjét, igen ügyesen tudta kihasználni és évről-évre gyarapítani. 1912-től kezdve a világháború kitöréséig egy-egy néprajzi tanulmányt közölt tőle a múzeumi évi Jelentés, melynek ezután egyik hivatalos aláírója. Nyaranta nekifeküdt a Hortobágy tanulmányozásának, feljárásának. Sorsa és élete e munkája közben ajándékozta meg földi örömökkel és boldogsággal. Pásztortanyától-pásztortanyáig vándorolt gyalogszerrel, egy csacsi kíséretében, mely cókmókját és elemózsiáját szállította. Amit látott, amit hallott, mindent feljegyzett, fényképezett. Ilyenkor hőséget-zivatart, éhséget-szomjúságot szívesen elviselt, eltűrt, elszenvedett; port-röget, sárt-vizet, havat-jeget szívesen gázolt, csak a pusztán lehessen... Azok voltak életének legszebb napjai, melyeket a pusztán töltött el... Büszke is volt rá és féltékeny, hogy ezt mindenki tudta róla... A városban templomjáró nemigen volt, de kolompszó mellett a pacsirta dalt Isten igéjeként

[9] Ecsedi István tanári működését a református tanítóképzőintézetben egykori igazgatója, dr. Veress István tárgyalja. L. „Debrecen", 1936. VI. 14. sz.-ban megjelent jellemzését s az intézet megfelelő Értesítőjét.

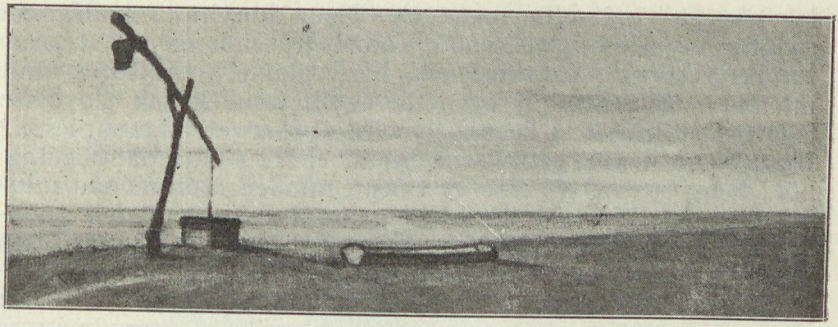

Fig. 14. kép
Hortobágyi táj a Szálka-ér mentén. Ifj. Kovács János rajza.
Ländschaft auf der Hortobágy längs der Szálka-ér. Zeichnung von János Kovács.

élvezte ! Egy bográcsparázs hust vagy gulyásost többre becsült száz fényes bankettnél és egy becsületes öreg juhászt nem adott volna száz hercegért ! Nincsen annyi délibáb a pusztán, mint amennyi jóindulat, szeretet, megbecsülés az ő szívében volt minden rendű és rangú nyájőrző iránt ! Ha van lélekvándorlás ezen a világon, akkor Ecsedi Istvánban valami ősi jólelkű pásztorkirály szelleme újult meg. Ma már szinte csodálkozik az ember, hogy örökösen zárt levegőjű, tintaszagú úri hivatalra vágyott, pedig eleinte talán az Isten is kékgatyás csikósszámadónak szánta ! !

De a sors keze csak tovább mutatott a megkezdett irányban. Mint a magyar középosztály igen agilis tagja 1912-ben tevékeny részt vett a Magyar Földrajzi Társaság debreceni nagygyűlésének előkészítésében és rendezésében, amely gyűlés tudós vezetőivel budapesti egyetemi évei alatt ismerkedett meg. Ezen a vándorgyűlésen előadást tartott a Hortobágy-pusztáról, tudományos munkásságának mindvégig legkedvesebb témájáról.

Tanulmányai egymásután jelentek meg a Földrajzi Közleményekben, az „Urania" c. folyóiratban, a Debreceni Protestáns Lapban, a Néprajzi Múzeum Értesítőjében. Örökös égő munkában tölti idejét, fáradhatatlanul gyüjt és ajándékoz maga is. Így 1912-ben egy év alatt mintegy tizennégy gyüjtőutat tesz és e fárasztó munka mellett ugyanazon év nyarán végignyargalta a fontosabb ausztriai és németországi városokat. Ugyanezen évben jelent meg „Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei 1770—1838, Debrecen, Városi Nyomda" c. műve a Magyar Földrajzi Társaság támogatásával.

Az előretörésnek és erőfeszítésnek ezt a hatalmas lendületét akkor fogjuk megérteni, ha arra gondolunk, hogy a fiatal tanítóképezdei tanár az érvényesülés egy igen kecsegtető

lehetőségét varázsolta maga elé. Nem annyira a kollégiumi gyűjteményekkel egyesítendő Városi Múzeum anyaga részére tervbe vett új Közművelődési ház valamely tisztsége, mint inkább a debreceni új egyetem egyik tanszékének elnyerése izgatta fantáziáját. A debreceni civisfiúból egyetemi tanár lesz...! Ilyen karriert még senki sem csinált ebből a társadalmi rétegből! Hogy személyét erre az állásra minden úton-módon megfelelőnek készítse elő, igyekszik gyarapítani a különféle tudományos egyesületekben elfoglalt tagsági helyeit. Így 1913-ban már tagja a Magyar Földrajzi-, Földtani-, Néprajzi-, Történelmi- és Magyar Protestáns Irodalmi Társulatoknak. Iskolája tanári karának jegyzői tisztjét vállalja. Kisebb-nagyobb tanulmányokat készít folyóiratok számára és 1913 december havában Budapesten tart előadást a Magyar Néprajzi Társaságnál. Tagja lett a Magyar Alföldkutató Bizottságnak és munkatársa az „Urania" című tudományos folyóiratnak.

Az 1913-as esztendő különösen próbára tette minden erejét. Lázas sietséggel elkészítette hosszú éveken át gyűjtögetett anyagából főmunkáját „A Hortobágy puszta és élete" c. művét, mely 1914 tavaszán a debreceni városi nyomda-vállalatnál jelent meg gazdagon illusztrálva, 295 lap terjedelemben. Bár a hivatalos szakkritika ezt a munkáját sem a Néprajzi Értesítőben, sem az Ethnografiában nem vette bírálat alá, szerzőjének idehaza igen nagy népszerűséget és tekintélyt szerzett,[10]

Főművének megjelenése után, miután városa környékén ismét számos gyűjtő és kutató utat tett, az érvényesülés és előretörés vágya nagy fába vágatta vele fejszéjét. Nyugat-európai és oroszországi tanulmányútra egy évi szabadságot kért. Előbb azonban résztvett azon a néprajzi kéthetes tanfolyamon, melyet a múzeumok és könyvtárak főfelügyelősége 1914 július 6—18. között tartott Budapesten a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályában. Úgy tervezte, hogy a tanfolyam után, melyen a lehetőséghez képest a múzeumi szakkezelésben igyekezett magát kiképezni, elindul külföldi útjára. A múzeumi bizottság tanulmányi szabadságának engedélyezését készséggel javasolta. Hasonlóképpen cselekedett a Tiszántúli Református Egyházkerület is, Ecsedi pedig gondoskodott arról, hogy kiváló

[10] Ez a könyv a mai napig a Hortobágy-puszta legkimerítőbb monografiája. A fiatal szerző előszavában maga is elismeri, hogy könyve inkább adatgyűjtés, mert nem ismeri még messze Keleten a túráni faj ősi hagyományait ma is őrző népeket. Saját nemzetünk megismerése után „legsürgősebb teendőmnek tartom — írja Ecsedi — az európai török-tatár ősfoglalkozást űző népeket fokozatosan tanulmányozni és a magyar néppel párhuzamot vonni. Erős meggyőződésem, hogy Keleten Japánra, nyugaton Magyarországra vár ama feladat, hogy turáni fajrokonait civilizálja". Egészséges és élesen látó célkitűzéseit a világháború lerombolta. A háború utáni keleti utazásait kellő előkészület nélkül már csak egy világjáró szórakozásainak tekinthetjük.

tudósoktól és kutatóktól ajánló levelek álljanak rendelkezésére. Az egykorú iratok és jegyzőkönyvek alapján Déloroszország síkságaira, a Volga és az Ural alsó folyása vidékére, továbbá Német- és Franciaországba vágyott. Geologiai-, földrajzi- és néprajzi tanulmányokat akart azokon a vidékeken végezni. Nincsenek adataink arról, hogy ez útjára elő tudta-e magát kellően készíteni. Állítólag tervbe vett eltávozása előtt az

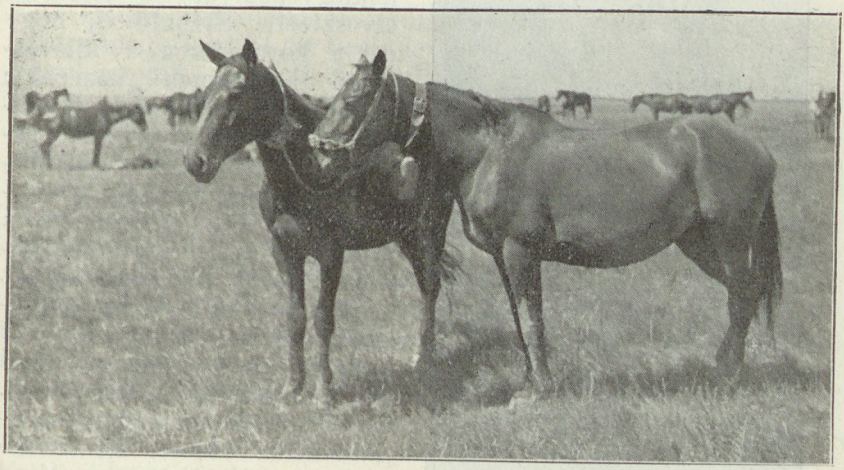

Fig. 15. kép.

A kóbori lovat a csikós a harangoshoz köti, hogy tudja, merre van. Hortobágy, Szatmári-telek. Ecsedi István kiadatlan gyüjtéséből.

Das Pferd mit Hang zum Verlaufen bindet der Rosshirt an jenes, welches mit einer Schelle versehen ist, um stets zu wissen, wo es sich befindet. Hortobágy, Szatmári-telek. Aus einer unveröffentlichen Sammlung István Ecsedi's.

orosz nyelvet tanulta. Már jóformán útrakészen állott, mikor kitört a világháború és a honvédelemnek új küzdőtere tárult minden magyar férfi elé. Életének ez nagy fordulópontja volt, mert ebben az időben dőlt el az új debreceni egyetem földrajzi tanszékének betöltése is, melyet dr. Milleker Rezső, budapesti tudományegyetemi tanársegéd, a Magyar Földrajzi Társaság titkára nyert el.

Ecsedi Istvánt mind ez a körülmény, mind pedig a kirobbant világégés felfelé ívelő pályájának éppen a legnehezebb meredekjén találta és taszította vissza. Életének ez volt egyik legtragikusabb eseménye.

Ha valakire, úgy reánézve egyenesen lesujtó erővel csapott a háború, a legsúlyosabb férfiúi kötelesség! Talán senki nálá-

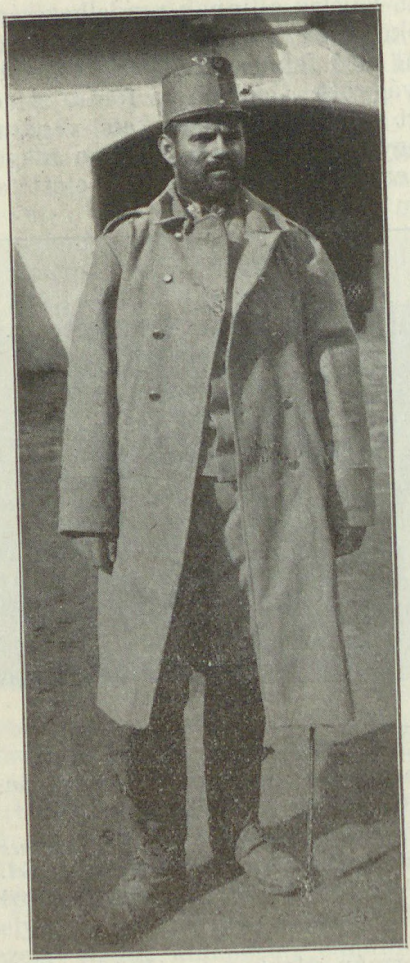

Fig. 16. kép.

Ecsedi István a világháború elején, mint sebesült zászlós a harctérről hazajőve.

István Ecsedi in der ersten Zeit des Weltkrieges, da er verwundet als Fähnrich in die Heimat rückkehrte.

nál nem lelkesedett kevésbbé a harctéri életért, mely neki mindjárt kezdetben, a debreceni 39. gyalogezered kebelében annyi szenvedést, lelki gyötrődést, betegséget okozott, hogy egy ízben lelkiegyensúlyát is csaknem elvesztette. Érthető is, hogy ott a harctereken a kilátástalan küzdelmek közepette egyáltalában nem vágyott babérok után. Milyen távol estek az ő gyönyörű célkitűzései az emberi tömegek gyilkolásától!? Viszont idehaza, a grodek-lembergi csatában kapott súlyos betegsége miatt — bár egy évi betegszabadsága volt — nem vehette ki kellően részét a Hatvan-utcai Városi Múzeum 1915—1916. évi, dr. Semayer Vilibald igazgató által vezetett újrarendezési munkálatából sem. Mind tudományos, mind múzeumi munkássága jóformán félbeszakadt. Az újonnan berendezett Városi Múzeumot a kibővített és átalakított Csokonai-házban 1916 május 24-én nyitották meg ünnepélyesen, azonban a felgyógyult Ecsedi István ezen már nem vehetett részt, mert május 4-én kénytelen volt előbb az erdélyi, — majd novemberben az olasz harctérre vonulni. A háború befejezésekor testben, lélekben elfáradva, 1918 novemberében jött haza, amikor is leszerelt és újra átvette a néprajzi osztály vezetését.

A háború után a magyar események a harctér szenvedései között elkeseredett lelkét, a háborús hadvezérek és politikusok iránti ellenszenvét igazolni látszot-

tak.[11] Lelki egyensúlyát a régi cívis nyugalmas élete és világfelfogása felé kezdte lassan visszabillentgetni. Erre vall az is, hogy új irodalmi munkásságát az ősi Kollégium egyik félreeső kis szertárszobájában — magát az agglegénységnek jegyezve el —, a dohányzás Debrecenben való elterjedésének ismertetésével kezdte meg, mely a Debreceni Képes Kalendárium 1919. évi folyamában jelent meg. Munkaközben hosszúszárú pipáiból maga is nagy élvezettel hódolt ennek a gondűző szórakozásnak. 1930-tól elhagyta.

Dacára testi-lelki kimerültségének, nyugtalan vére, újra kitisztult és felélénkült becsvágya nem engedte patópáli alakká alacsonyodni. Szegedi tapasztalatai és az akkori viszonyok hatása alatt belekapcsolódott a forrongó és lázas magyar életbe s 1919 elején, mint felelősszerkesztő, megindította a hajdúmegyei földművesszövetség hetilapjaként a „Hajdúföld"-et, mely a vörös uralom alatt 13 számot ért el. Június 1-én mint politikai napilap újra feltámadva, ugyancsak Ecsedi István szerkesztésében még két hónapig védelmezte a kisgazdatársadalom jogos érdekeit. Később újra életre kelt, majd a Debreceni Ujsággal egyesülve ma Debrecen egyik legjobb napi lapja.

A forradalom, a vörös uralom és az oláh megszállás zűrzavaros viharaiban gyötrődött-hánykódott minden polgára e városnak, amikor 1920 március 11-én az oláhok elhagyták városunkat és a nemzeti hadsereg bevonult a határszéli várossá ítélt Debrecenbe. Ecsedi, akit az oláhok valami alaptalan gyanusítás miatt meghurcoltak, azok kivonulása után a nemzetgyűlési képviselőválasztás küzdelméből a gazdatársadalom jelöltje mellett bőven kivette részét.

A nemzet életének új megindítási munkálatai közben pontosan május 9-én az Arany Bika-szálló dísztermében Debrecen város Múzeumára is új korszakának hajnala derült fel. Ekkor jelentette be egy nemzetgyűlési választási pártgyűlésen Haller István közoktatásügyi miniszter azt a mindenkit meglepő és igen örvendetes hírt, mely szerint egy külföldön élő dúsgazdag magyar állampolgár sok-sok milliót érő műkincsekből álló gyüjteményt ajánlott fel a magyar államnak, melynek Debrecenbe jutását a miniszter elősegíteni ígérte. Ez volt, mint ismeretes, Déri Frigyes nagy ajándéka.

A halhatatlan érdemű múzeumalapító 1920 október 18-án személyesen jelent meg Debrecenben. Október 20-án a tiszteletére rendezett rendkívüli közgyűlésen a város beleegyezett a múzeum-, képtár- és Közművelődési könyvtárnak a Déri-

[11] A háborús hadvezérek és politikusok elleni kifakadásait és ellenszenvét posthumus írása örökítette meg: „Az oláh betörés drámai epizódja 1916 augusztus 27-én éjjel a tömöri szorosban". Három Közlemény a „Debreczeni Ujság" 1937 január 24., febr. 21. és 28-i számaiban.

gyüjteménnyel való egyesítésébe, Déri Frigyes pedig nagyobb összeg felajánlásával ígéretet tett, hogy a debreceni Közművelődési házat, melynek megépítése már évek óta vajúdott, saját költségén építteti fel. Arról is szó esett akkor, hogy az új múzeum tisztviselőit az állam fogja átvenni és így a város ajánlatára a magyar kormány fogja őket kinevezni.[12]

Úgylátszik Ecsedi Istvánnak a háború után is még mindig reménye volt arra, hogy egyetemi katedrához jut, talán egy újonnan szervezett magyar néprajzi tanszékbe, mert az egyetemi bölcsészettani hallgatók részére a néprajz köréből húsz előadást tartott. Azonban bizonyos, hogy professzori ambícióinak ködbeveszését az érvényesülés egy új lehetőségének felcsillanása kárpótolta : a városi múzeummal és könyvtárral egyesítendő Déri Múzeum igazgatói állása. Ez a számítása sokkal reálisabb volt és eredményre is vezetett. Ez újabb küzdőtéren tisztában volt azzal, hogy a helyi sajtó milyen nagy szolgálatot tehet a küzdőnek. Szerényebb irodalmi munkássága mellett, miután az újságírás és az éjszakai ujságirói élet iránt különben is mindig szimpátiával viseltetett, a debreceni „Egyetértés" c. politikai napilapnak lett igen tevékeny külmunkatársa.

Különben céljának elérésére a körülmények kedvezése folytán maga Déri Frigyes is szolgáltatott neki igen kedvező alkalmat. Ugyanis Déri Frigyes nem elégedett meg már meglévő gyüjteményének ajándékozásával, hanem újabb régészeti és néprajzi tárgyak gyüjtésére jelentékeny összegeket adományozott a városi múzeum vezetőségének. Zoltai Lajos régészeti ásatásokat, Ecsedi István pedig eredményes néprajzi gyüjtéseket végzett. Feljárta és végigkutatta a Közép-Tisza mentét, egészen a Bodrogközig, ahol 1920-ban először találkozott e sorok írójával, kinek kalauzolása mellett járta a tiszai és a lápi halásztanyákat, sok értékes néprajzi tárgyat gyüjtve.

A következő 1921. évben már a folklor-anyag nagyobbmérvű gyüjtésére vállalkozott. Saját pénzéből pályadíjakat tűzött ki tanítóképzős tanítványai részére, akik neki a népdalok, mesék, babonák, gyógyító eljárások és koldusénekek gyüjtésében nagy segítségére voltak. Gazdag népdal-gyüjteményét szakavatott zeneszerző által kótákkal is ellátta. A tiszai horgászatról és a varsákról értekezést írt és kivette részét egyháza közigazgatásából is, amennyiben tagja lett a presbitériumnak. Az „Egyetértés" hasábjain apróbb cikkeket írt a népélet köréből. Minden igyekezete odairányult, hogy magát akár a múzeumigazgatói állásra, akár egyetemi tanszékre érdemesnek tüntesse fel.

[12] Zoltai, Jelentések Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1918., 1919. és 1920. évi működéséről és állapotáról. 12—14. ll.

Akkortájt, 1922-ben igen sok gondot fordított a tiszai és tiszamenti halászat tárgyi emlékeinek összegyüjtésére. A Tisza-vidékére többször kiutazott és gyüjtésének eredményeiről a budapesti Néprajzi Társaság április 22-i ülésén is beszámolt. Eredeti megfigyeléseivel szaktársai elismerését vívta ki.

Ettől fogva a budapesti szakkörökkel és szakemberekkel igyekezett közelebbi összeköttetést létesíteni. Szükségét érezte felülről való támogatásnak és jóindulatnak, mert hiszen a Déri Múzeum végleges helyét annyi huza-vona után a Fűvészkertbe jelölték ki és 1923 szeptember 23-án Déri Frigyes jelenlétében megtörtént az alapkőletételi ünnepély is.

Mindenki, aki az új intézmény fedele alá vágyott, dolgozott és igyekezett, kiki a maga módja szerint. Lázas gyüjtő és kutató tevékenység indult meg. Ecsedi közben tanítóképzős növendékeivel is törődött. 1923-ban elvitte őket az aggteleki barlangba, maga pedig a Kösély- és Hortobágy mentét járta és kutatta.

Zoltai Lajos elkészítette 1924-re egyik főmunkáját: „Települések. Egyházas és egyháztalan falvak Debrecen mai határa és külső birtokai területén a XI—XV. századokban", mely egyúttal székfoglaló értekezése volt a Tisza István Tudományos Társulatnál, hol őt már megalakulásakor a rendes tagok közé választották.

E sorok írója 1924 tavaszán egyhónapos olasz-honi tanulmányútra ment és a bécsi Collegium Hungaricumban professzorai ajánlatára alapítványi helyet nyert, hogy tanulmányait kiegészíthesse és a Bécsben levő Déri-gyüjteményt megismerhesse.

Erre Ecsedi István energikus munkássága nem ismert határt. Elsősorban is a Tisza István Tudományos Társaság 1924-ben tagjává választotta. Nemcsak a helyi, hanem most már a budapesti napilapokban és folyóiratokban is számos cikket írt és Debrecen közönségének több népszerű előadást tartott. A pásztor- és halászélet tanulmányozása végett felkeresett távolabbi vidékeket is. Dévaványa, Szolnok, Tiszafüred és az Ecsedi-láp határolják legtöbbször gyalogszerrel tett vándorlásait. Megfordult a szegedi és kecskeméti múzeumokban is.

Azok a tárgyi emlékek, melyeket Ecsedi kiszállásain összegyüjtött és sokszor saját hátán cipelt haza, igen eredményesen gyarapították a néprajzi osztályt. E buzgó tevékenység nélkül alig lett volna lehetséges az új Déri Múzeum néprajzi termeinek anyaggal való kellő ellátása. Ez a gyüjtő munkásság s később az anyagnak zamatos debreceni nyelven való leírása, feldolgozása Ecsedi elévülhetetlen érdeme, melyet ellenfelei is szó nélkül minden esetben elismertek.

Déri Frigyes 1924 október 27-én bekövetkezett váratlan

halála után Ecsedi több új hivatást vállalt magára. Így 1925 január 26-án átvette a városi Közművelődési Könyvtár és Képtár vezetését, melyet 1917 óta Nagy József polgári iskolai tanár sok gonddal és szakavatottsággal vezetett. Ugyanazon év május 9-én egy már korábbi akciójának eredményeképpen a debreceni Egyetemen magántanári képesítést nyert „A Hortobágyi szilaj pásztorkodás eredete"-ről tartott próbaelőadása alapján. Ez évtől kezdve ő volt a legszorgalmasabb magántanár, mert még múzeumigazgató korában is, nagy elfoglaltsága és sokszor betegeskedése mellett, minden félévben oktatta tanítványait, akiket a szemeszter végén egy-egy jó hangulatban eltöltött hortobágyi vagy közelvidéki kirándulás nyélbeütésével jutalmazott. Első előadás sorozatát az Egyetemen „Magyarország föld- és néprajza" címen tartotta.

Néprajzi kutatásait egyre rendszeresebbé tette. A Hortobágyi pásztor- és betyárnóták dallamjegyes kiadását határozta el és a népies vadászat, kisvízi halászat és a táplálkozás tárgyi emlékeit, adatait kezdte az eddigieknél is nagyobb mértékben gyüjteni. E sorok írójával 1925 augusztus havában újra végigjárta a bodrogközi Tisza-mentét. Októberben Tiszafüred környékén időzött a halászok között. Jártában-keltében, főleg a magyar tanítóság, sok helyen tanítványai közül kikerült lelkes munkatársak állottak segítségére, akik alakját jóízű, romantikus diákemlékek legendáival vették körül és igaz örömmel, szinte rablódarázs módjára hordták, küldték, írták, halmozták az érdekesebbnél-érdekesebb tárgyi emlékeket és adatokat.

Nevét országosan is ismertté tették főleg a „Magyarság" hasábjain megjelent, egyéni stílusban, könnyen fogant és zamattal átitatott közleményei. Magyar földrajzi és néprajzi, színes, sok eredeti megfigyelést tartalmazó és némelykor igen vidám leírásokban bővelkedő „Poros országutakon" c. könyve laikust, szakembert egyaránt megnyert annak a gondolatnak, hogy nemcsak a komoly professzor, hanem a jókedélyű literatus vándor is tud tanítani.

Nem hagyhatjuk említés nélkül ama fáradozását sem, melyet a Déri Múzeum fedele alá készülő városi Közművelődési Könyvtár rendezésére fordított. Az ő érdeme, hogy még 1925-ben megjelent az első nyomtatott Könyvkatalógus, melyre a könyvtárak látogató közönségének már igen nagy szüksége volt. Akarva-nemakarva a könyvtár Katalógusnak egy egészen sajátságos és egyéni típusát szerkesztette meg.

1926 elején a debreceni Tóth és Sebestyén építési vállalat Györgyi Dénes és Münich Aladár tervei szerint megkezdte a régi Fűvészkert helyén a Déri Múzeum építését. A Gyüjteményegyetem Tanácsa május 12-i budapesti értekezletén dr. Czakó Elemér h. államtitkár elnöklete alatt egy bizottságot alakított,

melynek május 21—22-i debreceni tanácskozásain Ecsedi István is résztvett. Az építtető bizottságnak ugyanazon év december 3-i tárgyalásán a berendezés végrehajtására külön bizottság alakult, melybe természetesen a városi múzeum összes tisztviselői bevétettek.

A belső berendezés eszmei előkészítésében Ecsedi István lényeges szerepet nem vállalt. A gyeplőt, az irányítást dr. Czakó Elemér tartotta kezében. Zoltai Lajos mellett főleg dr. Viski Károly dolgozta ki a terveket és mint a múzeumi berendezés legkiválóbb szakemberére, a néprajzi és művelődéstörténeti szobák berendezését ténylegesen reá is bízták. Ecsedi István nem igen kedvelte az efféle szobai munkát és nem is igen volt hozzá érzéke. Sőt mások ilyesféle munkásságát sem sokra becsülte. Inkább sarkalta a nomád ösztön, mely újra feléledt benne éspedig távoli országok felé, ahol nem feszélyezte senki és semmi. Azt látta meg, amit akart és úgy írta le, ahogy neki tetszett. Az ellenőrzést nem szívlelte.

Néhány tiszántúli gyüjtőút után 1926 végén Bulgáriába ment, onnan az európai Törökországba és Kis-Ázsia nyugati partjaira. Ezeken a helyeken saját leszögezése szerint főleg a földművelést és a pásztorkodást tanulmányozta. Idehaza tapasztalatairól mások útikönyveit is igénybe véve, nyilvános előadásokat tartott, ujságcikkeket írt s mindezekkel és honi néprajzi tárgyú szakdolgozataival egyre nagyobb népszerűségre tett szert. Mint tanárember, főleg 1927 körül számos iskolai tankönyvet is írt, melyek általánosan elterjedtek.

A Déri-gyüjtemény Csányi Károly és e sorok írójának bécsi fáradozásai révén 1926-ban Debrecenbe érkezett és azt ideiglenesen a Fűvészkert-u. 2. számú iskolaépület I. emeletén, a képtárban helyezték el. Erősen folytak a berendezési tervezések, a meglévő anyag kiegészítési munkálatai, melyek a múzeumi tisztviselőket ezer és ezer gonddal terhelték meg. Ecsedi István e gondokból csak kis mértékben vette ki részét. A tisztviselők szemmel láthatólag fokozott munkával keltek versenyre, mert az új kultúrpalota impozánsan alakult és emelkedett. Zoltai Lajost a Tisza István Tudományegyetem még 1926 december 16-án dísztoktorrá avatta. Löfkovits Arthur korábbi érdemeire támaszkodva szívesen vállalta volna az egyesített új múzeum vezetését is. Ügybuzgalma különösen fellángolt a debreceni Múzeumbarátok Köre megteremtésével, mely 1927 október 24-én alakult meg igen életrevaló elgondolással. Löfkovits Arthur aspirációjával dr. Ecsedi egy. magán tanár most már nyiltan szembehelyezkedett. Ecsedi az utóbbi időben a Magyar Földrajzi-, a Magyar Néprajzi Társaság, a Magyar Adria Egyesület és a debreceni Csokonai Kör választmányi tagja lett. Szinte emberfeletti energiával gyarapította érdemeit, dolgozatainak, cikkeinek számát. 1927 nyarát ismét

Bulgáriában, Görögországban, Palesztinában, Szíriában és Törökországban töltötte, amely útjában a kultuszminisztérium, Debrecen város és Bulgária kormánya is támogatták. A debreceni Egyetemen, színházban, különféle tanfolyamokon, Nyíregyházán, Budapesten és szülővárosabeli számos társadalmi egyesület kebelében az előadások hosszú sorozatát vállalta. Kalendáriumokban és folyóiratokban a kisebb-nagyobb tanulmányok egész seregét írta. A helyi napilapokban és a budapesti „Magyarság"-ban számos útleírást adott közzé. Saját költségén két könyvet jelentetett meg. Az egyik: „A hortobágyi pásztor és betyárnóták" Bodnár Lajos tanártársa által lejegyzett dallamokkal, a másik: a „Hortobágyi életképek". E szorgos munkája mellett még iskolai tankönyveket is írt. Természetesen ez a nagyméretű munkateljesítmény annyira lefoglalta minden idejét, hogy a múzeumi belső berendezési munkálatok előkészítésével nem tudott, de nem is vágyott foglalkozni. Hiszen még lekötötték tanári teendői is.

1928-ban sem a Déri-gyüjtemény anyagának hivatalos, tárgy szerinti átvételénél, sem a Hatvan-u. 23. szám alatti régi múzeum anyagának az új helyiségbe való igen terhes átköltözési munkálatainál nem vett részt. Csupán a Fűvészkert-u. 2. számú iskolaépületben levő Közművelődési Könyvtárat szállíttatta át a Déri Múzeumba már 1928 április elején éspedig tanítványai segítségével, igen gyorsan, mindössze két nap alatt. Ezt követő pár nap mulva már az egész könyvtárat megnyitotta a nagyközönségnek. Általában minden alkalommal a gyors munka híve volt, még ha az ügy rovására is ment az. Ezzel a gyors tempóval szeretett el is dicsekedni.

Nem kevésbbé büszke volt külföldi útjaira, melyektől semmi áldozatot nem kímélt, bár igaz, hogy utazásai alatt hihetetlenül igénytelen volt. Hátizsákját még idehaza megpakolta kedvenc ételeivel, szalámival, pörccel, szárazkolbásszal és eltekintve a sok gyaloglástól, kinthálástól, nap-nap után képes volt a vonatban is éjjelezni. Érdekes megjegyezni róla, hogy utazásairól hazajőve, szűkebb baráti körben elmondott élményei, megfigyelései, kifogástalan és élvezetes előadások voltak, míg meghirdetett előadásait ugyanarról a témáról, még ha készült is reá, sokszor elnagyolta, döcögősre engedte. Ez onnan magyarázható meg, hogy amíg a jó baráti kört igen szerette, a nyilvánosság előtt nem szívesen szerepelt, de kénytelen volt megtenni, mert céljai eléréséhez feltétlenül szükségesnek látta.

1928-ban, míg idehaza a legsúlyosabb múzeumi átköltözködési munkálatok folytak, Ecsedi Finn- és Svédországot kereste fel. Meglátogatta a lappokat, a jegestengeri halászokat, elhajózott a híres madárhegyek előtt és megtekintette az északi városokat.

Összegyüjtött tetszetős képeivel idehaza igen sikeres előadásokat tartott, mind Debrecenben, mind a vidéki városokban. Szent-földi és észak-európai útját napilapokban, kalendáriumokban alaposan kimerítette. Személyes köznapi élményeinek keresetlen stílusban való elbeszélésével a nem magas igényű olvasók igen nagy tömegét hódította meg. Bárhol fordult is meg a világon, mind a táj, mind az események közép-

Fig. 17. kép.

Ecsedi István a Déri Múzeum előtt Györgyi Dénes műépítész-tanár, Zoltai Lajos, Sőregi János múzeumi tisztviselők, Zádor Gyula főmérnök és mások társaságában.

Gesellschaft vor dem Déri Museum: István Ecsedi, Prof. Architekt Dénes Györgyi, die Beamten des Museums Lajos Zoltai und János Sőregi, ferners Obering. Gy. Zádor u. a.

pontjában önmagát látta és érezte a legfontosabbnak. E józan világszemlélet következménye volt, hogy könnyen papírra vetett írásai minden átfésülés vagy javítás, minden különösebb előtanulmány nélkül teremhettek és hogy annyira jellegzetesek voltak, mert akárhol volt, mindenütt csak önmagáról beszélt, csak saját élményei érdekelték, szóval az útleírásnak azt a könnyebbik fajtáját választotta, amelyhez előtanulmányok nem szükségesek s amelynél a nyelvismeret hiánya csak mulatságos helyzeteket nyujthat.

Saját személyének előtérbe tolásából érthető, hogy egy

ízben, bár az nem neki való kenyér volt, képviselőjelöltséget is vállalt.

Az 1929. esztendő végre meghozta Ecsedi Istvánnak hőn óhajtott vágya beteljesülését: a Déri Múzeum igazgatói állásának elnyerését. Miután ebben az esztendőben a múzeum helyiségeiben már a belső ipari munkálatok befejeződtek; Zoltai Lajos 42 évi szolgálat után, saját maga kérte nyugdíjaztatását; Löfkovits Arthur pedig meggyőződött arról, hogy az igazgatói széket tisztán érdemeire támaszkodva nem nyerheti el: a város elöljárósága az újonnan szervezett múzeumi igazgatói állásra az országos pályázatot meghirdette. A városi törvényhatósági bizottság június 27-i ülésén Ecsedi Istvánt, akit a Gyüjteményegyetem Tanácsa a három pályázó közül első helyen jelölt, egyhangúlag múzeumigazgatóvá választotta.

Ezzel egy sok huzavonával járó, de bizonyos, hogy egyenlőtlen küzdelem csendesedett el, mert a debreceni cívistudóssal a közgyűlés előtt vajjon ki vehette fel a versenyt?!

Ma még nehéz és kényes volna arra a kérdésre válaszolni, hogy Ecsedi István helyesen cselekedett-e akkor, amikor egy igen becsületes tanári pályát — melyen tudományos hajlamainak és kedvtelésének még sokkal több időt szentelhetett volna, mint egy múzeumnál — felcserélte egy olyan intézet vezető állásával, melyre neki adminisztrációs ránevelése, rákészültsége csak kis mértékben volt és amelynek igazgatásánál múzeologiai alaptanulmányokra, másirányú hajlamai és képességei miatt, nem támaszkodhatott. Ő egyenesen hadvezér lett, anélkül, hogy tényleges honvéd is lett volna. Én a magam részéről törekvését mégis természetesnek tartom, mert ezt az ő egyénisége követelte és végeredményében ez volt a sors által előírt rendeltetése, mely elől kitérni senki halandó nem tud.

Tény az, hogy Ecsedi István díszes állásának elnyeréséért emberi számítás szerint minden lehetőt elkövetett, de abban a pillanatban, amikor örvendetes megválasztásának hírét boldogan tudomásul vette és élvezte, megindult benne életének az a titokzatos romboló kereke, mely az idő előtti sír földjében szokott megállani. A küzdelem, mely Ecsedi győzelmével végződött, java férfierejét is megviselte és a körülmények úgy alakultak, hogy utána a pihenésre még csak gondolni sem lehetett.

Ecsedi István, mint a Déri Múzeum első igazgatója, akitől igen sokat vártak és aki a választási harcok alatt szokás szerint sokat is ígért, a belső múzeologiai munkálatokat igyekezett mielőbb megindítani. Miután a berendező bizottság minden szakosztályhoz megfelelő szakértő múzeologust kért fel, Ecsedi igazgató amellett, hogy dr. Viski Károlynak a néprajzi és művelődéstörténeti osztály rendezésében segítségére volt, az egész komoly munkálat felé régtől fogva hangoztatott elvével, a gyors munkateljesítmény jelszavával helyezkedett el.

Kíméletlenül hajszolta a kereskedőt, az iparost, a napszámost. Egyre sürgette a múzeologiai munkálatokat is és ő maga a legenergikusabb munkát fejtette ki az egész lázas igyekezet adminisztrálásával. Ez olyan erőpróba volt, mely a legkeményebb kötésű férfit is megviselte volna. 1929 nyarától 1930 május 25-ig, a múzeum ünnepélyes megnyitása napjáig mindenki, aki e nagyszabású munkálatba bekapcsolódott, egy

Fig. 18. kép.
Ecsedi István Egyiptomban.
István Ecsedi in Egypten.

pillanatig nem lohadó, sőt egyre fokozódó tűzben égett. Ecsedi István még ilyen körülmények között sem mulasztotta el egyetemi magántanári előadásait, sőt több cikk és tanulmány megírása mellett könyv alakban adta ki bulgáriai élményeit „A bolgárok földjén. Útirajzok. Debrecen, 1929." címen.

A Déri Múzeum megnyitása előtt a berendező bizottság kívánságára szerkesztette és meg is jelentette szakmunkatársai közreműködésével a múzeumi Vezetőt, de a múzeum megnyitó ünnepségén — már említett alaptermészetéből kifolyólag — semmiféle szerepet nem vállalt. Sőt pártolta az ünnepi beszédek tartóinak azon elvét, hogy az elmult események tárgyalásánál személyileg senkinek a nevét ne említsék. Megnyitás után emiatt mind a város vezetősége, mind a múzeum igazgatósága többrendbeli támadásnak volt kitéve, melyekkel azonban Ecsedi nem sokat törődött. Legélesebben támadta „A műgyüjtő"

című budapesti folyóirat. Az üzembehelyezett legmodernebb, legszebb vidéki magyar múzeumban, mint annak babérokkal koszorúzott igazgatója, szívvel-lélekkel gyönyörködött. Örömében ahelyett, hogy pihenésre szánta volna magát, ismét nyakába vette a világot. Nyugtalan vére a tengeren túlra, Egyiptomba vitte. A Nilus vonalán felhatolt egészen Vadi Halfáig és Palesztinán, Törökországon keresztül jött haza. Irodalmi, tudományos és előadói tevékenységét szünet nelkül folytatta tovább. Országos híréhez és nagy népszerűségéhez az új múzeum néprajzi osztályában gyakorta tartott igen élvezetes, jóízű tréfákkal vegyített és tanulságos kalauzolásaival újabb és újabb babérokat szerzett. Akár jóbarátot, akár hivatalos vendéget, akár falusi bírót, akár királyi herceget kalauzolt, nem igen igyekezett magán változtatni. A tárgyakhoz fűzött magyarázatait jó debreceni akcentussal és igen őszinte közvetlenséggel mondta el, ami a figyelmes látogatónak a gyüjteménytárak megtekintésén felül külön szórakozást nyujtott. Amennyire aprózta lépteit a hortobágyi szobában, a pásztorművészet és testi-lelki jóbarátja, Káplár Miklós hortobágyi festőművész képei között, annyira megnyujtotta a lépést a II. emelet termeiben. Ami igaz, igaz! A hortobágyi szobát meg a magyar házat nem cserélte volna el az egész Déri-gyüjteményért.

Amíg e sorok írója a múzeum külföldi kapcsolatait, főleg osztrák, német, lengyel, angol és japán tudományos intézetekkel igyekezett kifejleszteni, addig Ecsedi igazgató a finn és észt testvérnemzetekkel vette fel személyes érintkezését.

1931-ben résztvett a IV. finn-ugor kongresszuson, amely alkalommal hat ládában kb. 300 drb néprajzi tárgyat küldött Helsinkibe, a finn Nemzeti Múzeum addig üresen álló magyar szobája részére. Ugyanakkor körülhajózta a Skandináv félsziget északi részét és visszatérőben meglátogatta a párizsi Gyarmatügyi kiállítást. Úti élményeiről ismét az elmaradhatatlan ujságcikkekben számolt be közönségének.

Az utóbbi időben, mióta múzeumi igazgató lett, intézete tárgyainak ismertetése, publikálása céljából néhány kisebb néprajzi dolgozatot adott közre a debreceni cserépkulacsokról, a cseréppipáról és a csengőöntésről. Ezeken felül régebbi tanulmányainak felhasználásával megírta és könyv alakban is kiadta egyik legjobban sikerült munkáját: „A rézmetszés művészete a debreceni református Kollégiumban", amely tanulmánynyal mintegy háláját akarta leróni az ősi Kollégium iránt. Továbbá könyvalakban is kiadta a „Hortobágyi Intézőbizottság története" c. kisebb tanulmányát.

Hivatalból ügyvezető-alelnöke lett a Múzeumbarátok Körének és naponta néhány órát töltött az általa mindig dédelgetett és igen forgalmassá fejlesztett Közművelődési Könyvtárban.

Mindezen munkája közben észre sem vette, hogy az ügyes-bajos dolgok, a felszaporodott ügyiratok, a rengeteg levelezés, az intézet kultúrház jellegével járó sok előadás, kiállítás feletti felügyelet, az egyre szaporodó látogatások idegeire mentek, pedig e sorok írója teljesen levette vállairól az igazgatói évi Jelentések összeállításának nehéz munkáját, azok sajtó alá rendezését, a raktár és anyagrendezés teljes munkáját és a

Fig. 19. kép.

Ecsedi István Helsinkiben, a finn Nemzeti Múzeumban. Hátul áll Manninen finn múz. ig. Elől jobbról balfelé: Győrffy István egyet. tanár, Bátky Zsigmond múz. főigazgató és Ecsedi István igazgató.

István Ecsedi in Helsinki sein Besuch im National Museum. Im Hintergrund steht der finnländische Museumsdirektor Manninen, im Vordergrund von rechts nach links: Univ. Prof. István Győrffy, Museumsoberdirektor Zsigmond Bátky und István Ecsedi.

külföldi levelezéseket is. Ecsedi igazgatót különösen izgatták a különféle múzeumi előlegek kezelési és elszámolási munkálatai, melyek neki nem egy ízben annyi sok bosszúságot okoztak. Mikor hozzák már meg a magyar tudományos intézetekben azt a feltétlenül kívánatos intézkedést, hogy a tudományos pályán működő tisztviselőt mentesítsék az idejét elrabló és nyűgös adminisztrációs teendők alól! ?

A tény az, hogy Ecsedi István régi nyugalmasabb életpályáját egy sokkal terhesebb, nagy felelősséggel járó, az ember idegzetét erősen próbára tevő hivatással cserélte fel. Erejét túlbecsülve, a pihenésre rendelt nyári szabadságot — mint láttuk — fáradságos utazásokra szentelte. Mikor elgyötrődve hazaérkezett, újra nekidőlt a munkának, terjedelmes dolgozataival gyarapítva a néprajzi tudományt. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy a nagy erőfeszítések alatt agglegényi állapotának megfelelően régi recept szerint élt. Szervezetének titokzatos romboló kereke egyre gyorsabban forgott és 1932 május 30-án súlyos betegség, a túlvérmes emberek veszedelme, szélütés és agyvérzés érte. Ez a betegség annyira legyengítette szervezetét, hogy régi erejét visszanyerni többé nem tudta. Betegségéből felépülve magába szállt s a bibliát is olvasgatta, melynek hatása alatt, harcos természetének sok hegyes tüskéjét sajátkezűleg tördelte le.[13] Azonban betegségéből kifolyólag egyre ingerlékenyebb lett. Minden gond, minden feladat kétszeres teherként érintette, de pihenni még akkor sem tudott, sőt ellenkezőleg a szünet nélküli munkában kereste örömét, szórakozását, melyet tőle sorsa megtagadott s engedte magát a végzet által ragadtatni.

Úgyahogy felépülve, 1932-ben a népies vadászat és vadfogás már meglévő tárgyi emlékeit egészítette ki és részint személyesen, de többnyire levelezések útján, főképpen régi tanítványaitól, falusi tanítóktól, továbbá lelkészektől is rengeteg adatot és rajzot kapott. Ezek feldolgozása mellett mintegy szórakozásképpen, talán súlyos betegségének hatása alatt is, egész özönét írta le és tette közzé a Szentföldön átélt, sokszor naiv és személyes élményeinek. 1933 tavaszára elkészült „Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon" c. nagyobb dolgozata, mely néhány hibája és sokszor terjengős volta mellett igen becses forrásmunka és a múzeum ilynemű anyagának igen részletes feldolgozása. Előbb az 1932-es Évkönyvben, majd önálló formában is megjelent.

Ez úttörő könyvének sikerén maga is felbuzdult, új erőre kapott. Elemében is volt, mert e könyvének a karakterét az adja meg, hogy jóformán minden oldalon a magyar parasztember leleményességét kellett dícsérnie, amelynél hálásabb, neki-

[13] A világháború előtti években, mint annyi sok derék alföldi magyar fiú, Ecsedi is — mint egyetemi hallgató — a nemzetközi szellemű, istentagadó eszméket hirdető Galilei Kör befolyása alá került. Bár a kollégiumi máz keményen állta a féreg-fogak munkáját, ősi kálvinista hitének tiszta felszínét mégis összekarcolták. Ezért volt az, hogy inkább a kritizáló, mint a cselekvő kálvinisták közé tartozott. De a hit ereje, mely nemes magyar lelkének alaprétegében rejtőzött, a súlyos betegség nyomása alatt — úgy látszik — felszínre buggyant benne és elömlött egész valóján. Ő, aki a bibliát annyiszor idézte szó-beszéd közt, most betegsége alatt lelki vigasztalást keresett benne. Meg is találta.

tetszőbb feladatot nem ismert. Vadászati és vadfogási népies mester-szavait hivatásos nyelvészek is nagy örömmel fogadták és méltatták.

Amint a Déri Múzeum termeiben a vadászati ősfoglalkozáshoz a halászat társult, úgy ő is most megjelent könyve után régen tervbevett halászati dolgozatába fogott. Megrokkant egészsége dacára új kiszállásokon gyarapította ismereteit, főleg

Fig. 20. kép.

Ecsedi István Zoltai Lajossal borozgat az Angol Királynőben.

István Ecsedi mit Lajos Zoltai beim Glas Wein im Hotel „Königin von England„ in Debrecen.

a Középtisza-mentén és a környékbeli kisvizeken. A pásztorélet után ezt a témakört ismerte a legjobban. Fiatal kora óta összegyüjtött adatait most újra felsorakoztatta, rendszerbeállította és megírta „Népies halászat a Középtiszán és a tiszántúli kisvizeken" c. munkáját. E dolgozatának is ugyanazon jótulajdonságai és hibái vannak, mint a vadászatról szólónak. Ábráival a múzeum halászati anyagának jóformán összes tárgyait publikálta. Igen kimerítő szerszám-leírásai és a halászéletnek előnkbetárása mind nyelvészeti, mind tárgyi néprajzi szempontból sok új adatot és megfigyelést tartalmaznak. Kár, hogy a nagyterjedelmű, szintén forrásmunkának vehető dolgozat átfésüléséhez sem ideje, sem türelme nem volt. Ábráit sem rostálta meg, különösen ami az arányokat illeti. Ezek a

mulasztások azonban betegségének tudhatók be. Régi szokása szerint mindennel sietett és nemhogy apasztotta volna teendőit, hanem még újakkal szaporította. Így pl. a Magyar Nuzmatikai Társulat debreceni csoportjának elnöki tisztét is vállalta, bár az érmeket vajmi kevésre becsülte és a csoport összejövetelei részére saját igazgatói szobáját engedte át. Magántanári előadásait, melyek mindig az ország valamelyik földrajzi egységé-

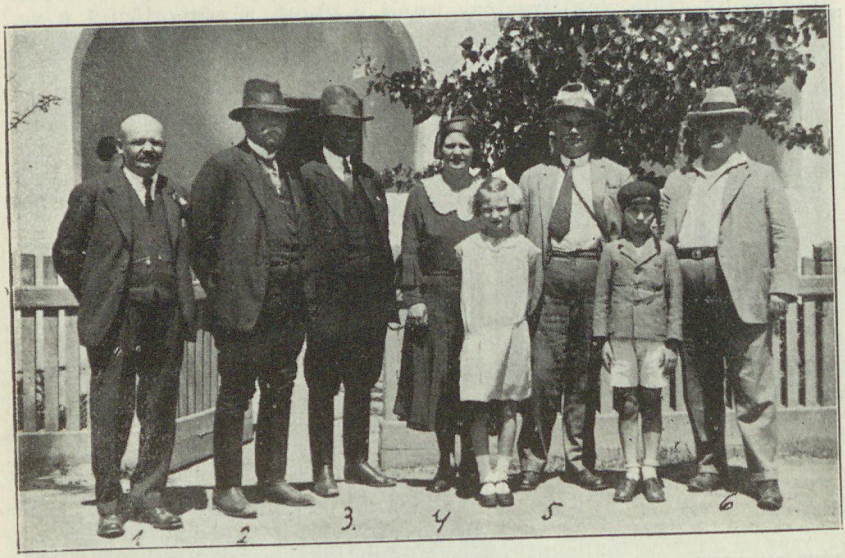

Fig. 21. kép.

Ecsedi igazgató vendégekkel a hortobágyi Csárda előtt. — 1., 4. és 6. az amerikai, illetve debreceni Vitárius-család tagjai. 2. Jóna István és 5. *Ecsedi István.*

Direktor Ecsedi (5) mit Gästen vor der Csárda auf der Hortobágy-puszta.

nek ismertetésével foglalkoztak — bár ezekre sokszor igen kedvtelenül készült — egyetlen félévben sem mulasztotta el. Sokirányú és sokféle elfoglaltságát még a Debreceni Képes Kalendárium szerkesztésével is megtetézte és 1933-ban kiadta szentföldi cikkei sorozatát, „Utazásom a Szentföldön" címen, 272 lap terjedelemben. Ez a könyve még ujságcikksorozat formájában magábaitta a debreceni közönség egyrészének érdeklődését és így a figyelmet újra felkelteni nem igen tudta. Miután a szakkritika „A bolgárok földjén" c. könyvében is sok kifogásolni valót talált, északeurópai útjának feldolgozását, bár ahhoz többször hozzáfogott, egyre halogatta. Ellenben újra nekifogott „A Hortobágy-puszta és élete" c. könyvének kibő-

vítéséhez, átdolgozásához és második kiadásához. Az egyes fejezetekhez sok új adatot gyüjtött össze és könyvének egy ilyen kéziratokkal kiegészített példányát a Déri Múzeum őrzi. Időt tudott szakítani debreceni, hortobágyi prospektusok és képeskönyvek szerkesztésére is. Egészségi állapotát javultnak vélve, 1933 nyarán Olaszországba utazott. Ez útja alatt váratlanul meghalt édesanyja, amely miatt utazását félbeszakí-

Fig. 22. kép.
Ecsedi István Olaszországban, a Vezúv kráterében.
István Ecsedi in Italien, beim Krater des Vesuv's.

totta. Forrón szeretett szülőanyjának halála rendkívül megviselte. Az utóbbi években amilyen indulatos, hirtelenharagú tudott lenni, jóformán csekélységek miatt, annyira érzékeny lett akár a maga, akár a más baján, fájdalmán. Régi szokása, melyszerint mások ténykedését szerette erősen bírálgatni és amely miatt sokan vele szemben hasonló mértéket alkalmaztak, most már betegséggé vált benne. Ő ezt maga is érezte és tudta, azért, ha valakit megsértett, a másik percben már meg is bánta. Nem egyszer előfordult, hogyha valaki szegénységét emlegette előtte, így fakadt ki könnybelábadt szemekkel: én vagyok köztetek a legszegényebb, mert nincs egészségem! Miután állandóan magas vérnyomása volt, orvosai eltiltották minden jófalattól, szeszesitaltól. Betartotta a parancsot, bár néha meg

is szegte. Ha ismerőssel, baráttal találkozott, rendesen így üdvözölte: „Könnyű neked!" A megszólított csak csodálkozott, különösen még betegsége előtt, hogy a vagyonos, jófizetésű, egészségesarcú Ecsedi Istvánnak ez a szavajárása?! Pedig, ha meggondoljuk, Ecsedi e málabús szavajárásában rejlő lemondásnak megvolt az oka és magyarázata.

Ecsedi érdeme, hogy 1934 tavaszán e sorok írójával együtt a csárda három szobájában megszervezte a Hortobágyi Múzeumot, mely az első magyar pusztai múzeumnak tekinthető. Történetét más helyen dolgozom fel (Debreczen, 1936 IV. 2 és 19).

1934 nyarán újra Olaszországba ment és mintha a sors összeesküdött volna ellene, e második olasz útja alatt apjának haláláról kellett értesülnie.

A magyar ember táplálkozásáról tervbevett munkájának összehozása végett 1934 őszén messze vidékekre kiterjedő hatalmas levelezést folytatott s különösen helyben hatalmas anyagot gyüjtött össze. Tisztes polgári asszonyok ívszámra mondták neki tollba főzési tudományukat. Azonban a legtöbb adatot önmagából merítette, csak le kellett írni. Édesanyjától látta a levesek, tészták és húsosételek készítését, kenyérdagasztást és hasonló háziasszonyi teendőket. Hányszor végignézte a debreceni disznótort, a lakodalmi és szüreti főzéseket!?

Hatvan-utcai szőlőskertjében ő maga is hangulatos szüreteléseket rendezett, amikor szőlőszedő tanítványait és tisztviselőtársait birkáskásával, saját termésű borával megvendégelte. Vándorlásai alatt pásztorok, mezei munkások, tanyasi emberek, halászok, révészek közt étkezett örökösen. Maga is igen ízletes bográcsételeket tudott főzni. A népies ételek leírása alkalmával százszámra jegyezte fel az eddig ismeretlen új szavakat és fogalmi meghatározásokat. Ez a táplálkozásról írott munkája az egész országban feltűnést keltett és szóbeszéd tárgya lett. Mikor 1935 őszén ez a munkája a múzeumi Évkönyvben megjelent és a különlenyomatokat szétküldötte, a budapesti napilapok, folyóiratok egymás után foglalkoztak vele. Ebben a dolgozatában laikus, szakember, öreg, ifjú, úr és paraszt egyaránt megtalálta a maga szórakozását, gyönyörűségét és tanítását. A hivatásos nyelvészek pedig kincsesbányára akadtak benne. Valóságos divat lett arról írni, hogy mit eszik a magyar ember? Ecsedi István szellemének ez utolsó fellobbanásával igazi nagy és osztatlan népszerűségre tett szert és életének másik nagy tragikuma, hogy dicsőségének tetőpontján, java férfikorában, fizikailag össze kellett omlania. Élete felfelé ívelő pályájának meredekjén most még magasabbra jutott, mint 1914 nyarán, de visszazuhanása most már végzetessé vált, mert lent a földszínén nyitott sír várta az örök pihenés karjai közzé...

Már az 1935-ös esztendő Ecsedire nézve felette borongós, hideg és kedvezőtlen volt. Sok mindent vártak tőle, amit ő betegsége miatt többé nem teljesíthetett. Nyilvános előadásait, melyek idegeit szerfelett izgatták, a minimumra csökkentette. Még 1934 őszén Déri Frigyes-emlékünnepélyt kellett volna rendeznie a nagy alapító halálának 10. évfordulóján, azonban elodázta, nem vállalkozott reá. Bizonyos adófizetések miatt még egyháza vezetőivel is voltak zsörtölődései.

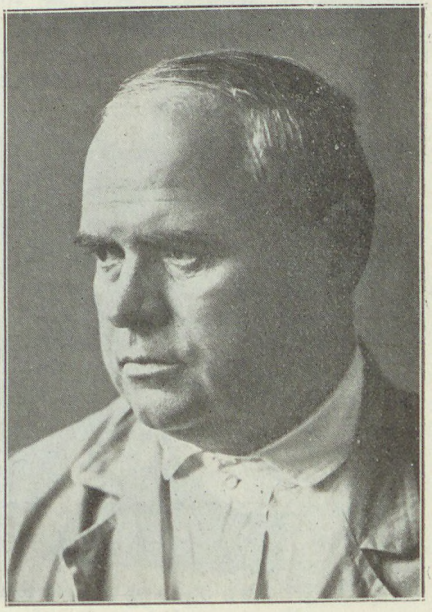

Fig. 23. kép.

Káplár Miklós festőművész, Ecsedi igazgató bizalmas barátja. Meghalt 1935 április 7-én.

Kunstmaler Miklós Káplár. Direktor Ecsedi's vertrauter Freund. Gest. 7. April 1935.

1935 április 7-én váratlanul elhalt Káplár Miklós festőművész, kire ő annyit áldozott és aki neki igen bizalmas barátja volt. Nemcsak külsőleg lehetett őket összetéveszteni, de lélekben is teljesen egyek voltak. Ecsedi írótolla és Káplár Miklós mesteri ecsetje között jóformán nem volt semmi különbség. Emennek pusztai tájképei, Ecsedinek néprajzi írásai kiskertbe átültetett, ugyanazon mezei virágnak voltak a szirmai. Az a magatartás, melyet Ecsedi alacsonysorsból felemelkedett barátjával szemben tanusított és az a síremlék, melyet neki a hajdúböszörményi temetőben állíttatott, a született úrirendnek is mintaképül szolgálhatnának.

Alig hantolták el Káplár Miklóst debreceni barátai és tisztelői jelenlétében, április 27-én meghalt Löfkovits Arthur, a városi múzeum alapítója. Ecsedi István bár nem mutatta, senkinek nem mondta, de látszott rajta, hogy ez érdemes férfiú sírja mellett megilletődve gondolt azokra az évekre, küzdelmekre és a világ által már el is feledett eseményekre, milyeneknek hiábavalóságát, egykori fonákságát rendszerint csak egy-egy nyitott sírnál szoktuk belátni.

Mikor a táplálkozásról írott munkáját befejezte, nyári szabadságra Ausztriába és Németországba ment, ahelyett, hogy magát kipihenni befeküdt volna egy hortobágyi juhász-

kunyhóba. Külföldi utazásáról hazatérve, régen dédelgetett, kedvenc témájának kidolgozásához fogott. Meg akarta írni a szilaj-jószágteleltetést a debreceni erdőségekben. E hosszabb tanulmányához ifj. Kovács János festőművésszel és az általa atyailag is felkarolt Balogh István tanítványával, múzeumi gyakornokával együtt felkereste mindazokat a helyeket, ahol az erdei jószágteleltetés még a régi formában volt látható. Egy ilyen alkalommal, az általa megírt ujságközlemény szerint, az expedíció megevett egy kost. Ő azonban inkább csak nézője volt már e falatozásnak, de még ebben is örömét lelte, elmaradhatatlan jóízű humorával tréfát csinált belőle és boldog volt, hogy kint lehetett az Isten szabad ege alatt. Pedig már akkor igen nehezére esett a járás.

Fig. 24. kép.

Káplár Miklós festőművész síremléke a hajdúböszörményi temetőben. Medgyessy Ferenc műve. — A művész hagyatékából állíttatta Ecsedi igazgató.

Grabdenkmal des Kunstmalers Miklós Káplár im Friedhof von Hajdúböszörmény. Werk des Bildhauers Ferenc Medgyessy. Ecsedi liess dieses Denkmal aus dem Erlős des künstlerischen Nachlasses Káplár's errichten.

1935 karácsonya után, a minden évben megtartott Istvánnapján, hivatali helyiségében még igen jó hangulatban látta el vendégeit. Ő maga is pontosan számontartotta, melyik nap kit kell nevenapján köszönteni. Mind magán-, mind társaséletében, bármennyire is vigyázott magára, szervezete egyre gyengült, romlott, a hivatali teendők egyre terhesebbé váltak, úgyhogy 1936 február 15-én másodszor érte agyvérzés és szélütés. A gondos ápolás ismét lábraállította s alig várta, hogy elmerüljön újra hivatali teendőinek ezer gondja közé. Azonban kötelességei tömkelegében többé nem tudott már rendet tartani. A gondok gyakran összecsaptak beteg szervezete felett, teljesen kimerítették lelkét, testét és 1936 május 17-én, vasárnap este végleg letiporta a halálos kór. Miután senki nem volt közelében, csak másnap találtak reá mester-utcai lakásának hálószobájában, eszméletlen állapotban. Lakásáról a klinikára szállították,

hol egy teljes napig feküdt még agóniában. Május 19-re virradó hajnal előtt, ugyanazon a tájon, amikor a Hortobágy megszámlálhatatlan pacsírta-tömege ébredni szokott és a fogyó csillagfényben égig-zsongó közös éneklésre emelkedik, kilehelte elfáradt lelkét. Mindössze 51 éves volt.

Debrecen város tisztviselői és a Déri Múzeum közösen adtak ki gyászjelentést, melyet az összes vidéki és fővárosi múzeumoknak szétküldöttünk. Megboldogult temetése a város által ajándékozott díszsírhelyen május 21-én délután 4 órakor volt, a Köztemető díszravatalozójából. A temetési szertartást a város tisztikara s a gyászolók ezreinek részvéte mellett, iskolatársa és kedves barátja, Baja Mihály református lelkész végezte. A sírnál búcsúztatót mondott dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnok a városi tisztikar, a Déri Múzeum és a Múzeumbarátok Köre; dr. Pap Károly egyetemi tanár az egyetem, a Tisza István Tudományos Társaság, a Csokonai Kör, a Numizmatikai Társaság és a Kollégiumi Diákszövetség; dr. Győrffy István budapesti egyetemi tanár a Nemzeti Múzeum és a Néprajzi Társaság s végül Vásáry József főrendiházi tag a Gazdasági Egyesület és barátai nevében. Az ország minden részéből érkezett sürgöny és levélbeli részvétiratokat, a sírkoszorúk szalagjait, halálára és temetésére vonatkozó ujságcikkeket összegyüjtve a Déri Múzeum őrzi.

Halála az egész országban mély részvétet váltott ki.

Elmúlása felett az az érzése volt mindenkinek, ami akkor támad az emberben, ha szemeláttára hatalmas tölgyet földestől csavar ki a vihar, ha a lakóházat felperzseli a villámcsapás vagy az Isten haragja árvizet zúdít arra a gyenge mezőre, melyen annyi verejték hullott egy megelégedett télre számítva.

A Déri Múzeum első igazgatójának emlékét tisztelettel és kegyelettel őrizzük!

Tragikus korai elhunytáról az összes helyi és budapesti lapok egy-egy hosszabb cikkben emlékeztek meg. Mindezek még olyan közel állanak hozzánk, hogy meg kell elégednünk a reájok való utalással. Azokon a szerény írásokon felül, melyeket e sorok szerzője, mint az elhunyt igazgató hivatali helyettese és munkatársa adott közre az ő jellemzésére (Búcsúzásunk Ecsedi igazgatónktól, Debrecen, 1936 V. 21., Poros országutak vándora. Apróságok Ecsedi István életéből. Debreceni Ujság, 1936 V. 31. Ecsedi István halála évfordulójára. Debreceni Ujság 1937 V. 19.), időrendben felemlítjük még a következő jellegzetesebb cikkeket: Török Sándor, Ecsedi István meghalt. Magyarság, 1936 V. 20. — Névtelen, Meggyászoljuk őszinte szívvel Ecsedi Istvánt. Új Magyarság, 1936 V. 20. — Juhász Géza, Ecsedi István. Debr. Független Ujság, 1936 V. 21. — Kardos Albert, Ecsedi István a cívistudós. (1885—1936.) Baráti búcsúztató. Debrecen, 1936 V. 24. — Oláh Gábor, Ecsedi

István. Debrecen, 1936 V. 31. — Nyakas László, Emlékezés Ecsedi Istvánra. Debrecen, 1936 VI. 7. — Bereczki Imre, Hogy láttuk mi Ecsedi professzort? Debrecen, 1936 VI. 14. — Dr. Veress István: Ecsedi István, mint tanítóképzőintézeti tanár. Debrecen, 1936 VI. 14. — Dr. Balogh István, Elmúlt a hídivásár. Emlékezés dr. Ecsedi Istvánra. Debrecen, 1936 VI. 28. — Nyakas László, Apróságok dr. Ecsedi István tanárkorából. Debrecen, 1936 VII. 12. — Dr. Balogh István, Egy világjáró cívis. Emlékezés néhai dr. Ecsedi István múzeumigazgatóról. Debreceni Ujság, 1936 VIII. 30. — Zoltai Lajos, Dr. Ecsedi István. Debreceni Képes Kalendárium, 1937. évf. 83—88. l. — Dr. Szilády Zoltán, Ecsedi István. Földrajzi Közlemények, 1936 LXIV. 6—7. szám 78—79. l. — Dr. Balogh István, Emlékezés néhai dr. Ecsedi Istvánra. Felolvasás a kollégiumi Diákszövetségben. Debreczeni Ujság, 1936 XII. 13. — Gulyás Pál, Ecsedi István után (vers), Protestáns Szemle, 1936 XIV. évf. 12. szám. — Jóna István, Nem lesz virág a síromon. Ecsedi István sírjánál. Debrecen, 1936 XII. 28. — Nagy Gábor, Ecsedi István elhunyt múzeumigazgató irodalmi hagyatéka. Debreczeni Ujság, 1937 I. 10. — Gönyey Sándor, Ecsedi István dr. emlékezete. A Népr. Múzeum Értesítője, 1936 XVIII. 157—158. l. — Kovács István, Emlékezés Ecsedi Istvánra. Debrecen, 1937 III. 21. és IV. 25. — Dr. Balogh István, Ecsedi István arcképéhez. Debrecen, 1937 V. 19. — Baltazár János, Emlékezés Ecsedi Istvánra. Debrecen, 1937 V. 23.

*

Önálló alakban megjelent főbb dolgozatai időrendben a következők:

1. A Hortobágy puszta természeti viszonyai, tekintettel a mezőgazdaságra. Szeged, 1908. Dugonics-nyomda, 8°, 47 l. 3 ábra.

2. Karacs Ferenc térképmetsző élete és művei (1770—1838). Megjelent a Magyar Földrajzi Társ. támogatásával. Debrecen, 1912. Városi nyomda, 8°, 127 l. 2 műlap, 5 térkép és 4 ábra.

3. A Hortobágy puszta és élete. Debrecen, 1914. Városi nyomda, 8°, 295 l. 2 térkép, 97 ábra.

4. Poros országutakon. Útirajzok. Debrecen, 1925. Debreczeni Ujság nyomdája, 8°, 175 l.

5. A szülőföld ismertetése. Debrecen sz. kir. város leírása. A földrajz tanítása a népiskolában. A tanítóképzőintézetek IV. osztálya és az elemi iskolai tanítók számára. Debrecen, 1926. Városi nyomda, 8°, 102 l. 2 térkép, 23 ábra. — Második átdolgozott kiadása Debrecen, 1934. 8°, 92 l. 35 ábra.

6. Általános földrajz. A tanító- és tanítónőképzőintézetek

I. osztálya számára. Debrecen, 1927. Városi nyomda, 8°, 104 l. 45 ábra.

7. Földrajz az elemi népiskolák IV. osztálya számára. Debrecen, 1927. Városi nyomda, 8°, 89 l. 2 térkép és Darabos D. István 55 rajza. — Második átdolgozott kiadás Debrecen, 1928. 8°, 87 l. 2 térkép, 55 rajz.

8. Földrajz az elemi népiskolák V. osztálya számára. Debrecen, 1927. Városi nyomda, 8°, 84 l. 6 térkép, Darabos D. István 22 rajza.

9. Földrajz az elemi népiskolák VI. osztálya számára. Debrecen, 1927. Városi nyomda, 8°, 86 l. 7 térkép, Darabos D. István 41 rajza.

10. Hortobágyi pásztor- és betyárnóták dallamokkal. Gyüjtötte és magyarázattal ellátta — — A dallamokat lejegyezte és magyarázta Bodnár Lajos zenetanár. Debrecen, 1927. Városi nyomda, 8°, 151 l.

11. Hortobágyi életképek. Debrecen, 1927. Városi nyomda, 8°, 104 l. 25 kép.

12. Fizikai és csillagászati földrajz. Debrecen, 1927. Városi nyomda.

13. Ember-földrajz és Európa politikai földrajza. A tanító- és tanítónőképző intézetek II. osztálya részére. Debrecen, 1928. Tiszántúli Hírlap rt. nyomdája, 8°, 116 l.

14. A bolgárok földjén. Útirajzok. Debrecen, 1929. Tiszántúli könyv- és lapkiadó rt. nyomdája, 8°, 124 l. 1 térkép, Csikós Tóth András 26 rajza és 18 fényképábra.

15. Feliratos cserépkulacsok és butykosok a Déri Múzeumban. Német kivonattal. Klny. a Déri Múzeum 1929. évi Jelentéséből. Debrecen, 1930. Városi nyomda, 8°, 20 l. 11 kép, A rajzok ifj. Kovács J-tól.

16. Csengőöntés ősi módon Hajdúböszörményben. Német kivonattal. Klny. a Déri Múzeum 1930. évi Jelentéséből. Debrecen, 1931. Városi Nyomda, 8°, 11 l. 15 kép. A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei 1. füzet. A rajzok Kolonics D.-től.

17. A rézmetszés művészete a debreceni Kollégiumban. A rézmetsző diákok. Debrecen, 1931. Magyar Nemzeti Könyv- és lapkiadó rt. nyomdája, 8°, 80 l. 18 ábra.

18. A debreceni cseréppipa. Német kivonattal. Klny. a Déri Múzeum 1931. évi Jelentéséből.Debrecen, 1932. Városi nyomda, 8°, 41 l. 25 kép. A rajzok ifj. Kovács J-tól. A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei 2. füzet.

19. Utazásom a Szentföldön, Útirajzok. Debrecen, 1933. Tiszántúli könyv- és lapkiadó rt. nyomdája, 8°, 271 l.

20. Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon. Német kivonattal. Klny. a Déri Múzeum 1932-es

Évkönyvéből. Debrecen, 1933. Városi nyomda, 8°, 145 l. 78 kép. A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei, 3. füzet.

21. Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli kisvizeken. Német kivonattal. Klny. a Déri Múzeum 1933-as Évkönyvéből. Debrecen, 1934. Városi nyomda, 8°, 187 l. XIV tábla, 78 kép. A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei 4. füzet.

22. A debreceni és tiszántúli magyar ember táplálkozása. Német kivonattal. Klny. a Déri Múzeum 1934-es Évkönyvéből. Debrecen, 1935. Városi nyomda. 8°, 257 l. 133 kép. A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei, 5. füzet.

Folyóiratokban, évkönyvekben, kalendáriumokban, napilapokban stb. megjelent kisebb-nagyobb tanulmányainak, útleírásainak, rajzainak s cikkeinek teljes bibliografiáját helyszűke miatt a legközelebbi Évkönyvben tesszük közzé. Ugyanakkor fogjuk felsorolni a többek közreműködésével szerkesztett s írott műveit is.

* * *

Múzeumunk multesztendei életének jelentős eseménye volt a Közgyüjtemények Országos Főfelügyelőségének, dr. Pasteiner Ivánnak látogatása.

Pasteiner főfelügyelő ápriis 5-én érkezett a Déri Múzeum, a Kollégiumi nagykönyvtár és az Egyetemi könyvtár látogatására. Múzeumunkat 5-én és 6-án két ízben tekintette meg dícsérő elismerésének kifejezése és hasznos észrevételeinek megtétele mellett. Szabad idejét a nevezett intézet igazgatóinak és tisztviselőinek társaságában töltötte.

Pasteiner főfelügyelő dr. Csűrös Ferencnek, a múzeumi felügyelő bizottság nyugalomba vonult elnökének érdemekben gazdag működéséért a legteljesebb elismerését levélileg nyilvánította.

A debreceni Kollégiumi Diákszövetség december 3-i összejövetelét Ecsedi István emlékének szentelte. Barátai, iskola- és tanártársai emlékeztek meg róla kegyeletes szavakkal. A Déri Múzeum részéről hivatali utódja és dr. Balogh István tanítványa és titkára áldoztak emlékének. A múzeum igazgatója emlékünnepély tartását helyezte kilátásba.

Zoltai Lajos ny. múz. ig. 76. éve dacára jóformán minden nap megfordul a Déri Múzeumban. Fáradhatatlan és soha nem lankadó munkakedvvel dolgozik. A város vezetősége 1936-ban érdemeinek elismeréséül neki adta a koronázási alapítvány irodalmi ösztöndíját, közel 700 P-t, melyből megjelentette „Ismeretlen részletek Debrecen multjából" c. igen becses művét.

Az igazgatóság beadta kérvényét dr. Balogh István kisegítő munkaerő (ADOB), a 15 év óta könyvtári szolgálatot teljesítő Gulyás Sarolta id. napidíjas, továbbá Árvay Anna és Boldogfalvi Anna id. napidíjasok állandósított napidíjassá való kinevezése ügyében. A múzeumnál és könyvtárnál teljesít szolgálatot 4 éve Pap M. Magda szellemi szükségmunkás, kinek jól bevált gépírói és ügykezelési munkáját nyárban sem nélkülözhetjük. A múzeumhoz beosztott három hivatalszolga közül a Polgármester Rácz Sándor álland. hivatalszolgát 31 évi szolgálat után nyugdijazta. Rácz Sándor 1905 óta hűséges és igen becsületes alkalmazottja volt a múzeumnak. Megbízhatósága, lelkiismeretes munkája mindenkor nagy megnyugvást jelentett a múzeum vezetőjének. Derék munkatársunkat teljes elismeréssel bocsátjuk el körünkből és kívánjuk, hogy jól megérdemelt pihenő éveit minél hosszabb ideig élvezhesse. Helyébe új hiv. szolgát kaptunk.

VI. FEJEZET.

A Múzeum évi gyarapodása.

1. Felajánlások, nagyobb szerzések s ajándékozások.

Péchy László építési főmérnök még 1935-ben felajánlotta a Déri Múzeumnak Péchy Mihály, a debreceni Nagytemplom és Kollégium tervezőjének olajfestésű arcképét. Dr. Ecsedi igazgató a református Kollégium iránti figyelemből, miután Péchy Mihály relikviái ugyanott őríztetnek, a felajánlást a Kollégiumhoz irányította, amiről Péchy Lászlóhoz írott levele tanuskodik. Érdeklődésünkre azonban arról értesültünk, hogy a református Kollégiumhoz ebben az ügyben nem érkezett megkeresés. Ez alapon Péchy László építészmérnökkel újra felvesszük az összeköttetést, hogy első elgondolásához híven a festményt múzeumunknak juttassa. (Lásd 77—1936. sz. felügyelőségi leirat 7. pontját!)

P. Gulácsy Irén kiváló írónő Nagy Lajos c. regényének teljes kéziratát a Déri Múzeumnak ajándékozta. Ugyanazt tette Oláh Gábor író, aki három, eddig még meg nem jelent regényének kéziratát adta múzeumunknak.

Fiatal exlibris- és grafikagyüjteményünk az Ajtósi Dürer Céh lelkes tagjai ajándékaképpen erősen megnövekedett.

Dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnok hivatalában régóta összegyűlt könyvek, nyomtatványok, folyóiratok legnagyobbrészét múzeumunknak engedte át.

Néhai dr. Ecsedi István örökösei az elhunyt igazgató szakkönyveit, melyeket a múzeumban tartott, szintén nekünk ajándékozták.

Metzger-Watanabe Nándor, Jokahamában élő tudós hazánkfia és múzeumunk nagy barátja Petőfi verseinek japánra fordított saját könyve egy példányát ajándékozta.

Zala György szobrászművész egyes műveinek műhelyében őrzött gipszmásolatát ajánlotta megvételre. Fedezet hiányában és egyéb okokból nem reflektálhattunk a gipszmásolatokra, mert a meglevőket is, melyek kupolacsarnokunkban díszelegnek, szeretnénk nemesanyagú művekkel kicserélni.

Déri György nyug. áll. ezredes, a múzeumalapító Déri Frigyes Budapesten élő öccse, közismert néprajzi gyüjtő 1936 végén néprajzi gyüjteménye megtekintésére kért fel. Ez ügy fejleményei már 1937-re tartoznak.

Tiszteletünk és hálánk kifejezése mellett említjük meg Szabó Istvánné sz. Keresztszegi Rab Aranka nemesszívű végrendeleti hagyományát, melynek révén könyvtárunk mintegy 250 művel gyarapodott.

2. Az évi gyarapodás.

A Déri Múzeum adminisztrációs teendőinek túlságos megnövekedése miatt az ajándékozóknak köszönőlevelet nem küld. Hálánkat és köszönetünket ennél sokkal maradandóbban fejezzük ki az által, hogy minden ajándékot és az ajándékozónak a nevét ezen a helyen felsoroljuk.

A gyüjteménytárak gyarapodása ajándékozás, vétel, ásatásgyüjtés és csere útján a következő volt:

I. Könyv- és oklevéltárnál:

A könyv- és oklevéltárnál a mult évi gyarapodás 904 mű volt. Ebből könyv 412 drb 439 kötetben, hírlap 50 drb 331 egyes számmal, apró nyomtatvány 31 tétel 228 darabbal, térkép 2 három darabbal, 70 kézirat 86 darabbal, oklevél 6 ugyanannyi drb és egyéb könyvtári anyag 333 mű 643 darabbal. Ebből ajándékozás útján 655, letéttel 7, vétellel 219, csere útján 23 különféle mű gyarapította az anyagot.

Ajándékozás: **Ady Lajos**: Ady Endre levele 1913-ból. Arad—Csanád—Torontál vármegye alispánja: Szabó Imre: A makó-mezőkopácsi templomrom. — **Balogh István dr.**, múz. gyak.: megjelent munkái, 3 drb; a hídivásár és a hortobágyi csárda plakátjai. — Balogh Sándor dr., kultúrtanácsnok hivatalában felgyűlt anyagból a következőket adta át: Lechner: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete 1836—1926; E. Stein: Die niedersilesische Ostmark und der Kreis Kreuzburg; E. Stein: Waldenburg; Ungarische Künstler-Allmanach; L'Architecture d'aujourdhui; Lechner: Mit einer Einleitung von Künstler. Genf, 1930; L. K. Birinyi: The tragedy of Hungary. Cleveland,

1924; Hungary illustrated. I. évf. Budapest, 1929; Mitrovics: Az aestetika alapvető elvei; Tankó: A háború értéklési tanulsága; Lencz: A háború ethikai megítélése; Dajka Gábor: A rend a háború után. Nagyvárad; Haendel: A hatalmi csoportok erőmérlege; Shamo ul Ulma dr: A húnokról..., akik meghódították Indiát. Budapest, 1926; Dr. Tüdős Kálmán: A falu egészségtana. Budapest; Belák: Az egyetemi tudomány és annak kihatása és Az orvosi tevékenység új irányai stb. Budapest, 1931; Siegler János: A debrecenkörnyéki kútvizekről. Debrecen, 1922; Rapaich: A Nyírség növényföldrajza; Dr. Ravasz Lajos: Keleti hatások a görög filozófia kezdeteire; Tankó: Kant Immánuel születésének 200. évfordulójára; Varga László: Görög reminiscenciák gr. Széchenyi István műveiben; Magoss György: Véleményes jelentése a Hortobágy tulajdonjogának kérdéséhez; Tanulmányok Debrecen sz. kir. város homoki erdőinek hasznosabb értékesítéséről; Révész Lajos: Adatok a klasszikus görög kultúra multjáról és jövőjéről; Halmay Elemér: A reverziós gondolatok a világpolitikában; Katona József új síremlékének felavatása. Kecskemét, 1931. Ezeken felül néhány könyvtártani és már meglévő művészeti munka, közérdekű levél és az Egyesült Keresztyén Liga 1922—1923. évi előadássorozata említendő. — További ajándékozások: Beke Ödön: Csokonai mint botanikus. Klny. 1935. — Bertók: Ecsedi-féle általános földrajz. — Vitéz Boczkó—Straub: A debr. hőforrás vize. Klny. — Burg I.: Fényképek Ferdinánd bolgár cárról és IV. Károly királyról. — Csapó László: Balásházy, Debrecen c. műve 1844-ből; Pallas Debrecina, seu carmina metrica etc. Debr., 1828, továbbá egy Moliére-könyvet és egy exlibrist. — Csernák A. Réka: 8 drb régi magyar viseletet ábrázoló lev.-lap. — Darkó Jenő köv. műveit: Die ursprüngliche Bedeutung des unteren Teils der ung. heil. Krone. Praha, 1936; Influences Tourannienes etc. Bruxelles, 1935. — Dávidházy Kálmán: A debreceni könyvkötő legények névsora 1731—1863, eredeti kötésű kézirat. — Debr. Városi Nyomda 1936 I—IV. negyedévi összes termékei. — Debrecen polit. napilap szerkesztősége: 82 drb debreceni vonatkozású fénykép. — Dornyai: Szomódi romanizált kelta feliratos kő. Tata, 1928. — Dömsödy: Üzleti levél a londoni kiállításról, 1862. — Ecsedi János dr. és Mihály, a megboldogult múzeumigazgató szakkönyveit és 20 kötet saját művét kegyeletből a Déri Múzeumnak ajándékozták, ahol azok eddig is voltak. Fontosabb idegennyelvű művek Ecsedi hagyatékából: Antipa: Pescaria si pescuitul in Romania 1916; Atlas ethnographiques de Finnlande; Blomstedt—Sucksdorf: Karelische Gebäude u. Ornamentsmotive 1900; Gelzer: Von heil. Berge u. aus Makedonien 1904; Järventaus: Maahantulo. Porvoo, 1931; Jolland: Magyar—angol és Angol—magyar szótár 1924, 1908; Lach:

Gesänge russischer Kriegsgefangener 1929; Lagerkrantz: Wörterbuch des Südlappischen. Oslo, 1926; Nordström: Das Volk der Zelte. Berlin, 1927; Ränk: Peipsi Kalastus. Tartu, 1934; Sirelius művei: Über die primitiven Wohnungen (1907), Sperrfischerei (1906) és Suomalaisten Kalastus (1908); Steinbock: Die materielle Kultur der Esten. Tartu, 1932; Suomi Kuvina. Osakeythio, 1930; Welsh—Joó: The practical dictionary. Debr., 1931; Wichmann: Beiträge zur Ethnographie der Tscheremissen. Helsinki, 1913.

Ecsedi hagyatékának eredeti magyar vagy magyarra fordított szakkönyvei közül röviden megemlítjük Ballagi: Magyar példabeszédek (1850), Szinnyey: Magyar tájszótár (1893—1901), Ipolyi: Magy. mithologia (1929), Bálint: Tört. helynevek című műveket, Kelemen nagy szótárát (1929), Cholnoky, Fodor Ferenc, Réthy, Hajts, Mendöl, Strömpl, Prinz Gyula, Kogutowitz, Teleki, Bogdánffy szakműveit, Supan és Hettner közismert tankönyveit; a régebbi szerzők közül Fényes Elek, Török egy-egy munkáját; Hübner újabb tabelláit, Perthes Seeatlas-át stb. Az újabb néprajzi dolgozatok közül a hagyatékban találjuk Győrffy, Madarassy, Kiss, Bartha, Gunda, Szendrei, Domokos néhány könyvét, Herman Ottó, Tagányi, Roska, Lambrecht Kálmán füzeteit, Zoltai Lajosnak és több debreceni professzornak dolgozatait, melyek a kézikönyvtárban a duplumanyagba kerültek. Balogh Ferenc, Varga Zsigmond, S. Szabó József, Lósy—Schmidt Ede, Nagy Sándor, Nagy Jenő főgimn. tanárok, Csűrös Ferenc, Reszegi Lajos, Tamássy Géza, Juhász Géza és még számosan szerepelnek 1—2 füzettel a hagyatékban. Külön megemlítjük Pólya Tibor: A nagy zarándokút c. rajzos kötetét, továbbá a Magyar Fűvészkönyvet. Ezeken felül nagyszámú kézirat, okmány, napilapok az oláh megszállás idejéből, több mint 200 fénykép, több levél stb. teszik becsessé a hagyatékot. Mindezek külön jegyzékben foglalva állanak rendelkezésre.

Földrajzi Intézet: Soó: Geobotanische Monographie von Kolozsvár, Debr., 1927. — Füredi: Fényképek Lisztről. — Gelberger: 1 drb okmány. — Greiner: Városi múzeum Bratislavában és az Érem 1936. évf. — Gulácsy Irén: Nagy Lajos király c. regényének eredeti kézirata. — Haranghy: Hortobágyi fényképalbum. — Jeney—Szabó-család: Kossuth halálára és temetésére vonatkozó fényképek, relikviák. — Kapusi: 1 drb obsit. — Kardos: Szentgyörgyi: Emlékeim. Kolozsvár. — Kecskemét város: Szabó, Kecskemét th. város múzeuma. — Kézdy: Mezei gazdaság könyve. Pest, 1855. — Kiss Ferenc: Néprajzi felvételek. — Kiss Gábor: Dely Mátyás levelei. 1912—1913. 9 drb. — Ifj. Kovács János: Id. Kovács János debreceni kereskedő és baromfitenyésztő diszoklevelei, katalógusai, madár prospektusai, ujságcikkek, fényképek, okmányok, 134 drb. —

Kozmann : 7 drb fénykép, Loehr : Die Museen Oesterreichs. Wien, 1935 ; Bundessammlung von Medaillen, Münzen und Geldzeichnen in Wien. Jahresbericht, 1935. — Mátyás : Budapesti és helyi lappéldányok. 1916—1922, főként a forradalom idejéből. — Mendöl : Szarvas földrajza. Debr., 1928. — Mónus : Magyar posta. 1935. — Nagybákay Antal : Simonffy Sámuel debreceni főbíró élete, munkássága, családja és kora. Debrecen, 1936. — Nagy Gábor : Dicsőfi József : Templomi gondolatok. Debr., 1901 és Jó pásztor, emlékezés néhai Zih Sándorra. — Bucsay : A relativitás kérdése. Debrecen, 1935. — Nagy Sándor : A vallásos nevelés és oktatás a debreceni Kollégiumban. Debr., 1933. — Orsz. Könyvforgalmi és Bibliographiai Központ : Iványi : A pannoniai mécsesek. Bpest, 1935 ; Viski : Trágyom és uzsora. Klny. ; Korbuly : Aquincum műemlékei. Bpest, 1934. ; Nagy Lajos : Aquincumi mumiatemetkezések. Bpest, 1935 ; Borzsák : Az ókori világ ismeretei Magyarország földjéről. Bpest, 1936 ; Pozzi : Századunk bűnösei. 1936 ; Pasteiner : Adalékok a magyar főiskolai oktatás reformjához. Bpest, 1916 ; Wolf : G. Pizzoli : Affrescatore del Collegio Ungaro-illirico di Bologna. Bpest, 1929 ; Americana : A Carnegie Endowement for International Peace könyvadományának címjegyzéke. Bpest, 1928. — L'Italica könyvadományának címjegyzéke. Bpest, 1929 ; A bpesti tud. egyetem könyvtárának címjegyzéke. 1878—1916 és 1912 ; Az egyetemi könyvtár olvasótermének címjegyzéke. Bpest, 1920. — Folyóiratok, Hírlapok címjegyzéke u. o. Bp., 1902 ; Catalogus manuscriptorum. Bpest, 1889+1910 ; A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901—1925. Bpest ; Magyar törvények és jogszabályok mutatója. Bpest, 1928 ; Istvánffy : A Clusius kódex. Bpest, 1900 ; A budapesti könyvtárakba 1935. évben járó folyóiratok címjegyzéke. — Orsz. Mezőgazdasági Kamara évi jelentése 1936. — Orsz. Széchenyi Könyvtár másodpéldányainak címjegyzéke. Bpest, 1936. — Papp Endre : Gróf Tisza István és Lajos levelei 1912-ből. — Papp Lajos fazekasmester kitüntető oklevele, családja fényképe. — Polgármester : Bem apó. Bpest, 1934 ; Zoltai : Ismeretlen részletek Debrecen multjából 5 drb. — Rőff Sándorné : Felszabadulólevél 1830-ból. — Simon István : Bocskai haláláról szóló kézirat 1702-ből. — Sőregi : Déri Múzeum megnyitására vonatkozó levelek, nyomtatványok stb. Hírlap példányok Ecsedi ig. haláláról, temetéséről. — Szabó Gerzson : Tiszaeszlár c. hírlap. 1883 jún. 19—aug. 3., a nagy perre vonatkozó közlések. — Szabó Istvánné szül. K. Rab Aranka hagyatéka : A debreceni tudományegyetem elhelyezése. Bpest, 1917 ; Carte generale et postale du Royaume de Hongrie. Vienne, 1867 ; Paleocapa Péter : Vélemény a Tisza-völgy rendezéséről. Pest, 1846 ; Pető Imre : Debreceni Nagyerdő. Lith. kézirat. Debr., 1898. — Szekeres János : Pusztaszeri gondolatok a nem-

zeti szocializmus mozgalmában. Szeged, 1936. — Özv. Szilassy Kálmánné: Pápay Zsuzsánnára és férjére vonatkozó levelek, Kortes-nóta, Táncvigalmi meghívó, Pápay Zs. emlékkönyve, Madách Imre: Az ember tragédiája. Bpest, 1843; Arany: Murány ostroma. Pest, 1848; Szenci Fördős Lajos és Szívós Mihály: Ájtatos hölgy. Kecskemét, 1846; A hongyermek védkönyve. Debr., 1861; Asbóth Lajos: Emlékiratai. Pest, 1862; Kőrösi László: Kossuth Lajos: Kőnyomatú rajz István nádor és Jellasich találkozásáról; fénykép Józsa Imréről és családjáról. — Tánczos Sándor: Erdélyi István obsitja, 1862. — Tisza István Tud. Társ.: Dr. Zoltai Lajos: A régi Debrecenből, 1936; Révész Imre: Pokoly József emlékezete. Debr., 1936; Dezső Gyula: Változó tárgyú kötelmek. Debr., 1936; Sátori József: Adatok a magyar tegzes szitakötő fauna ismeretéhez. Debr., 1935. — Tisza István tud. egy.: Évkönyv és Almanach 1934—1935. tanévről. Debr., 1936. — Zempléni Vilmos: Nimród vadászújság debreceni cikkei 1929—1931. — Zoltai Lajosné: Fényképek debreceni polgárasszonyokról. — Zoltai: Könyves Tóth Mihály levele olmützi fogságából. 1851; Szathmáry Zoltán arcképe; dr. Tüdős Kálmán arcképe. — N. N.: Himlőoltási levél 1834-ből.

Vétel a múzeumi szakkönyvtár részére: Aberg Nils: Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie. Teil V. Stockholm, 1935. — Bartel—Atzenbeck: Handlexikon der deutschen Vorgeschichte. München, 1936. — Boissier: Archeologiai séták. Bpest, 1883. — Burchkardt: Die Zeit Konstantins des Grossen. Phaidon Verlag. Die Kultur der Renaissance in Italien. II. kiad. Phaidon Verlag. — Chernel István: Magyarország madarai. I—III. k. Bpest, 1894. — G. Dávid Margit: A divat története. I—II. k. Bpest, 1423—1424. — Gaál István: Amit rosszul tudunk. Bpest. — Frobenius: Kulturgeschichte Afrikas. Phaidon Verlag. — Halasi Nagy József: Korunk szelleme. Bpest; Az antik filozófia. Bpest, 1934 és a Filozófia tört. Bp., 1927. — Herman Ottó: Ősi nyomok a magyar halászatban. Bpest, 1885; A magyar ősfoglalkozások köréből. Bpest, 1894; Debreceni lófogatok. Bpest, 1910. — Halász Gyula: Öt világrész magyar vándorai. Bpest, 1937. — Horváth Henrik: A magyar szobrászat kezdetei. Bpest, 1936. — Hóman—Szekfű—Kerényi: Egyetemes történet II—III. k. Budapest, 1936. — Huszka József: Magyar Ornamentika Története. Kézirat gyanánt; A székely ház. Bpest, 1895. — Kogutovicz Károly dr.: A Dunántúl és Kis-Alföld írásban és képben. Szeged, 1936. — Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól. 1867-ig. Bpest, 1936. — Lambrecht: Herman Ottó élete. Bpest; Herman Ottó, az utolsó magyar polihisztor élete és kora. Bpest, 1920. — Lengyel Imre: A balmazújvárosi német település. Debrecen, 1936. — Madarassy: Dunántúli

tükrösök. Bpest, 1932. — Madarász Gyula : Magyarország madarai. Bpest, 1903. — Malonyai Dezső : A magyar nép művészete. V. köt. Bpest, 1922. — Mannus régészeti folyóirat 1935—1936. évf. — Marosi—Fettich : Dunapentelei avar sírleletek. Bpest, 1936. — Mihály Imre : Történeti pasquilusok a debreceni református kollégiumi könyvtár kézirattárában. Debr., 1936. — Nagy Jenő : Az erdő madárvilága. Debr., 1936. — Németh Gyula: A magyar rovásírás. Bpest, 1934. — Paleologue : Róma. Bpest. — Paulovits : A szőnyi törvénytábla : Bpest, 1936. — Péter András : A magyar művészet története. I—II. k. Bpest, 1930. — Porzsolt István : Népnyelvi adatok Újfehértóról. Debr., 1936. — Praehistorische Zeitschrift. Berlin, 1935. évf. — Prescott : Der Untergang der indianischen Kultur. Wien—Leipzig, 1936. — Prinz—Teleki—Bartucz—Cholnoky : Magyar föld, magyar faj. I. k. Magyarország földrajza. Bpest, 1936. — Ranschburg Viktor : A könyvkiadás mestersége. Bpest, 1922. — Scheffer : Die Kultur der Griechen. Phaidon Verlag. — Schulek : Visegrád problémái és feladatai. Bpest. — Schultz : Bevezetés a művészetbe. Bpest, 1922. — Szabó Ferenc : Borsod megye Árpádkori templomai. Miskolc, 1936. — Széchi : Szállóigék. Bpest. — Tompa : Dunántúl őstörténete. Pécs, 1935. — Varga : A debreceni lelkipásztorok mint híveik politikai és társadalmi vezetői. Debr., 1936. — Viski : Tiszafüredi cserépedények. Bpest, 1932. — Winckelmann : Geschichte der Kunst des Altertums. Wien, 1934. — Zborovszky : Az őskőkor embere, kultúrája, vallása. Bpest, 1926. — Zeitschrift für Ethnologie. Berlin, 1935. évf. — Zichy István dr. : A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig. Bpest, 1923.

Vegyes művek, kéziratok, egyéb könyvtári anyag : Bácsy : A babilon-asszir oktatás. Debr. 1935. — Boross István : Csokonai, mint drámaíró. Mezőtúr. — Debreceni 1849-i csata emlékmű fényképe. — Erős Lajos : Rövid és általános áttekintés a debreceni református főiskolában levő Magyar Irodalmi és Önképző Kör multja felett. Debr., 1880. — Farkas L. Ferenc : Magyar közélet I—II. Debrecen sz. kir. város és Hajdú megye. Debr., 1935. — Fényképmásolatok ősember rekonstrukciókról, a Déri Múzeumról-, térről és tárgyakról 75 drb ; dr. Ecsedi I. és a könyvtár személyzetéről ; dr. Ecsedi I. temetéséről ; a múzeumi Évkönyvhöz 20 drb, a vizsolyi biblia lapjairól 81 drb, a hortobágyi víztárolóról 7 drb, néprajzi tárgyú felvételek 49 drb. — Hármas kistükör. Pest, 1846. — Hegyessy Vilmos : Emlékkönyv az erdélyi magyar színészet százéves jubileuma alkalmából. Kolozsvár, 1892. — Heimler : Sopron topografiája. Sopron, 1936. — Heltai : A magyar színészet reformtervezete. Debrecen, 1919. — Kéziratok, családi, időjárási, háztartási feljegyzések, kiadási naplók, köszöntő versek, az 1840-es évekből. — Király József prédikációi 1837-ből ; a Király és-

Csapó-családra vonatkozó családi feljegyzések az 1880-as évekből. — K. Tóth Mihály: Az Istentől kimért határnál áldásban elnyugodott Dániel. Debr., 1844. — Kohn Sámuel: Prágai ghettó-képek. Ford. Móricz Pál. Debr. — Kónya József: A természetszemlélet irányelvei a régi magyar irodalomban. Debr., 1936. — Magyar Sport. Bpest. — Magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata. Debr., 1849 ápr. 19. — Magyar Exlibris. 1935 I. évf. 1—2. sz. — Menyhárt József fametszete. 10 drb. Debr., 1936. — Móricz Pál: Vass József élete, munkája. Bpest; A fergetegből. 1917. — Nagy Miklós: Kossuth Lajos temetése. 1894. Bpest. — Noszlopy: Berzsenyi Dániel és családja. Kaposvár, 1910. — Nótáskönyvek kéziratban. 1830, 1839, 1864. évekből. — Orvosi fűvészkönyv, mint a magyar fűvészkönyv praktika része. Debr., 1813. — Péczely József: Lant. Debr., 1835. — Rákosi Viktor levele, dátum nélkül. — Tabéry Géza—Incze Ernő: Jókai Erdélyben. Nagyvárad, 1925. — Térképlapok Debrecen környékéről 1 : 25,000 méretben. 3 drb. — Selmeczi—Skonda István 50 drb exlibrise. Debr., 1936. — Sugó: Színi emlény. Debr., 1881. — Szabó Ferenc—Sarkadi Ignác: Emlékül Debrecen sz. kir. város színpártoló közönségének. Debr., 1879. — Szoboszlai Papp István: Gyászoló elmélkedés. Debr., 1835 és Diaetai praedikátziói. Debr., 1825. — Szűcs István: Szabad kir. Debrecen város történelme. Debr., 1871. — Zámbori Ferenc: Felköszöntő verse Rakovszky Dániel bíró választásakor. 1828 júl. 12. Kézirat. — Buzgó fohászkodások és hálaadó könyörgések. Debr. 1827. — Zilahi Gyuláról való emlék 1908. — Vecsei József: Mit vesztettünk el felséges királyunkban, I. Ferencben. Debr., 1835. — Újévi postakönyv. Debr., 1872. — Útmutatás a keresztyén vallás előadására. Debr., 1834.

Csere: A múzeum Évkönyvéért, a tisztviselők dolgozataiért a következő folyóiratokat s műveket kaptuk: *Ausztriából:* Carinthia I. Jahrg. 126. 1936. — Wiener Prähist. Zeitschrift Jhg. XXIII. 1936. — Beiträge zur Geschichte und Kulturgeschichte Kärntens. Festgabe für Dr. Martin Wutte. 24. u. 25. Jhg. Klagenfurt, 1936. — K. Willvonseder ősrégészeti dolgozatait. — *Északamerikai Egyesült Államokból:* The Bulletin of the Cleveland Museum of Art. III. évf. 1936. — A newyorki Metropolitan Múzeum vezetői: Hand book of the Classical Collektion by Richter. New-York, 1930; A guide to the Collections Part I. Ancient and Oriental Art; Part II. European and American Art. New-York, 1936. Mind a három B. Lakatos úrhölgy New-Yorkban élő, magyar testvérünk szíves jóvoltából. *Észtországból:* Eesti rahva muuseumi aastaraamat XI. évf., 1935. Tartu. — Rahvateaduslikud küsimuskavad X. Tartu, 1937. — *Finnországból:* Finskt Museum XLII. 1935, XLIII. 1936. — Suomen Museo XLII. 1935. — Virittäjä, 1936. évf.

Helsinki. — *Franciaországból:* Revue des revues littéraires et scientifiques Hongroises de l'année 1935. Paris, 1937. — *Lengyelországból:* Przeglad Archeologiczny 1933—34, 1935—36. évf. Poznan. — W. Hensel 2 drb dolgozata. — *Németországból:* Alt-Preussen Jhg. 2. Königsberg. — Badische Fundberichte. Band III. H. 10—12. — Butschkow: Die bandkeramischen Stilarten Mitteldeutschlands. Halle, 1935. — W. Buttler és W. Dehn ősrégészeti dolgozatai. — Die Kunde Jhg. IV 1936. — Mitteldeutsche Volkheit Jhg. 1936. — Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte Heft. 10. — Unserer Vorzeit. Zum Gedenken an H. Hahne. Halle, 1936. — Winkler: Qualitative spectralanalytische Untersuchungen an Kupferlegierungen etc. Halle, 1935. — *Svédországból:* Forssander: Der ostskandinavische Norden während der ältesten Mettalzeit Europas. Lund, 1936. — Fornvännen, 1936. — Upplands Fornminnesförenings Tidskrift XLV. 1—2. Uppsala, 1935—36. — Meddelanden fran Lunds Universitets Historiska Museum 1931—1932, VII. 1932—1933, V. 1933—1934, VII. 1934—1935, V. 1935-1936, IV. és 1935—1936, VI. Lund 1932—1936. — Persson: Eisen und Eisenbereitung in ältester Zeit. Lund, 1934. — Fataburen Nordiska Museets och Skansens Ársbok, 1936. Stockholm. — *Törökországból:* Iznik Kilavuzu. Ankara, 1935; Ayzani Kilavuzu. Ankara, 1935; Nigde Kilavuzu. Stambul, 1936; Halil Etem Eldem: Misirin son Memluk Sultani Melik Tuman bay II. Stambul, 1935.

Hazai intézetektől, tudósoktól cserébe kaptuk a következő folyóiratokat, dolgozatokat: Arch. Ért. XLIX., 1936. — Budapest Régiségei XII. 1937. — Debreceni Szemle, 1936. — Dolgozatok XII. 1936. — Ethnographia=Népélet, 1936. — Földtani Értesítő, 1936. — Győri Szemle 1936. — Hadtörténelmi közlemények 1936. — Kőrösi Csoma-Archivum 1935—36. — Magyar Iparművészet 1936. — Néprajzi Múzeum Értesítője 1936. — Népünk és Nyelvünk 1936. — Századok 1936. — Szegedi füzetek 1936. — Szegedi Városi Múzeum kiadványai VI—VII. — Székelység 1936. évf. — Székesfehérvári Szemle 1936. — Termés 1936. — Természettudományi Közlöny 1936. — Tisia 1935—1936. — Váci könyvek 25. szám; Tragor: Az emberi élet Vácon és vidékén az őskortól napjainkig. — Vasi Szemle 1936. — Vita Academica 1935—36. évf.

Ezeken felül beszereztük a Válasz és a Magyarságtudomány című folyóiratok teljes sorozatát. A közműv. könyvtár érdekében járatjuk A könyv és a Könyvpiac c. lapokat. A Debreceni Ujság—Hajdúföld, a Debreceni Független Ujság és Az Alföld c. politikai napilapokat hivatalunk tiszteletpéldányképpen kapja.

Számos tudományos, művészeti és szépirodalmi folyóirat a közművelődési könyvtár részére jár, hogy azokat a művelt

nagyközönség is olvashassa. A múzeumi kézikönyvtárat csak a hivatali helyiségben lehet igénybe venni.

Letét-be helyezett Dávidházy Kálmán 6 drb levelet Benczur Gyulánétól és 1 drb levelet Tisza Kálmánnétól.

II. Szépművészeti tárnál.

Az egész évi gyarapodás 50 drb. Ebből 9 ajándék, 41 vétel. Tárgy szerint: 2 drb szobormű, 14 drb festmény, 15 drb kézirajz, 19 drb metszet.

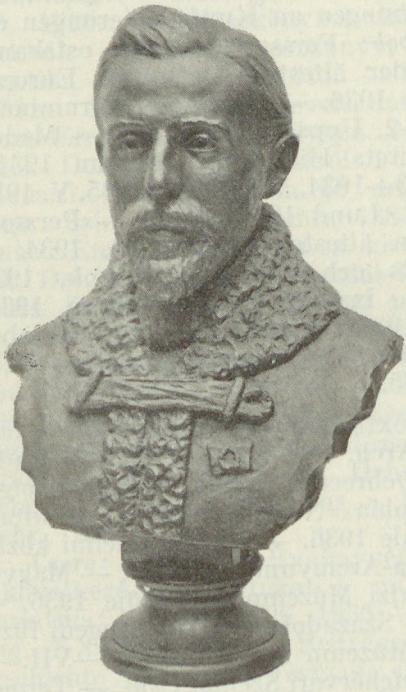

Fig. 25. kép.

Monti Sándor, a magyar szabadságharc vitéz olasz ezredesének bronz szobra. Báró Monti Ágost Sándor torinói egyet. tanár ajándéka Debrecen városának.

Bronz-Bildnis des heldenhaften italienischen Obersten im ung. Freiheitskampfe Alexander Monti. Geschenk an die Stadt Debrecen von Univ. Prof. Baron August Alexander Monti in Torino.

Ajándékozás: Benkó Lajosné és Kleblovszky Lajosné (Bpest): bellyei Rickl Gyuláné szül. Vérvölgyi Veszprémy Zsuzsánna olajfestésű arcképe Paczka Ferenctől (139×76 cm.). — Debrecen város polgármestere: Németh Lajos „Szökevény" c. olajfestménye (195×120 cm.), mely eddig városházi hivatalt díszített. — Ecsedi István†: Koháry K. Jenő 5 drb kézzel színezett rézmetszete. — Greiner Mihály: 1 drb grafika, fametszet nyugalombavonulása emlékére G. Szabó K.-tól. — Báró Monti Ágost Sándor egyet. tanár (Torino): Monti Sándor 1848-as szabadságharci ezredes bronz mellszobra. 62 cm. magas. — L. Servolini olasz xilografus: 4 drb különféle tárgyú, részben színes fametszet 1929—1935-ös évekből.

Vétel: Benyovszky István festőművésztől: „Esős hangulat a Hortobágyon." Olajf. 50×40 cm.; „Debreceni ötösfogat." Olajf. 100×50 cm. és „Kuruc lovasok." Pasztel. 130—80 cm. — Boross Géza festőművésztől: „Falurészlet." Szénrajz. 55×45 centiméter. — Charpentier kőrajza Barabás Miklós „A

menny érkezése" c. festmény után 1856-ból. 75×50. cm. — Hollós Endre festményének színes reprodukciója a „Nemzeti Hiszekegy". — Ifj. Kovács Jánostól : 6 tábla vízfestmény a hortobágyi múzeum részére a puszta növényzetéről, egyenként 62×44 cm.; színezett ceruzarajz Zoltai Lajosról 50×40 cm. ; a Thaly-család vízfestésű címere a Thaly-szoba bejárata felé 95×67 cm. ; 2 drb tollrajz a halászati szoba részére 45×55 cm. ; ceruzarajz

Fig. 26. kép.

Kuruc lovasok. Benyovszky István festőművész pasztelképe a Déri Múzeumban.

Kurucen-Reiter. Pastellbild im Déri Museum von István Benyovszky.

az egyek-kendertagi bronzkincsről és 2 drb rajz az 1935-ös Évkönyv részére. — Sz. Mata János : 7 drb rajz az 1935-ös Évkönyv részére. — Munkácsy „Milton" c. festménye után készült s Sedelmayer által kiadott rézmetszet 69×49 cm. — Pálfy József : „Zivatar a Hortobágyon." Olajf. 100×65 cm. — Pásztor János : „Fájdalom." Terrakotta-szobor. 75 cm. mag. Ezt a szobrot az Orsz. Magy. Szépműv. Múz. Ferenczy Béni „Fiatal leányakt" c. visszaadott szobra helyett küldte. — Sennyei Oláh István festőművész : „Stadion" c. pasztel 56×44 centiméter. — Fényképnyomatok a világháborúról, 10 drb.

III. Iparművészeti tárnál.

Összes évi gyarapodás 91 drb. Ebből 62 ajándék, 8 letét, 21 vétel. Tárgy szerint így oszlik meg: 1 fafaragvány, 39 drb klisé, 1 vasmunka, 1 könyvtábla, 4 bőrmű, 1 üvegtárgy, 40 textilmű és 4 kerámiai alkotás.

Ajándékozás: Dr. Balogh Sándor kultúrtanácsnok: 13 drb klisé. — Debreceni Filharmónikus Társaság: Kodály-plakett, terrakotta. Mintázta Medgyessy, égette Krupinszky. 100×70 mm. Debr. Múzeumbarátok köre: 2 drb térképklisé, Zoltai „Debrecen vizei" c. művéhez. 17×25 cm. — Ecsedi István hagyatékából 5 drb klisé. — Fehértói István: 36 drb koszorúszalag Ecsedi István koporsójáról. — Jeney Szabó Róza: a Jeney Szabó-család címere fából faragva. 77 cm. mag. — Krupinszky László keramikus: Kodály- és Liszt-plakettek, terrakotta. — Szűcs Lajos: vőlegényi díszes mellény, régi debreceni viselet. — Zoltai Lajos: Debr. város tiszti orvosa: Szentgyörgyi József 1765, klisé.

Vétel: Aranycsipke; gobelinszerű keretezett színes kép 1863-ból és 1832-ből, régi debreceni polgárházakból; címeres üvegpohár; tintatartó és szelence vasból, valószínűleg munkácsi gyártmányok; 18 drb klisé az 1935-ös Évkönyvhöz.

Letét: Dávidházy Kálmán elődeinek következő műveit: Dávidházy János debreceni könyvkötőmester könyvtáblája 1819-ből; Dávidházy Imre debreceni könyvkötőmester könyvtáblája 1850-ből. Mindkettő remekbe készült, a régi híres minták alapján. Továbbá Dávidházy Kálmán 2 drb saját készítésű, magyar stílusú könyvtábláját az 1900 és 1910-es évekből.

IV. Érem- és régiségtárnál.

Egész évi gyarapodás 261 tárgy. Ebből ajándék 213, vétel 15 és ásatás 33 drb. Kor szerint ez az anyag így oszlik meg: 118 drb őskori, 40 drb rómaikori, 19 drb közép-, illetve újabbkori tárgy, 20 modern kegyeleti emlék, 62 drb pénz, illetve érem s 2 drb pénzjegy.

Ajándékozás: *Ős-, rómaikori és népvándorláskori tárgyak* az ajándékozók nevének sorrendjében: Bereczki Imre (Dévaványa): Lándzsahegy vasból, koravaskori forma. H. 17 cm. Lh. Karcag, Görbesziget. Közelebbi leletkörülményei ismeretlenek; csüngő kagylóhéjból, tömlőalakú, felül lyukkal. H. 23, sz. 15 mm. A tiszai kultúrából. Lh. Dévaványa, Őrhalom. — Bodnár Sándor g. kath. lelkész (Penészlek): fejescsákány bronzból. (Fig. 27 kép.) Bronzkor III. Lh. Penészlek (Szabolcs vm.). H. 255 mm., a nyélhüvelyé 60 mm. — Erdei Lajos (Körösszegapáti) Barabás Sándor kisgazda beleegyezésével a következő leleteket ajándékozta: A biharmegyei Körösszegapáti határá-

ban, Körmösd-pusztán földművelés közben előkerült sírokban talált, a Kr. u. IV. századból való téglasárga színű fínom kis agyagváza (m. 58 mm.); palaszürke edény alsó része; sötétszürke színű agyagorsógomb; fibula zöld- és kékzománccal díszített korongja (átm. 31 mm.), melynek rugója és tűje hiányzik; továbbá kb. 100 drb zöld, fehér, veres és szürke üveg-, kő- és pasztagyöngyök ábraszerinti formában. (Fig.

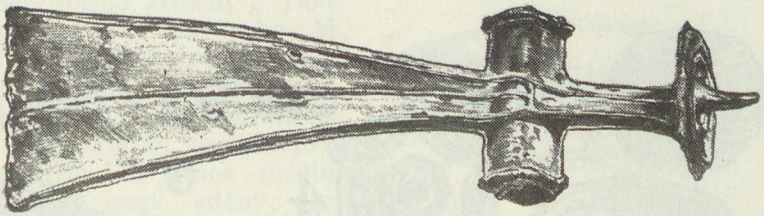

Fig. 27. kép.

Fejes csákány bronzból. Lelőhelye Penészlek, Szabolcs vm.

Streithammer aus Bronz. Fundort: Penészlek, Komitat Szabolcs.

28. kép.) A lelőhely megvallatása tervbevéve. — **Gergely József** (Hajdúhadház): Hajdúhadház határában, a Bocskai-kert közelében, Sz. Kiss Gábor tanyaföldjén kb. 1 m. mélyen a felszín alatt több helyen talált korongolt, palaszürke színű, keményfalú edények nagyszámú peremes, fenékrészes töredéke és egy őrlőkő töredék, több állati csont, kődarab stb., néhány sötétszürke cserép sikált díszítéssel. Kr. u. III—V. század. — **Kaposi József** (Bellegelő 266, Debrecen): saját tanyaföldjén a felszínen talált őskori cserepek (neolith és bronzkor) díszítéssel, bronztű töredék, obszidán szilánk retussal, csillámpala, vadkanagyar töredék és egy grafitedény apró darabja rovátkolással (La Téne II.). Erről a helyről minden évben számos felszíni leletet kapunk, de kultúrréteges telepnek nyoma nincs. — **Kiss István** földbirtokos (Nádudvar): az újabb kőkor végéről származó agyagtál magas, mélyített páros és átfúrt lyukakkal díszített csőtalpa. Színe szürke. M. 200, átm. felül 100, alól 120 mm.; háromszögalakú lapos hálósúly, agyagból (90×70×90 mm.) és néhány drb szarvas- és őzagancstöredék. Lh. Debrecen, Kösélyszeg, a régi Bőrtanya. — **Legányi Jenőné** (Záhony): Mammutcsigolya a hátgerincből. (H. 220, vastagsága 60 mm.). Lh. Záhony, Tiszameder. 1934-ben találták. — Magyar történeti Múzeum főigazgatója, gróf Zichy István (Budapest): 69 drb palaeolith kovaeszköz, melyek a Miss Garrod által megásott palesztiniai Tabunbarlang acheuléen és mousteréen határrétegeiből származnak. Ezeket az acheuli és mousteri típusú kovaeszközöket a jeru-

zsálemi British School of Archeology a Magy. Tört. Múzeumnak, ez pedig a Déri Múzeumnak ajándékozta. Az ajándék tartalmaz 15 drb szakócát (coup de poing), 7 drb diszkoszalakú szakócát, 15 drb pengét, illetve kaparót átmeneti formában és 32 drb kaparót (racloir). Több drb szilánkolással, egy és kétoldali megmunkálással. A becses anyagért e helyen is hálás köszönetet mondunk. — **Ménes László**: lándzsahegy vasból,

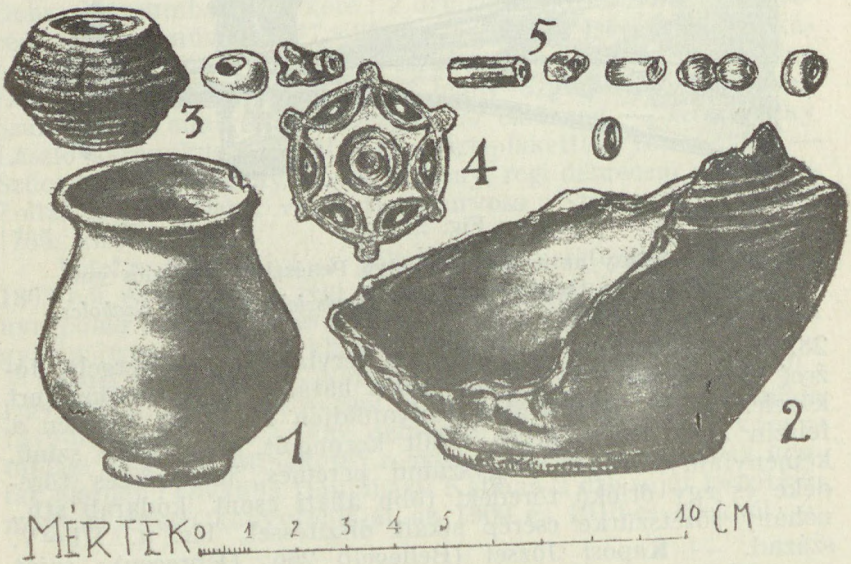

Fig. 28. kép.

Agyagedények, zománcos fibula és gyöngyök a Körösszegapáti Körmösd-pusztáról. Kr. u. IV. század.

Tongefässe, Fibel mit Emaile und Perlen von der Körösszegapater Körmösd-Puszta. IV. Jh. n. Chr.

köpüvel. Lh. Debrecen, Péterfia 56. sz. Leletkörülményei ismeretlenek. H. 280 mm. — **Nagy Sándor**: Agyagedény, koronggolt, szürkeszínű (La Téne II.) díszítéssel. (Fig. 29. kép.) M. 340 mm. csonkán. Lh. Debrecen, Tócóskert, Szegényházsor 14. Közelében ennél kisebb edény töredékei. — **Oláh Imre**: 2 drb a tiszai kultúrára jellegzetes trapézalakú csiszolt kőbalta. A nagyobbik 93, a kisebbik 31 mm. h. Lh. Tiszaporoszló, a füredi vashíd közelében lévő parti őstelep. — **Radó Gábor** főerdőtanácsos: grafitedény peremes töredéke (La Téne II.). Lh. Debrecen, Gút. Kis darabka. Ajándékozó a felszínen találta. — **Sas István** református tanító (Kenderes): a kenderesi levente lövőtér (2 km. a községtől) golyófogó gátjának építése-

kor sírokat találtak. Az 1. sz. sírból téglasárga színű fínom kivitelű agyagtál került elő. Fenekén ujjbeggyel mélyített körgyűrű. M. 67, szájnyílás átm. 165 mm.; pánt 3 szögeccsel, rossz ezüstből (H. 57, sz. 13, v. 2 mm.) és 16 drb karneol, 16 drb mészkő, továbbá egy veresszínű pasztagyöngy. A 3. sírból egy szürkeszínű, talpas agyagváza. (M. 95, szájnyílás átm. 140, fenék átm. 54 mm.) (Fig. 30. kép.) — Sulyok István: a kései neolithból származó, sárgaszínű agyagváza. (Fig. 31. kép), amely forma átment a Bodrogkeresztúri kultúrába. M. 195, szájnyílás átm. 90, fenék átm. 85 mm. Lh. Debrecen, Köntöskert, Bezerédi-u. 22. — Vígh Zoltán tanítóképezdész Domján János megbízásából: nagy edény, égetett agyagból, szabadkézi, 15—20 mm. vastagfalú, földszürke színű, igen öblös. Hasán körül egyenlő elosztásban 5 nagy bütyök. A hasélen körül vertikális, a nyakon horizontális ujjbeggyel mélyített vonaldíszítések. Kb. ¼ része hiányzik. M. csonkán 500, öble átm. 560 mm. Lh. Biharugra, Bihar vm. Formája, díszítése s megközelítő analógiák alapján a Bronzkor IV.-be helyezem eredetét. Ez a típus a Hallstattba is átment. Ajándékozó leírása szerint az Erzsébet-kertben találták földforgatás közben, 85 cm. mélyen a felszín alatt. Körülötte a föld égett volt. Benne agyagtálat találtak s abban disznócsontokat. Ezek elkallódtak. Valószínűleg kiégetett gödörbe helyezett élelemtartó edény volt.

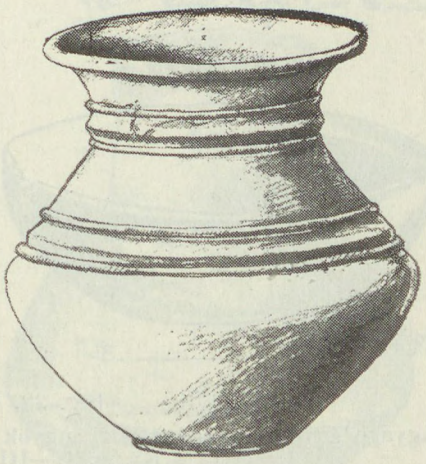

Fig. 29. kép.
Laténekori agyagedény (rekonstrukció). Lh. Debrecen, Tócóskert, Szegényházsor 14.

Tongefäss aus der Laténe-Zeit (Rekonstruktion). Fundort: Debrecen, Tócóskert.

Ajándékozás (folytatás): *Közép- és újabbkori tárgyak:* Bodnár Sándor gör. kath. lelkész (Penészlek): sarupatkó vasból, fejes aranygyűrű (köve nélkül), fejes dísztűk ezüstből, aranyozva, pitykék és néhány gyöngytöredék, továbbá III. Zsigmond lengyel király dénára. Lh. Penészlek, a templom körüli régi temető. — vitéz Dalmy József: lándzsahegy vasból. Lh. Nádudvar, Hortobágy-csatorna. — Frank József jegyző (Nádudvar): szurony vasból, szabadságharci muszkafegyverről. Lh. Nádudvar. — Imre János a debr. hentesszakosztály elnöke: réz hirdetőtábla 1895-ből, a debr. 2. sertésvágó tár-

sulaté volt. — Kaposi József (Bellegelő 266) : kacor (vasból), nyélnyulvánnyal. Lh. Debr., Bellegelő 266. — Kiss Lajos városi leltárbiztos h. : gyutacsadogató doboz, rézből, előltöltő fegyverhez, mely a 60-as években Szabó Endre nábrádi (Szatmár m.) református lelkészé volt. H. 90 mm. Elmés szerkezettel. Továbbá vadásztőr őzlábnyéllel, P. G. jeggyel. — Ménes László : 2 drb szurony vasból. Lh. Debr., Péterfia 56. —

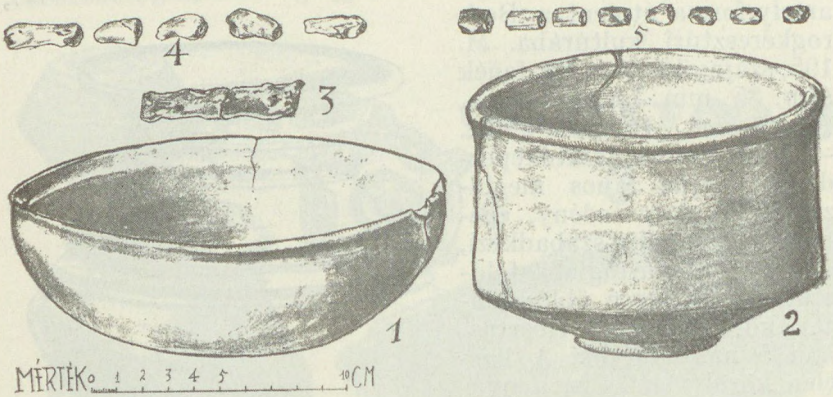

Fig. 30. kép.

Agyagedények, ezüstpánt és gyöngyök a kenderesi rómaikori temetőből. Kr. u. II—III. század.

Tongefässe, silb. Plättchen und Perlen aus dem römerzeitlichen Gräberfeld in Kenderes. II—III. Jh. n. Chr.

Gy. Molnár Amália (Hajdúnánás) nyug. állami tanítónő, már évek óta a Déri Múzeum nemesszívű támogatója újabban ajándékozott : koppantót vasból ; zsinórhúzót madárcsontból ; régi mogyorótörőt rézből ; bronzszelencét 10 drb régi pénzzel ; mérővesszőt és egy esztergályozott faguzsalyt. — Szabó Károly hentesmester : henteskés teljesen lekopott pengével. — Özv. Szilassy Kálmánné szül. Józsa Janka (Kunhegyes) : a szabadságharc ideje alatt Debrecenben tartózkodó Lévay József költő szerelmének, Pápay Zsuzsikának, később férjezett Józsa Imrénének következő relikviáit : rézvasaló mint gyermekjáték, legyező halcsontból, ékszerdoboz, erszény gyöngyhimzéssel, tálca fehér pléhből, papírdoboz gyöngyhimzéshez való gyöngyökkel, doboz fából, tésztaforma rézből, porcellánbéka (Altwien), gyékénykosár pamutgombolyításhoz ; Józsa Imre hagyatékából : tajtékcsibuk, dohányszita, zsinórzat és kötöttgombok 48-as honvédtiszti zubbonyról és Kossuth-bankók. Ezeken felül Pápay Benjámin rézpecsétnyomója. Idevonatkozólag lásd Évkönyv 1935-ben Sőregi dolgozatát a 110—113. oldalokon : Lévay József költő debreceni szerelme !

Ajándékozás (folytatás) : *Emlékérem, pénz, pénzjegy :* **Bakóczy** János földbirtokos : II. Ulászló dénára, Miksa obulusa 1568-ból, II. Mátyás 2 drb dénára, 1 drb lengyel garas és 2 drb kopott obulus. Lh. Debr., Gúti telek. — **Frater** Gyula jogszigorló : Robert Károly dénára. C. N. H. II. köt. 21. Lh. Gáborján (Bihar m.), Leszkay János birtoka. — Gyermekmenhely Gondnokság : a magy. áll. gyermekvédelem 25. évfordulójára készült bronzplakett. Szegő műve. — **Heti** Imre : Kossuth-bankók. — **Kaposi** József : V. László dénára. C. N. H. II. 183. Lh. Debrecen, Bellegelő 266. — Kesserű Károly : a debr. keresk. alkalmazottak emlékérme 1867—1927, bronzból. — Kiss Lajos leltárbiztos h. : az 1861. évi országgyűlés emlékérme ezüstből. — Ifj. Kovács János kereskedő atyja, néhai id. Kovács János debreceni kereskedő és híres galambtenyésztő hagyatékából nagyszámú s más helyen említett oklevelek, iratok mellett a múzeumnak ajándékozta azokat az ezüst, aranyozott ezüst és bronz-emlékérmeket és plaketteket, melyeket id. Kovács külföldi és hazai kiállításokon nyert. E becses és nemesszívű ajándékkal kaptunk összesen 35 drb érmet, illetve plakettet éspedig 1 ezüst és 1 bronzplakettet, 4 drb aranyozott ezüstérmet, 18 drb ezüstérmet, 1 drb ezüstözött bronzérmet és 10 drb bronzérmet. Az érmek ausztriai és hazai baromfitenyésztő egyesületektől származnak. — Polgármester : a németalföldi távlovaglók turista klubjának 1936. évi emlékérme bronzból. — Ezeken felül kisebb pénzdarabokat ajándékoztak : Borbély István, dr. Frater Pál, Jóna István, Kálmán Sándor, Kiss Ernő, Lakatos István, Lévy Benjámin, Morvai Tibor, Sőregi János, Szabó Gerzson, Zsom József, Vásáry Istvánné és Véghváry János.

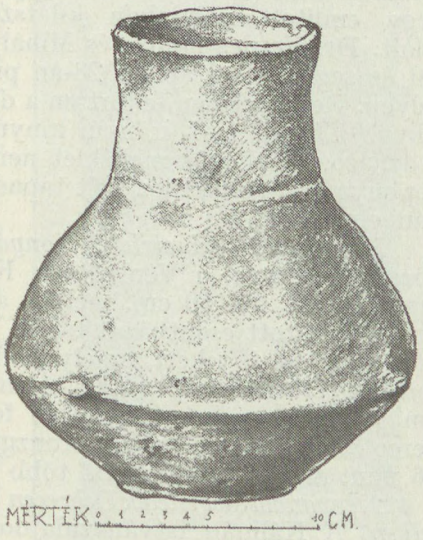

Fig. 31. kép.
Agyagedény, Lh. Debrecen, Köntöskert, Bezerédi-u. 22.
Tongefäss. Fundort : Debrecen, Köntöskert.

Vétel, gyüjtés, ásatás : *Ős-, rómaikori és népvándorláskori tárgyak :*

Szent István-kori sírok Hajdúdorog határában. Dr. Verdes

Miklós, a dorogi szállásföldtanyai állami elemi iskola igazgatója április 23-án jelentette, hogy Hajdúdorogtól É-ra 12 km. távolságra, a Temetőhegy nevű domb nyugati oldalán, a dűlőút szelte homokpartban emberi csontok látszanak. Emlékezet szerint a domb lenyesésekor néhány sírt és agyagedényt is találtak azon a helyen. Dr. Verdes Miklós és Verdes Mihály tanító is már korábban szolgáltattak a múzeumnak arról a vidékről leleteket. Dr. Verdes április 23-án átadott egy Szent István-dénárt (C. N. H. I. 2), melyet pár nappal előbb a Temetőhegy említett partjában kilátszó emberi koponya mellett talált. Dr. Verdes Miklós és Mihály tanítók szíves támogatásával és segítségével április 28-án próbaásatást végeztem azon a helyen. Rendszeresen feltártam a dénárral datált sírt. A hanyatt fekvő, ÉK—DNy-i irányú kinyujtóztatott csontváz mellett a dénáron felül más melléklet nem volt. A dénár eredetileg a koponya szájpadlásához volt tapadva. A temető feltárása 1936-ban elmaradt.

Honfoglaláskori sírlelet Konyáron. A biharmegyei Konyár község területén, a Vénkertben Kristóf Lajos szőlőföld forgatása közben, kb. 60 cm. mélyen a felszín alatt hanyattfekvő, kinyujtóztatott csontvázat talált. Melléklete : nyakperec ezüstből, négy ágból tekert, amely ágak mindegyike kettős huzalból sodrott. Hurkos kapcsolású. Átm. 130 cm. ; mindegyik csuklón 1—1 bronz, négyélű, vége felé keskenyedő, nyitott karperec és az egyik kéz ujján bronzgyűrű. Amazok átm. 70, emezé 26 mm. A föld forgatásával több sír nem mutatkozott.

Népvándorlási leletek Debrecen belterületén, a Szabolcs-u. 4. sz. telken. A Kálmán István tulajdonát képező telken pár évvel előbb laténekori karperecek kerültek elő. Azt a homokbányát, melyben ezek napfényre jöttek, újabban kibővítették, sőt az egész düneszerű emelkedést úttöltés céljaira lehordták. E földmunkálat közben a domb északi oldalán KNy-i irányban fekvő csontvázat, mellette összetört agyagedényt, csuklóin két bronzkarperecet s közelében állati csontokat találtak. A felszín alatt 70 cm mélyen feküdtek. Közelében magános emberi koponyára akadtak. December 10-én vizsgáltam meg a terepet, 11-én újabb sír került elő, egy agyagcsupor és a sírból fonott bronzkarperec töredéke s a népvándorlás korára jellemző gyöngyök törmelékei. A könnyen omló homok a sírokat rendszerint szétomlasztja, pontos felvétel alig lehetséges. Erről a helyről különben számos őskori cserepet, kőtöredékeket, szarvcsapot, állati csontot gyüjtöttünk. Mint településre mindenkor alkalmas Tócóparti emelkedés a neolithtól kezdve időnként lakott volt.

Egyeki őstelep és temető. Egyek község belterületén, a Dorogmai-út 289. sz. telken Kovács Gyula műszaki tanácsos és Jost Jenő mérnök szíves támogatásával még 1935 november 21-én végeztem próbaásatást, amikor is öt sírt és néhány tűzhelyet

tártam fel. Ugyanakkor a homokhordással feldult lelőhelyen és környékén, továbbá a faluban több helyen nagy számmal gyüjtöttem főleg edénytöredékeket. Egyek község belterülete őskori leletekben igen gazdag, de beépített voltánál fogva a rendszeres ásatás sok nehézségbe ütközik. Az eddigi leletek alapján a település kezdete a neolithba nyúlik vissza, de a leletek zöme a Bronzkor III—IV-be tartozik. Ugyanott rómaikori és középkori cserepek is kerültek elő. Ezeken felül őrlőkő-töredékek, égetett agyaggúlák, szarvas- és őzagancsdarabok, égett rögök, állati csontok, kagylóhéjak stb. jutottak nagy számmal múzeumunkba 1936 elején is. A kutatások folytatása, a letetek feldolgozása folyamatban.

Rézkori szórványos lelet Monostorpályi határában. Horog Sándor monostorpályi lakos saját földjén, a község mellett fekvőSzőlőskertben földforgatáskor egy magánosan fekvő rézcsákányt talált. — Anyaga veresréz. Alján kitüremlő nyéllyuk peremmel. H. 220, a nyéllyuk átm. 33 mm. Ívelt éle fokához viszonyítva keresztben áll. A rézkor II. periodusából.

Mammutfog szétomlott töredékei. A fogzománc rovátkái épek. Lh. Tiszaszalka, Bereg vm., a Tisza medre. Halászok hálójába került. Tamás Aladár körjegyző értesítésére vettük. H. 180, sz. 90 mm.

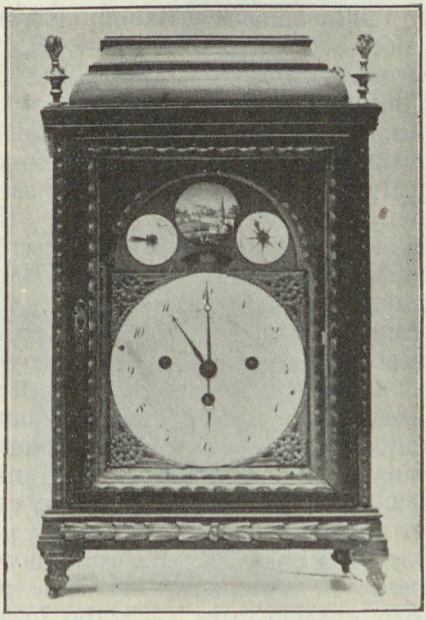

Fig. 32. kép.
Asztali óra. Készítette Track Ádám debreceni órásmester. Mag. 44 cm.

Standuhr vom Debrecener Uhrmachermeister Adam Track. Höhe 44 cm.

Vétel, gyüjtés (folytatás): *Közép- és újabbkori tárgyak, emlékérmek, pénzek:* Asztali óra díszes faszekrényben. Készítette „Ádám Track in Debrecin." Mérete 440×270×140 mm. — Kulcs öntött vasból, mely Debrecenben lakatoscímer volt. H. 540 mm. — Szurony a XIX. sz. közepéről. Lh. Debrecen, Téglavető. H. 60 cm. — Ady Endre emlékérme bronzból. A „Nyugat" folyóirat készíttette, Beck Ö. Fülöp műve. Átm. 65 mm. — Liszt Ferenc emlékére vert 2 pengős. Berán L. műve, 1936. — Savoyai Jenő emlékére vert osztrák 2 schillinges ezüst-

pénz. Grienauer műve, 1936. — I. Theodosius (Kr. u. 379—395) bizánci arany solidusa. Súlya 4·54 gr. Átm. 21 mm. Lh. Gáborján, Bihar megye, Nagy Gy. Vince találta a falutól kb. 2 km.-re K-felé kapálás közben 1936 június 12-én.

V. Néprajzi tárnál.

Összes évi gyarapodás 86 drb tárgy. Ebből 28 ajándék, 58 vétel, gyüjtés. Valamennyi magyar néprajzi tárgy.

Ajándékozás: Balogh István: szalmarózsa, kalap mellé való. — Özv. Beke Antalné (H.-böszörmény): fakulacs, három foggal. — Ecsedi István: Juhászkampó kovácsolt vasból (még nincs meghajlítva, Böszörményi mester munkája); vasfazék (kb. 5 lit. füles bográcsi), farvillás kés rézgombokkal díszítve, puskaportartó szaruból, halfogásra való hurkok kötélből, gyalogszék, Debrecen címere sárgarézből (Nagy Imre böszörményi csengőöntő készítette Ecsedi rendelésére). — Erdei György: fehérmázas festett cseréptányér (rózsaágon madár ül, 1853. évszámmal). — Fekete Béla (Derecske): sótartó és rühzsírtartó, mindkettő szaruból, ez utóbbin a magyar korona két oroszlán közt, hátlapján vágtató ló. — Harsányi kerékgyártómester, kerékgyártógyalú (kétnyelű vonókés). — Kozma Sándor: tintatartó cserépből. — Medgyasszay Gáborné: vászonfazék (káposztafőző lakodalomban). — Molnár János: kötőfék kendermadzagból. — Papp Lajos fazekasmester: 2 drb csigacsináló cserépből, 1895-ből; pálinkás butykos, zöldmázas cserép 1893-ból; cseréptál fehérmázas, csipkésszélű, valamennyi a mester nevével megjelölve és egy piros debreceni cseréppipa. — Özv. Rácz Károlyné: imakönyvalakú doboz fából, faragott dísze: fa alatt sírkő, mellette ülő nőalak, kezében rózsával, 1876. évszám rajta. — Szabó József: cserépkorsó 1747. évszámmal, habán munka. — Szendrei Béla: piros bőrerszény, sárgaréz gombokkal és lyukakkal, díszes, acél-kova-tapló tartására. — Szűcs Lajos: cseréptányér virágdísszel. — Ismeretlen: vasbilincs 5 drb kézrevaló karikával.

Vétel: *pásztorkészségek, felszerelési tárgyak:* csengő rézből *S. J. 1850* felírással, díszes nyakszíjjal és csengőszíjj, mindkettő sárgaréz csatokkal (Szoboszló); karikásostor, kígyóhát fonású, hasiból, pillangói fekete bőrből; botravaló rézgomb (10 cm. hosszú), lópatkó 4 cm. széles talppal; vasbékó, 60 cm. hosszú lánccal; szekeresfék fekete szíjjból, sárgaréz csatokkal 25 cm. hosszú sallangokkal; 2 beretvatartó, egyik könyv alakú *N. M. 1837* N B. N G. felírással, másik tulipános faragású *Gyurkó József 1848* felírással, megfakult piros színű.

Mezőgazdasági és kertészeti eszközök: ekepapucs (Fancsikán vetette ki a föld); tolókapa, a dinnye indái alatti föld meglazításához (23 cm. széles); fejsze nyéllel, fatolvajok használták.

Viselet, használati tárgyak, háztartási berendezés és hasonlók: főkötő (Balmazújváros), kendő rojttal keresztöltéses himzéssel levelek, virágok és madarak, közepén: *Áldjátok az Úr nevét, K. Z.* felírással; láda, felfelé szélesedik, 1861. évszámmal; félhengeralakú kosarak különböző méretben (beregmegyei) 3 drb; csikóbőrös kulacs, 4 literes, piros pillangókkal és szíjjal; dohányzacskó kostökből, himzett, sallangjain különböző figurák és egy pipaszurkáló függnek; hordozható lámpás fából; masinatartó sárgarézdoboz *Korda István 1891* felirattal; puskaportartó szarvasagancsból, kétágú, egyszerű díszítéssel; bőrhüvely, valószínűleg mészáros fenőacélja számára, szíjjon csúsztatható fedőtokkal, díszes (B.-újváros); csillagosnyelű kés, csontnyele sárgaréz berakásokkal; 3 drb villáskés, csontnyele sárgaréz berakásokkal, Németi Lajos késes munkája; fokos, sárgarézből *1875 S. J.* felírással, faragott nyéllel, berakott díszítéssel; cifraszűr-cégér, 25 cm. hosszú.

Fig. 33. kép.

Lisztes bödön fedővel. Mezőtúri cserépedény. Mag. 40, átm. 20. cm. Készítette Nagy Gábor 1885-ben, Mezőtúron.

Mehltopf mit Sturz. Hafner arbeit aus Mezőtúr 1885., Höhe 40 cm., Dm. 20 cm. Hafner: Gábor Nagy, Mezőtúr.

Cserép- és üvegtárgyak, konyhafelszerelési eszközök: kancsók, kulacs, csupor, pálinkáskorsó, itcés-edény, tányérok, cukortartó, lisztes bodon, füllel, kosár cserépből, 3 drb derelyemetsző (egyik fanyelű, porcellán taréjjal, a másik kettő S-alakú nyélen két-két taréjjal, sárgarézből); 2 drb csigacsináló, fából, nyelén faragott madarak; kemence „előte"-váza, fűzfavesszőből; 9 drb mézeskalács: három szívalakú galambbal vagy kosárral, a többi király, huszár, nagybaba, kard, papucs (két pár).

VI. Természetrajzi tárnál.

Összes évi gyarapodás 52 drb kitömött állat éspedig 3 drb emlősállat és 49 drb madár. Valamennyit a Hortobágy-pusztán

vagy közvetlen környékén gyüjtöttük és valamennyit a Hortobágyi Múzeum részére. (A dátum az elejtés idejét jelzi.)

Ezek a következők : *debreceni fekete rackakos* feje talapzatra szerelve, Kovács Jánosné nyájából ; *erdélyi rackakos* feje talapzaton. Jóna István ajándéka ; *menyét* hím (Foetorius nivalis). Hortobágy, 1936 március 28.

Madarak : *nagy lilik* (Anser albifrons), öreg ♂ és fiatal ♂. Hortobágy, 1936 III. 1. ; *kis lilik* (Anser erythropus) ♂. Hortobágy, 1936 III. 17. ; *vetési lúd* (Anser fabalis) ♂. Hortobágy, 1936 III. 17. ; *vörösnyakú lúd* (Branta ruficollis) ♂. Hortobágy, 1936 II. 9. ; *nagy búvárréce* (Mergus merganser) ♂. Hortobágy, Halastó 1936 II. 17. ; *közép búvárréce* (Mergus serrator) ♀. Hort. Halastó, 1936 II. 17. ; *fütyülő réce* (Anas penelope) ♂ és ♀. Hortobágy, 1936 III. 16. ; *kerceréce* (Fuligula clangula) ♂. Hortobágy, 1936 III. 4. ; *cigányréce* (Aythya nyroca) ♂., 2 drb Hortobágy-folyó, 1936 IV. 3. ; *kanalasréce* (Spatula clypeata) ♀. Hortobágy, 1936 X. 25. ; *barátréce* (Aythia ferina) ♀. Hortobágy, 1936 X. 25. ; *búbosvöcsök* (Podiceps cristatus) ♂. Hort. Halastó, 1935 V. 12. ; *vörösnyakú vöcsök* (Podiceps griseigena). Hort. Halastó, 1935 V. 19. ; *feketenyakú vöcsök* (Podiceps nigricollis) ♂ és ♀. Hort. Halastó, 1935 VI. 8. ; *törpe vöcsök* (Podiceps fluviatilis) ? Hort. víztároló, 1936 VII. 26. ; *füles-vöcsök* (Podiceps auritus), fiatal. Hort. víztároló, 1936 VIII. 30.; *halászcsér* (Sterna hirundo) ♂ és ♀. Hortobágy, 1935 VII. 20. ; *székicsér* (Glareola pratincola) ♀. Hortobágy, 1936 VII. 17. ; *dankasirály* (Larus ridibundus) ♂. Hortobágy, 1936 V. 6. és 2 drb ♂ 1936 I. 5., ill. 1936 X. 29. ; *aranypettyes lile* (Charadrius pluvialis) ♀. Debrecen, Nagyhát, 1936 X. 3. ; *kormos cankó* (Totanus fuscus) ♂. Hortobágy, 1936 IX. 4. ; *erdei cankó* (Totanus ochropus) ♂ és ♀. Hortobágy, 1936 VIII. 9. ; *közép sárszalonka* (Gallinago scolopacina) ♂. Hortobágy, 1936 VII. 20. ; *bakcsó* (Nycticorax griseus) ♀. Hortobágy-folyó, 1936 IV. 3. ; *pajzos cankó* (Machetes pugnax) ♂. Hortobágy, 1936 IV. 30. ; *nagy goda* (Limosa aegocephala) ♀. Hortobágy, 1936 IV. 26. ; *erdei szalonka* (Scolopax rusticola) ♂. Hortobágy, 1936 IV. 28. ; *ugartyúk* (Oedicnemus oedicnemus) ♂. Debrecen, Nagyhát, 1936 X. 25. ; *haris* (Crex pratensis) ♂. Hortobágy, 1936 VIII. 17.; *nagy póling v. szélkiáltó* (Numenius arquatus) ♂ és ♀. Hortobágy, 1936 IX. 6. ; *túzok-csirkék* (Otis tarda), 2 drb. 1936 tavaszán a csárda és a Halastó-közti hortobágyi száztelken keltek ki és nevekedtek fel. Aratómunkások elfogták 1936 július 24-én ; *feketególya* (Ciconia nigra) ♀. Hortobágy, 1936 VII. 22. ; *gatyásölyv* (Archibuteo lagopus) ? Hortobágy, 1936 IV. 11. ; *kék rétihéja* (Circus cyaneus) ♀. Hort. 1936. V. 1. ; *fakó rétihéja* (Circus macrourus) fiatal ♂. Hortobágy, 1936 IX. 9. ; *barna rétihéja* (Circus aeruginosus) ♂. Hortobágy, 1936 IX. 9. ; *kaba* (Falco subbuteo) ♂. Hortobágy, 1936 IX. 15. ; *kékvércse*

(Falco vespertinus) ♀. Hortobágy, 1936 IX. 5. ; *sasölyv* (Buteo ferox) ♂. Debrecen, Nagyhát, 1936 VIII. 27.

A felsorolt madarakat s emlősöket lőtték, illetve ajándékozták : Buray Zoltán, L. C. H. Cave angol lord, Császik József, Fischer Mihály, L. R. French angol lord, Geréby György, Jóna István, Kugler Henrik, Németh Nándor hortobágyi csárdás, Piros Béla, Poroszlay László, Radó András, K. Rhédey Zoltán, Vargha Endre. Az összes töméseket Érczes Ferenc preparátor készítette. Műhelye : Debrecen, Ferenc József-út 62.

*

A Déri Múzeum 1936. évi gyarapodását, az évvégi törzsállományt az alábbi táblázatos kimutatás tünteti fel :

Összegezés	Könyv- és okl.-tár	Szépm. tár	Iparm. tár	Érem és régiség	Néprajzi tár	Termr. tár	Összesen
Törzsállomány 1935 végén . . .	27,466	együtt 5221		1833	6996	567	62,083
Vétel, ásatás, gyüjtés állami és városi segélyből . .	219	41	21	33	58	30	417
Letét	7	—	8	—	—	—	15
Ajándékozás . . .	655	9	62	213	28	22	989
Csere	23	—	—	—	—	—	23
Összes évi gyarapodás	904	50	91	261	86	52	1,444
Törzsállomány 1936 végén . . .	28,370	együtt 5362		22,094	7,082	619	63,527

Ebben a kimutatásban nincs benne a Déri-gyüjtemény kb. 7000 drb-ot számláló anyaga, sem a Közműveládési Könyvtár törzsállománya, mely kb. 25,000 drb-ot számlál.

Az állam tulajdonát képező, de nálunk örök állami letétként kezelt Déri-gyüjteményt sem az állam, sem a város nem gyarapítja.

VII. fejezet.

Néprajzi és régészeti kutatások 1936-ban.

Ecsedi István igazgató, ifj. Kovács János festőművésszel és Balogh István gyakornokkal január 3-án a Bánkra utazott, hol a szilajjószág erdei teleltetését tanulmányozta, melynek feldolgozását 1936 tavaszára tervezte. Ifj. Kovács a helyszínen számos rajzot készített. Dr. Ecsedi idevonatkozó jegyzeteit őrízzük.

Február 4-én a hortobágyi margitai pusztára utazott ki, hol az új csikóneveltető-pályát tekintette meg. Balogh István gyakornok az elhunyt Ecsedi igazgató nyomdokain haladván, a jószágteleltetést a debreceni erdőségen szintén tanulmányozta múzeum igazgatójának kiküldetésében éspedig június 13-án és 20-án Ondódon, december végén pedig Halápon és Bánkon.

Régészeti ásatást április 28-án egyedül Hajdúdorog határában, a Temető-hegyen végeztem, hol Szent István-kori sírokat tártam fel, dr. Verdes Miklós és Verdes Pál tanítók közreműködésével és szíves támogatásával. Ez évre tervezett egyéb kutatásaink a következő évre maradtak.

Sok fáradsággal és időtöltéssel járt annak a 28 éremleletnek átnézése, melyet a Szegedi Archeologiai Intézettől kaptunk át kiválogatás végett, e jog gyakorlásában a negyedik helyen az országban. A bennünket érdeklő részt kiszedve, az akták és becslevelek szabályszerű átirását elvégezve, jelentésünket elküldöttük május 7-én a Főfémjelző és Fémbeváltó Hivatalhoz. A leletek még mindig őrizetünkben vannak.

Az Egyek község területén 1935 november hóban átkutatott bronzkorszaki telep és temető anyagának jórésze 1936 tavaszán került múzeumunkba. Ezeknek feldolgozását 1936-ban végeztük el.

Ugyanúgy feldolgoztam a legújabb panyolai leleteket. 1936 nyarán e fontos kutatásokat nem folytathattam. Miután a Tisza 1935—36 telén a meredek partból semmit sem rombolt le, a szakkutatás elmaradása ez ügyre semmi hátránnyal nem volt. Különben az ásatási hely állapotáról Szarka Boldizsár ref. lelkész szívessége révén állandóan értesítéseket kapok.

VIII. fejezet.

A múzeum évi háztartása.

A Déri Múzeum vezetősége még 1933-ban megindította az akciót egy múzeumi alap létesítése céljából arra a 27,000 P-re támaszkodva, mely 1930-ban a múzeum berendezésekor megmaradt. Az ügyet 1935-ben ismét múzeumi bizottság elé vitte, azonban sikertelenül. A Főfelügyelőség 77—1936. sz. leiratában az ügy szorgalmazását sürgette. Erre felírásban és személyesen is érdeklődtem a számvevőségnél a 27,000 P sorsa felől, amire azt a felvilágosítást kaptam, hogy ez az összeg ma már nem áll rendelkezésre.

1. Kiadások.

Debrecen sz. kir. város háztartásának költségvetése alapján a Déri Múzeum és Közművelődési Könyvtár 1936. évi személyi és dologi szükségletei így oszlanak meg :

Személyi kiadások:

Alkalmazottak illetménye a múzeumnál	14,774·53 P
Alkalmazottak illetménye a könyvtárnál . . .	6,047·16 P
Teremőrök díjazására	850·— P

Dologi kiadások:

Fűtés	5,840·— P
Világítás	826·40 P
Három szolga egyenruházata	192·— P

Múzeumgyarapításra:

Városi segély	1,000·— P
Államsegély 1935—36. állami költségvetési évre	600·— P
Képtárgyarapításra	900·— P

Múzeumi vegyeskiadásokra:

Konzerválásra	400·— P
Irodai szerekre	60·— P
Előadások költségére, nyomtatványokra	150·— P
Múzeumi Évkönyv kinyomatására	800·— P
Üvegtetők biztosítására	455·70 P
Közvetlen tűzjelzőberendezésre	266·65 P
Jogelismerési díj	3·— P
Hortobágyi Múzeum fenntartása	200·— P
Telefonelőfizetési díj	380·— P

Épület és gépberendezés fenntartása:

Belső tisztogatásra	800·— P
Gépberendezés-fenntartásra és javításra	500·— P
Biztosítás	328·60 P
Vízdíj	78·— P

Könyvtárgyarapításra:

Városi segély	1,600·— P
Államsegély 1935—36. állami költségvetési évre	600·— P

Vegyes kiadásokra:

Könyvkötésre	1,600·— P
Lapokra, folyóiratokra	950·— P
Írószerekre, egyéb kiadásokra	110·— P
Nyomtatványokra	400·— P

Rendkívüli kiadás:

A Kenézy-féle könyvtár megszerzésére a gyarapítási tétel alatt kiadatott, a Sestakerti ingatlan-érdekeltségi és a Világítási vállalat követelése javára	1,850·— P
Összesen	42,562·35 P

A város vezetősége takarékossági szempontból tíz tételnél, az államsegély nélkül 5%-ot zárolt, ami összesen 798·— P megtakarítást eredményezett.

Az 1200·— P államsegély a bevételben is elszámolva.

2. Bevételek és azok felhasználása.

Múzeumi belépőjegyek árából hétköznapi és díjas vasárnapi nyitásoknál 4554 drb eladott 20 filléres jegy után befolyt	910·80 P
1644 drb eladott 50 filléres jegy után befolyt .	322·— P
Előadó- és kiállítótermek díjából befolyt . . .	1,560·— P
Államsegély múzeumnál és könyvtárnál	1,200·— P
Összesen	3,992·80 P

Ebből az összegből 1200·— P államsegély a rendes kiadások között szerepel.

Belépőjegyek árát és a teremdíjakat, melyek rendes bevételként előirányozott költségvetési fedezetet képeznek, a Házipénztárba fizetjük be.

A nyomtatványok árusításából befolyt összegek fedezik az azokra fordított készkiadásokat.

A könyvtári könyvbiztosítékok kamatait szintén a Házipénztárba vagyunk kötelesek befizetni.

IX. fejezet.

A múzeum mint kultúrház.

A Déri Múzeum kultúrház jellege, az ezzel járó adminisztrációs munkálatok, felügyeleti szolgálatok, a múzeum vezetőjének és tisztviselőinek is sok gondot adnak és sok időtöltést igényelnek. Az előadások, kiállítások és a könyvtár nagy forgalma, vezetése egy második munkakört jelentenek számunkra.

1. Az előadóterem igénybevétele 1936-ban.

A múzeum díszes, közkedvelt, modern felszereléssel ellátott előadótermét írásbeli megkeresésre, a múzeumigazgató javaslata alapján, a város polgármestere határozatilag engedé-

AKADÉMIAI

lyezi. Ha az előadás ingyenes, a terem díja 20 P, ha pedig belépőjegyet szednek, 40 P. A teremdíj a múzeum igazgatóságának előre fizetendő, mely azt a házipéntárnak fizeti be.

Az előadótermet 1936-ban 18 egyesület 44-szer vette igénybe. Az előadások időrendben a következők voltak :

1. I. 4. Györgyi Dénes : A brüsszeli világkiállítás érdekességei és annak tanulságai. (Magy. Mérn. és Építész Egyl. debr. oszt.)
2. I. 16. Burkow Emil : A marxista Oroszország. (Antibolsevista Világszövetség.)
3. I. 19. U. a. előadás ismétlése.
4. I. 21. Vitéz Erdey János : Fatüzelésű autók és traktorok. (Magy. Mérn. és Építész Egyl.)
5. I. 26. Juhász Géza, Fazekas Jenő, Kondor Imre, Kardos László előadásai. (Ady Társ.)
6. I. 31. Schricker Rudolf : A trianoni és versaillesi békekötés kulisszái mögött. (Magy. Revíziós Liga Debr. Oszt.)
7. II. 1. Györgyi Dénes : A modern magyar építőművészet fejlődése és a magyar építőművészetnek az amsterdami kiállításon való szereplése. (Magy. Mérn. és Építész Egyl.)
8. II. 8. Baktay Ervin : Kasmir. (Csokonai Kör.)
9. II. 9. Rabinovszky Márius : Művészet, gazdagság, szegénység. (Debr. Ady Társ.)
10. II. 13. Baktay Ervin : Boldogvölgy országa. (Csokonai Kör.)
11. II. 14. Oláh Gábor, Fáy Béla, Ternay Kálmán : D'Annunzio. (Csokonai Kör.)
12. II. 15. Csobai László : A vasút 100 éves fejlődése. (Magy. Mérn. és Építész Egyl.)
13. II. 16. Kovács Andor és Folgens Aristid : Igló és környéke. (Szepesi Szövetség Debr. Oszt.)
14. II. 22. Gottschall Miklós : Passau—Istambul. (Városi Idegenforg. Hiv)
15. II. 23. Papp Lajos : Erdélyi Bokréta. (Magy. Turista Egylet.)
16. III. 1. Veres Péter : Alföldi paraszt-szekták és Ignotus Pál : Falusi és városi magyarság. (Ady Társ.)
17. III. 8. Csernák Anna Réka : A magyar viseletek történeti fejlődéséről az őseredettől napjainkig. (Magy. Asszonyok Nemz. Szöv. Debr. Szervezete.)
18. III. 11. Hadházy Dezső : A XI. Olimpia. (Városi Idegenforgalmi Hiv.)
19. III. 13. Tavaszy Sándor : Az erdélyi ifjúság helyzete és problémái. (Református Egyház Soli Deo Gloria Egyesület.)

20. III. 18—20. Gáz- és légvédelmi egészségügyi tanfolyam három előadása. Tartották : vitéz Szentváry Alfréd és Telbis Albert. (Magyar Vöröskereszt Egylet.)
21. III. 22. Tankó Béla, Csűry Bálint, Bartha Károly : Falukutatásra vonatkozó előadások. (Debr. Bölcsészettan Hallgatók „Árpád" Bajtársi Egyesület.)
22. IIs. 27. Szieberth Imre : Autóstrádán az Északolaszországi tavakhoz. (Debr. Múzeum Barátok Köre.)
23. III. 28. Szabó Zsigmond : Végig a Tiszán Máramarosban. (Magy. Turista Egyesület.)
24. III. 29. Ortutay Gyula : A parasztság Magyarországon és Cs. Szabó László : Kárpát kebelében. (Ady Társaság.)
25. IV. 4. Réty Gyula : Budapestről Várnán át Istambulig. (Városi Idegenforg. Hiv.)
26. IV. 24. Vajna Gábor : Kémelhárítás. (Debr. 6. Vegyesdandár Parancsnokság.)
27. IV. 27. Héger Floris : Hauptmann drámái. (Csokonai Kör.)
28. V. 17. Vitéz Czeglédy Béla : A minőségi búzatermesztés jelentősége ; Varga István : A búzaminőségvizsgálat fontossága és Arany Sándor : Az alföldi szíkesek és a búza. (Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara.)
29. V. 24. Jajczay János : Székely Bertalan művészete ; Molnár Antal : Liszt Ferenc esztétikája és művészete és Németh Antal : A Nemzeti Színház idei évadja és programmja. (Magy. Psychologiai Társaság esztétikai szakosztálya.)
30. V. 24. Kreiker Aladár : A közel-látás keletkezése. (Tisza István Tud. Társ.)
31. IX. 6. Hegedüs Lorándt és Széll Jenő : Az irodaracionalizálás. (TÉBE kerületi gyűlése.)
32. VIII. 30. Kardos László : Ady és Debrecen. Veres Péter : Találkozásom Adyval és Kardos Pál : Debrecen és a mai magyar irodalom. (Ady Társaság.)
32. X. 14. Hadházy Dezső : A berlini Olimpiai versenyek. (Debr. Egyetemi Atlétikai Klub.)
34. X. 19. Nagy János : A Bakony. (Magy. Turista Egyesület.)
35. X. 22. Révész Imre : Gondolatok a tudományvilág helyzetéről ; Darkó Jenő : A római V. Nemzetközi byzantologiai kongresszus. (Tisza István Tud. Társaság.)

36. XI. 15. Kun Zsigmond: A gazdasági liberálizmus a vádlottak padján és Juhász Géza: Kosztolányi Dezső. (Debr. Egyetemi Kör.)
37. XI. 19. Makkai Sándor: Európai magyarság; R. Kiss István: A protestáns egyházi rend közjogi helyzete és Bethlen Gábor armálisa. (Tisza István Tud. Társ.)
38. XI. 22. Papp Károly, Oláh Gábor, Nagy Sándor: Csokonai emléke. (Csokonai Kör.)
39. XI. 22. Kardos Pál: Mit olvassunk; Szalacsy Rácz Imre: A könyvről és Szondy György: És mi legyen a címe? (Debr. Könyv- és Papírkereskedők szakosztálya.)
40. XI. 28. Piskóthy Ferenc: A német birodalmi sporttelep mérnöki, építészeti és művészi vonatkozásai. (Magy. Mérnök és Építész Egylet.)
41. XI. 29. Sárközi György: Részletek prózai munkáiból; Kondor Imre: A humanizmus határai és Balogh István: A debreceni kisbirtokosok. (Ady Társaság.)
42. XII. 5. Papp Károly, Úr Márton: Berzsenyi Dániel és Gulácsy Irén: Részlet Nagy Lajos király c. regényéből. (Csokonai Kör.)
43. XII. 7. Nagy Jenő: Az erdő madárvilága. (Magy. Turista Egyesület.)
44. XII. 12. Schadek János: Lakás, fűtés problémája, gazdaságos házitüzelés. (Magy. Mérnök és Építész Egylet.)

2. A képkiállítási termek igénybevétele 1936-ban.

Múzeumunk előadótermének mindkét oldalán egy-egy felülvilágítós képkiállítási helyiség van. Igénylésük ugyanúgy történik, mint az előadóteremé. A képkiállítási termek díja naponként és termenként 6 pengő. A berendezésre és leszerelésre szükséges két-két napért teremdíjat nem veszünk.

A kiállítási termekben 1936-ban 11 kiállítást tartottak. Ezek időrendben a következők:

1. II. 9—16. A debreceni Ady Társaság Képzőművészeti Osztálya a baloldali teremben.
2. III. 15—22. Vadász Endre festőművész kiállítása a baloldali teremben.
3. IV. 5—13. Káplár Miklós festőművész hagyatéki kiállítása mind a két teremben.
4. IV. 19—26. Hajdú Béla festőművész kiállítása a baloldali teremben.

5. IX. 5— 8. Irodaracionalizálási kiállítás a Tiszántúli Ipari Vásár keretében, mind a két teremben.
6. X. 4—18. Pálffy József hagyatéki kiállítása a baloldali teremben.
7. XI. 1— 8. Boross Géza festőművész kiállítása a baloldali teremben.
8. XI. 29—XII. 8. Benyovszky István festőművész kiállítása mind a két teremben.
9. XII. 16—20. A Debreceni Fotoclub IV. Országos vándordíjas kiállítása a baloldali teremben.
10. XII. 16—20. Bányász István festőművész kiállítása a joboldali teremben.
11. XII. 26—1937. I. 6. A Debreceni Műpártoló Egyesület téli kiállítása mind a két teremben.

3. A Közművelődési Könyvtár működése és állapota 1936-ban.

A Főfelügyelőség 77—1936. sz. leiratának 9. pontja a Közművelődési Könyvtár nagy látogatottságára és túlzsúfoltságára való tekintetből helyesnek találja a múzeum által kezdeményezett könyvtárfiókok létesítését, de még inkább a könyvtár kitelepítésével gondolja elérni a nagy kereslet méltó kielégítését.

A Közművelődési Könyvtárnak a múzeum épületéből való kitelepítése a szomszédos iskolaépület földszintjére, már évek óta szóbanforog. Az iskolai helyiségekhez azonban a Református Egyház ragaszkodik, a könyvtári modern vasszerkezetű állványok áttelepítése pedig sok költséggel jár.

Ami a könyvtár túlzsúfolt látogatottságát illeti, ez a körülmény a könyvtár kölcsönző részében fennakadást nem eredményez, míg az olvasóterem túlzsúfoltsága a téli hónapok hidegebb napjain — az elmult télen tett tapasztalataim alapján — jórészt nem a tudás és olvasnivágyás, tehát nem komoly törekvésnek tudható be. Röviden szólva, nem kívánt elemek ülnek be hidegebb időszakokban a jólfűtött és világított termekbe, olvasás ürügye alatt, sokszor találkahelyül használva az olvasót vagy pedig naponta sokszor ki-bejárva melegedőhelyül. Így előfordul, hogy az olvasóterem szűknek bizonyul, amint azt hivatali elődöm az 1935-ös jelentésben említette. Ez év folyamán polgármesteri engedéllyel kísérletet fogok tenni, csak az olvasóban, néhány filléres (2—4 fillér) belépési díj szedésével kiküszöbölni a komoly cél nélkül ki- s beszaladgáló, melegedés, vagy fecsegés végett itt időző éretlen, vagy nem kívánt látogatókat. Egyelőre más megoldást alig találhatunk.

Különben a Közművelődési Könyvtárat a város lakosságának minden rétege szívesen veszi igénybe, mind a kölcsönzőt, ahonnan hosszabb időre kaphat könyvet, mind pedig az olvasó-

termet, ahol a népszerű tudományos és újabb szépirodalmi könyveket megtalálják. Az olvasók számának gyarapodásához kétségtelenül hozzájárul az is, hogy az Egyetemi Könyvtár messze esik a város középpontjától, a kollégiumi könyvtár pedig újabban főleg ajándékozás útján gyarapodik. Így a legújabb szépirodalmi könyveket csak itt szerezheti be a közönség. Különösen látogatott napok a hétfő, kedd, péntek, szombat. A délutáni órákban a középiskolák növendékei keresik fel nagy számban a könyvtárat, ahol segédkönyveket is találnak iskolai dolgozatuk elkészítéséhez. De sokan itt kapják meg a kötelező szépirodalmi olvasmányul előírt könyveket. A nevelésnek hatalmas tényezője a könyv, a magas színvonalú szépirodalmi könyvtár a közönség ízlését a legalkalmasabb módon fejleszteni tudja. E szempontból valóban nagy jelentősége lenne a város különböző részén felállított fiókkönyvtáraknak, melyek által a könyvtárat mentesíteni lehetne a hatalmas tömegtől és a közönség is könnyebben juthatna a könyvekhez. A könyvtár igazgatósága igyekezett ecélból már a meglevő fiókkönyvtárakat gyarapítani. A hortobágyi csárdában elhelyezett pusztai könyvtárat 1936-ban újabb könyvek kiküldésével gyarapította, a szegényházban elhelyezett fiókkönyvtár 100 kötetéhez újabb 100 kötetet adott. 100 kötettel megalapította a Nyilastelepi Református Olvasókör könyvtárát. A Hortobágyon a pásztorok és kintlakók 137 alkalommal vették igénybe a könyvtárat, legszívesebben Mikszáth, Jókai, Gárdonyi műveit és Ecsedi hortobágyi tárgyú köteteit olvassák. Azonban e kisebb fiókkönyvtárak csak nagyon kis mértékben mentesítik a Közművelődési Könyvtárat.

A tanyai lakosság kultúrszükségletét ma a Közművelődési Könyvtár nem szolgálhatja. A munkát a földművelésügyi kormányzat, vagy a Faluszövetség segítségével lehetne megszervezni a tanyai iskolákkal kapcsolatban. A tanyai tanítóság megszervezése és a mai tanyai iskolai könyvtárak felújítása, kibővítése jöhetne szóba.

Ami az újabb beszerzéseket illeti, igyekezett az igazgatóság minden újabban megjelent irodalmi értékű művet két, esetleg három példányban megszerezni, hogy az olvasóközönség kívánságainak megfelelhessen. Fél- és egypengős regényeket, haszontalan, ponyvaszerű, fordított alkotásokat, mint nem irodalmi értékű műveket, a könyvtár ma már nem vesz. Így ugyan számszerűleg kisebb a gyarapodás, de a könyvtár színvonala emelkedett.

A rendelkezésre álló városi és állami segélyből vásároltunk 576 művet 650 kötetben. Igen örvendetes jelenség, hogy egyre többen ajándékkal gyarapítják a könyvtárat. 1936-ban egy-két darabjával, összesen 110 kötet művet kaptunk ajándékba. Ezen felül igen gazdag és értékes ajándékot juttatott a könyv-

tárnak özv. Szabó Istvánné sz. Keresztszegi Raab Aranka debreceni lakos, aki végrendeletében 211 művet 278 kötetben hagyományozott a könyvtárra.

A könyvtár gyarapodása 1936-ban tehát a következő volt:

Ajándék	321 mű	388 kötetben.
Vétel	576 mű	650 kötetben.
	897 mű	1038 kötetben.

Hogy a közönség az újabb beszerzésekről tudomást vehessen, az igazgatóság a nagy Könyvjegyzék mellé minden esztendőben Pótjegyzéket bocsát ki, amelyet önköltségi áron juttat az olvasóknak. Így nyomatott a mult esztendőben a kölcsönző gyarapodásáról 1000 drb jegyzéket 67.50 P, az olvasótermi beszerzésekről 500 drb-t 50 P költséggel.

Az elmult esztendőben 879 könyvet, illetve ujságot és folyóiratot köttettünk be 1220 P értékben.

A könyvtár forgalma a következő volt:

A kölcsönzőben kölcsönzött:

Fiútanuló	7,870
Leánytanuló	2,878
Gazdálkodó	1,976
Iparos	6,697
Kereskedő	6,632
Tisztviselő	21,191
Tanár, tanító	3,104
Egyéb foglalkozású	3,073
Személyi szolgálatos	2,351
Háztartásbeli	11,851
Összesen	67,623 személy

67,623 művet 75,562 kötetben.

Az olvasóteremuəq megfordult:

Fiú	18,534
Leány	2,653
Férfi	15,865
Nő	1,153
Összesen	38,205 személy.

Ezek közül 19,239 látogató 22,175 kötet könyvet olvasott. 18,966 férfi-olvasó pedig folyóiratokat és napilapokat olvasott a külön ujságteremben.

Ezek szerint az összes látogatók száma 105,828 személy, akik 97,737 kötet könyvet kölcsönöztek ki helyben vagy otthon való olvasásra.

A könyvtár részére 4 helybeli, 12 fővárosi napilap, 47 folyóirat és hetilap jár 854 P értékben.

Olvasóközönségünk nagyobbik felét középiskolai tanulók teszik. Az olvasóteremben mindig ők vannak a legnagyobb számban. Kisebb számmal járnak az egyetemi hallgatók. A középiskolai tanulók magyar klasszikusokat, az egyetemi hallgatók a legújabb írókat olvassák. A középosztály az újabb történeti regényeket, a Gulácsy-, Harsányi-, Bánffy-, Surányi-, Móricz-, Makkai-könyveket forgatja, az erdélyi írók közül főként Tamásit, Tabéryt és Nyireő-t. De a magyar paraszt-élettel foglalkozó könyvek, mint Kodolányi, Terescsényi is állandóan forgalomban vannak.

Külföldi nagy klasszikusokat főként a tanítók és tanárok keresik. Vezetnek ezek között Dumas, Galsworthy, Shakespeare, Tolsztoj. Igen szívesen olvassák az útleírásokat, de csak magyar nyelven. Idegennyelvű könyveink ritkán kerülnek forgalomba.

A könyvtári szolgálatot három (télen négy) kezelőnő és egy ruhatáros hajdú látja el. A könyvtár és az olvasóterem nyitva délelőtt 9—1 óráig, délután 4—7 óráig, vasárnap délelőtt 10—12 óráig.

X. fejezet.

A múzeumi tisztviselők irodalmi munkássága.

Dr. Ecsedi István múzeumigazgató 1935—36 telén az erdei jószágteleltetést tanulmányozta. Tervbevett dolgozata betegsége és halála miatt jegyzetekben maradt. Kisebb cikkek jelentek meg tőle a helyi lapokban és a Debreceni Képes Kalendáriumban. Ilyenek: Capri szigetén és az Azur-barlangban. Debreczen április 19. számában. Szerkesztette a Debreceni Képes Kalendáriumot s abban sok cikket írt. Halála után jelentek meg a következő dolgozatai: „Mikor én még szerkesztő voltam". „Adalékok a Hajdúföld multjából." Debreczeni Ujság 1936 augusztus 30-i számában. Az oláh betörés. Debreczeni Ujság 1937 jan. 24, febr. 21 és márc. 28-i számaiban.

Dr. Sőregi János múzeumigazgató megírta a Déri Múzeum 1935. évi működéséről szóló részletes jelentést, mely az Évkönyv 1—99. oldalain 29 képpel illusztrálva jelent meg. Ebből a dolgozatból különlenyomatként kiadta Löfkovits Arthur 1863—1935 c. dolgozatát, 1—24 oldalon. Az Évkönyv Figyelő rovatában a következő cikkei jelentek meg: Lévay József költő debreceni szerelme a szabadságharc alatt, 3 képpel. Adatok a

daruvadászathoz és a darutoll viseletéhez, 1 képpel. Adatok a hortobágyi juhászélethez, 1 képpel. A helyi lapokban megjelent dolgozatai közül megemlítjük a következőket : Az első magyar pusztai múzeum a Hortobágyon. Debreczen 1936 IV. 2. és 19-i számaiban ; Búcsúzásunk Ecsedi igazgatónktól. Debreczen 1936 V. 21-i számában ; Ismeretlen részletek Debrecen multjából. Zoltai Lajos könyvének ismertetése. Debreczeni Ujság 1936 V. 24-i számában ; Poros országutak vándora. Apróságok Ecsedi István életéből. Debreczeni Ujság, 1936 I. 31-i számában ; Ki volt P. Zsuzsika, Lévay József költő debreceni szerelme a szabadságharc alatt? Debreczeni Ujság 1936 VII. 12-i számában ; Üzenet Komáromi Jánosnak. Debreczeni Ujság 1936 VII. 26-i számában ; Petőfi költeményeinek japánnyelvű kiadása. Debrecen 1936 VII. 30-i számában ; A kétszázéves híres debreceni könyvkötészeti remekek felújítása. Debreczeni Ujság 1936 VIII. 9. és 23-i számaiban ; Pápay Zsuzsika relikviái a Déri Múzeumban. Debreczeni Ujság 1936 VIII. 30-i számában ; Habán edények a Déri Múzeumban. Debrecen 1936 IX. 16-i számában ; Új Dosnyai-kép a vértesi görög katholikus templomban. Debreczeni Ujság 1936 X. 1-i számában.

A Debreceni Képes Kalendáriumban cikket írt a Thalyszobáról s egy visszaemlékezést az 1936 tavaszán elhunyt Móricz Pál íróról. Utóbbi dolgozata : „Testvérem a honszeretetben" címmel és két képpel különlenyomatban is megjelent.

Dr. Balogh István kisegítő munkaerő (ADOB) a Déri Múzeum Évkönyvében közreadta : „Adatok a debreceni erdőgazdálkodás történetéhez. A vákáncsosok" c. dolgozatát, 4 képpel, mely különlenyomatban is megjelent, 1—16 oldalon. A Bellegelő felosztása 1876-ban. Debrecen, 1936 8 lap. A debreceni erdőspuszták betelepülése. Különlenyomat. Debreceni Szemle 1937 szept. A debreceni erdőspuszták betelepülése. Debreceni Gazdasági Lapok. 1936, 37—48. sz. Cselédviszonyok a debreceni kisbirtokon. Válasz, 1936 október. Elmult a hídivásár. Emlékezés dr. Ecsedi Istvánra. Debreczen jún. 28. sz. Aratnak. Debreczen 1936 júl. 26. sz. Csokonai jövendölése. Debreczeni Ujság aug. 29. sz. Egy világjáró civis u. o. aug. 29. sz. A debreceni fazekasok humora. Debreczen 1936 szept. 20. sz. Képek a régi Debrecenből. Debreczen 1936 nov. 15. Emlékezés néhai dr. Ecsedi Istvánra. Debreczeni Ujság 1936 dec. 13. sz. Földosztások Debrecenben. Debreczen 1936 dec. 24. A régi debreceni pásztoréletből. Debreczeni Ujság 1936 dec. 24. sz.

XI. fejezet.

A múzeum látogatottsága.

A Főfelügyelőség 77—1936. sz. leiratában kifogást emelt az ellen, hogy a múzeumi hajdúk hétköznapi nyitásoknál a kiállítási termekben nemcsak felügyelnek, hanem az összegyüjtött vendégeket kalauzolják is. A Főfelügyelőség kívánságához képest a hajdúkat a kalauzolástól eltiltottam, bár a látogató a hajdút rendszerint kérdezi, faggatja s így a válaszadás elől aligha térhet ki.

A Déri Múzeum 1936-ban 40-szer volt ingyen nyitva a nagyközönség számára. Pontos összeszámolás alapján e 40 alkalommal 33,945 látogató tekintette meg a gyüjteménytárakat. Az ingyenes és díjas látogatások így oszlanak meg:

40 ingyenes vasárnapi nyitáson	33,945
50 filléres jeggyel látogatott	1,644
20 filléres jeggyel látogatott	4,554
29 helyi és 25 vidéki, illetve budapesti iskola, csoport a százalékos belépődíjkedvezmény alapján, továbbá a helybeli iskolák részére csütörtöki napon engedélyezett ingyenes látogatások folytán, ingyenes látogató	2,583
Iskolát kísérő tanár, tanító	96
Összesen	42,882

látogatója volt a múzeumnak.

E tételben a Filléresgyorsokkal öt esetben érkező látogatók, akik 20 filléres jegyet váltanak, 2192 számmal szerepelnek.

A múzeum és könyvtár augusztusban a nagyközönség előtt zárva volt, a szokásos nagytakarítások és átrendezések miatt. Külföldiek és vidékiek azonban ez idő alatt is megtekinthették.

Polgárijegy ára 50 fillér, tanuló-, katona-, illetve gyermekjegy ára 20 fillér. Csoportos látogatásoknál, iskolák százalékos kedvezményben részesülnek, anyagi viszonyaikhoz mérten. Csütörtökön és vasárnap helybeli iskola, vasárnap kivétel nélkül mindenki ingyen látogathat. Filléresgyorsok alkalmával vasárnap is díjas nyitást tartottunk, azonban 50 filléres helyett 20 filléres belépőjegy adása mellett.

Vasárnapi nyitásoknál 10 hadirokkant teremőr, 2 hajdú, 1 portás és 1 inspekciós tisztviselő vigyáz a rendre.

A múzeumban számos fiatal német, svéd és török régész gyarapította ismereteit és tanulmányozta az anyagot.

Külföldi látogatóink sorából megemlítjük a következőket: H. Bordeaux francia regényíró; A. Borzhert egyet. tanár

(Berlin-Dahlem); A. Cornette antwerpeni múzeumig.; J. D. Cowley könyvtárigazgató (London); H. Freyer egyet. tanár (Leipzig); T. Jarecki operaig. (Stanislo); K. Joshikawa egyet. tanár (Tokió); G. Martini egyet. tanár (T. Toulons); A. Loehr múzeumig. (Wien); R. Schricker szerkesztő (Berlin); Van Tieghem francia prof. és L. Rásonyi egyet. tanár (Ankara) stb.

A hazai látogatók közül, akik hivatali helyiségemben is megfordultak, a következőket említjük: Baranyay Zoltán, Entz Géza, Herzog József, Huszár Elemér, Jajczay János, vitéz Justhy Emil, Kósa Kálmán, Kunos Ignác, Mocsáry Jenő, Móricz Zsigmond, Ortutay Gyula (Mátészalka), Ortutay Gyula (Szeged), Pasteiner Iván, Remenyik Sándor, Tahy László, Thaly Dezső, Tormay Géza, Tormay Gézáné, Winchkler István és még számosan írók, művészek.

Kelt Debrecen, 1937 március 14-én.

Dr. Sőregi János,
múzeumigazgató.

II. RÉSZ.

FIGYELŐ.

Megjegyzések

Győrffy István „A magyar tanya" című értekezéséhez.

Az alföldi magyar tanyarendszer, ennek keletkezése, fejlődése, jelentősége, jövendője teljesen még mindig tisztázatlan, elintézetlen és igen hálás tárgya ethnográfusoknak és emberföldrajzművelőknek, nemzetgazdászoknak és társadalomtudósoknak. Győrffy István egyetemi tanár is talán már hetedikszer foglalkozik ezzel a kérdéssel. Legutoljára a „Földrajzi Közlemények" 4—5. számú füzetében. E legújabb dolgozatához volna egy pár szerény megjegyzésem, további vitatkozás szándéka nélkül.

a) *Volt-é utca hajdan az alföldi falvakban?*

A sátoros pásztornép kétlakinak, kéttelkűnek is nevezett kertes településéről írván, azt mondja, hogy a kertes községben eredetileg nincs *utca*, illetőleg *mindenütt utca van*, nem lévén kerítés, bármely irányban keresztül lehet járni a házak között. A kerítetlen állapot — folytatja Győrffy — a belső részeken a mult század második felében szűnt meg, az önkényuralmú Bach-kormány parancsára. Ennek olvasásakor jutott eszembe a Debrecennel szomszédos, tehát olyan országrészben fekvő Mikepércs helységre vonatkozó régi osztályos egyességlevél, amely országrész Győrffy szerint kezdettől fogva hazája volt a kétbeltelkű faluformának, az utcanélküli falvaknak.

Ez a XIV. század közepetájáról származó osztályos egyességlevél pedig amellett tanuskodik hitelt érdemlően, hogy ott az Alföldön, a nagykunsági szállások közvetlen közelében lévő kicsiny falvaknak is volt 2—3 utcájuk. Pérchy Mike három fiát: Pirincset, Zanyót és Dénest 1347-ben a nagyváradi káptalan megosztoztatván örökölt birtokaikon, külön-külön megnevezi az osztás alá eső jószágokat. Ezek Egyházatlan és Egyházas Pércs, amelyet ősük a Szemere fia Csépán V. István királytól kopott Pérchy Whod fia János halála után, továbbá Köteles, Horth és a

sopronmegyei Zwphur nevű falvak, az ezekben lévő kúriák, kertek, erdők és kegyuraságok. A két Pércs nevű falun való megosztozkodásnál rámutat a káptalan egy-egy két házsoros és két-két egyházsorból álló utcára (vicus duplicis ordinis ; és vicus simplicis ordinis ; ilyen volt a régi Debrecenben a Félszervarga és a Félszercegléd-utca). Ezt az oklevelet az Anjoukori Okmánytár V. kötete 107—109. lapjain találtam. E korból talán előbbről is maradhatott fenn még több olyan oklevél, amelyek az alföldi ősi magyar falutelepülések utcás és így többé-kevésbbé rendezett volta mellett tanuskodnak. Utcák nem is keletkezhettek másként, hanem csak a háztelkek, az udvarok elkülönítése által. Kapukra (portára) is csak úgy volt szükség, ha be volt kerítve a ház. Az pedig köztudomású, hogy a kapu (porta) szám után igazodó magyar adóztatást Róbert Károly király hozta be, éppen akkortájban (1342), amikor Pérchy Mike fiai utcák szerint osztoztak meg a két Pércsfalván. A jobbágyfalvakban tehát utcáknak és az utcákban — ha erdős volt a vidék — kapuknak is országszerte lenniök kellett. Róbert Károly törvénye szerint valósággal voltak is.

b) *A debreceni tanyák ősei.*

Györffy István foglalkozik a *kerttel* is, mint a pásztorélet, a lábasjószág teleltetése kellékével. Ez a szó eredetileg az állat számára bekerített aklot, a széna és más téli takarmánytartó, esetleg kaszálható kisebb füves helyet jelentette, ahogy ezt már Takáts Sándor török-magyarkori leírásaiban is olvashattuk. Bizonyos, hogy ezek a kikompolt, bekerített enyhelyek a későbbi pusztai „*szállások*" és a mai „*tanyák*" őseiül tekinthetők. Nemcsak a Duna—Tisza-közén, Kecskemét tájékán voltak elterjedve. A *Hortobágy* mellékén is otthonosak, már a XVI. században. De a három István (Györffy I., Szabó I., és Balogh I.) közül, akik bővebben foglalkoztak a debreceni tanyarendszer kialakulásával, egyik sem vett tudomást ezekről a Debrecen környékén alakult régi „*kertekről*". Én most másodszor hivatkozom rájuk. Először az „Ismeretlen részletek Debrecen multjából" című könyvemben, a hortobágyi nagy határperek leírásában. Az 1574-ben kezdett zámi-kócsi határper tanui ismételten említették *Kun Orbán kertjét*, *Nagy Péter kertjét*, amelyek a *zámi földön* voltak, Kócs felől. Babos Mihály, Székely Zsigmond nádudvari jobbágya, mikor még a tízezer szarvasmarhájáról híres-nevezetes Bíró Gáspárt szolgálta, elmondotta, hogy a Bíró Gáspár kútjáról hálásra zámi Kun Orbán kertjébe járt. A *Kun Pál kertje* is ebben az időben volt közismert. Az 1582—1584. évi mátai határjárásnál megnevezett határjel. Éspedig az Arkuson túl, Dersegyháza felől, a már akkor is lakatlan Csécs földjén feküdt, valahol a most is meglévő Keserűkút közelében. Kun Pál Bajoni Zsófia Pásztóhy Jánosné zámi ispánja volt. Tanuként szerepelt a zámi-kócsi és máta-zám-ohat-csegei

határperekben. Kun Orbánnal, Nagy Péterrel és Kun Pállal egyidőben élhetett az a *Szász János*, akinek emlékét ma is őrzi a mátai-zámi földek között határt alkotó *Szásztelek* és *Szász János laponyagja* elnevezés. Velük az 1582. évi határjárásnál találkoztam.

Ennyi a mondanivalóm.

Zoltai Lajos.

A Magyarság Néprajza IV. kötete.

Az Egyetemi Nyomda kiadásában megjelenő szép díszmunka befejező kötete is elhagyta már a sajtót. Az előző kötetek terjedelmében 8⁰, 504 lapon, 278 ábrával és számos kottamelléklettel. Az első két kötet a „tárgyi néprajz" anyagát ismertette, vagyis a magyarság gazdasági kultúráját és díszítő művészetét, a két utolsó kötet pedig a „szellemi néprajz" magyar anyagát dolgozta fel. A harmadik kötetben a magyar népköltészettel, a népi stílussal és a népnyelvvel, jobbanmondva a nyelvjárásokkal ismerkedtünk meg. A most megjelent IV. kötet a nép zenei életét, táncait, különleges alkalmakhoz kötött szokásait, hitvilágát és gyermekjátékait ismerteti.

A zenei részt Kodály Zoltán írta. Részletesen ismerteti és kottákon is bemutatja a magyar népdal ősi rétegét: az ötfokú hangsoron mozgó dallamokat s azok kapcsolatait keleti finnugor és török-tatár népek zenéjével, vázolja az új magyar népdalstílus keletkezését: a régi dallamanyagból való kialakulását, a népzene kapcsolatait a régi magyar műzenével és a szomszéd népek zenéjével, ismerteti a gyermekdalok, regősénekek és halottsiratók, valamint a népi hangszerek (furulya, duda, tekerő, citera) dallamait, végül a népi hagyományoknak a magyar zenekultúrában betöltött alapvető szerepét hangsúlyozza.

A tánc fejezetét Lajtha László és Gönyei Sándor írták. Első helyen a legprimitívebb s az éppen ezért egész Európában legáltalánosabb körtáncok magyar változatait ismertetik, azután a magyarságra különösen jellemző magános férfitáncainkat s azok ősrégi, ázsiai török kapcsolatait tárgyalják, majd a régi fegyvertáncból származó botos-táncokra, a verbunkosokra, végül az újabb páros táncokra kerítenek sort, valamennyit rajzokkal, fényképekkel és dallamokkal gazdagon illusztrálva.

A szokások fejezetét Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos írták. Külön csoportosításban ismertetik a gyermekszülés és a gyermekkor, az ifjúkor, a házasságkötés, a családi tűzhely, a betegségek gyógyítása, a gazdasági, a törvényes és a vallásos élet, végül a haláleset, illetve a temetéssel kapcsolatos hiedel-

meket, társadalmi formákat és jogi szokásokat. A jeles napok című fejezetben Szendrey Zsigmond ismerteti a naptári időponthoz kötött szokásokat és hiedelmeket.

A hitvilág című fejezetet Solymossy Sándor írta. A babonák eredetét a legújabb elméletek alapján ismerteti és lélektani csoportjaikat példákkal illusztrálja, majd a magyarság ősi hitvilágát rekonstruálja a keleti finnugor és török-tatár népek sámánizmusát véve alapul a magyar táltoshit magyarázatában.

A játék című fejezetben Bartha Károly a gyermekjátékok eredetének sokféleségét mutatja be példákon és sok népi gyermekjátékszert ismertet.

A szépen illusztrált munka minden szempontból kielégíti a nagyközönség igényeit is, a részletkérdések iránt érdeklődőknek pedig gondos bibliográfiával szolgál. Néprajzi tudományunk fejlődésére igen jó hatással lesz, mert szélesebb rétegek számára is lehetővé teszi a magyar népi kultúra megismerését és a gyüjtő-munkába való bekapcsolódását.

L. G.

A legeltetést szabályozó egyességlevelek.

A debreceni városi levéltár XVI—XVII. századi iratai közt legértékesebbek a birtokjogi oklevelek, amelyek számos korabeli szokást és ma már feledésbe merült művelődéstörténeti adatot őríztek meg. Egyik legrégibb ilyennemű oklevelünk egyike az, amely 1585-ben az újvárosi és debreceni úgynevezett *közelő földeken* a közös legeltetést szabályozza. E tárgyban időrendileg ez az oklevél már csak a harmadik, mert ugyane területre szól enyingi Török János 1561-ben kelt oklevele. Sőt 1567-ben Debrecen és Hegyes közt is létrejött egy hasonló tárgyú oklevél, amelynek szövegét a tanácsi jegyzőkönyv őrízte meg. (Zoltai Lajos : Magyar Gazdaságtörténeti Szemle, 1905. és Ismeretlen részletek Debrecen multjából, 143 l.) Az egykori pásztornyelv *közelő földnek* nevezte azt a szokás és egymásiránti kölcsönös belátás által szélesebbre, vagy keskenyebbre hagyott legelősávot, ahol két gulya, ménes, vagy nyáj járása érintkezett. Ezen mind a két fél jogosan legeltethetett, így kerülték el, hogy a nyájak egymás járására átcsapjanak. A XVI. században az Újváros és Debrecen közti határ ilyen közös legelőföld volt. Az ezen való legeltetést szabályozta mintegy 200 éves érvénnyel 1585-ben Sibrik György bihari főispán, egyúttal megőrízve számunkra a régi pásztor szokásjogot.

A második oklevél, amely Szoboszló és Debrecen városa közt Szoboszlón 1700 szeptember 17-én jött létre, szintén

százados pert zárt le, amelyet a két szomszédhelység a Kösélyszeg birtokáért folytatott. Itt már nemcsak a legeltetést, hanem a szántás-vetést is szabályozzák az akkori szokásjog szerint.

I.

1585. szeptember 11.

Sibrik György bihari főispán debreceniek és újvárosiak legeltetését szabályozó levele.

En Sibrik Georg, varadi feo capitan es Bihar varmegyenek feo ispanja etc. adom ertesekre mindeneknek, a' kiknek illik, ez en jelen valo levelemnek rendiben hogy mikoron az jelen valo Kisasszon nap után valo legkeozelebik zombaton ezen varady varban mind az teob eskeutt assessorokkal egyetembe teorvenben ulnenk, az teob teorvenkezeo szemelyek keozeot, az vytezleo Kyral Albert wyvarasi tysztarto es ispan keozeot egyfeleol, mas feleol penigh az debrechenyek keozeot illen teorvent pronuncialtunk, hog mikoron az debrechenyek marhaja falkastul az wyvarasi kaszalo feure, nem az zabad niomasra szalad, avagy ha az pasztor szanszandekkal hajtja is, teobbet nem vehet az wyvarasi tisztarto, ki most Kyral Albert a magha szamara, 3 d. penznel, annak felette jambor huteos byrak a kart meghbeocseuljek es a karnak meghfizetese annak jarjon, akye az eoreoksegh, ahol az kar esyk vagy faluje keozeonsegesen avagy egy embere leend. Ha penigh zabad nyomason talaltatnak, azon semmit ne vehessen senky. Az wyvarosiak tilalma penigh a kint valo szemelyek, hogy senkit be nem fogh keozelek, hanem csak magok keozt ereos ez a keotelek. Ennek bizonsagara attuk ez wy sententia levelunket pecsetunk alatt, bizonos ereoseghul. Datum die et loco in praenotatis anno Domini millesimo quingentesimo octagesimo quinto.

Kívül más írással: Sibrik György váradi főkapitány törvénylevele Debrecen és Újváros közt 1585., hogyha a debreceni marha az újvárosi tilalmas (nem nyomás) földre szalad, vagy hajtatik, mi exigáltassék tőle.

Eredeti, misszilis levélalakba hajtogatva, a levél alján kis gyűrűs ostyapecsét. Mátai ir. 13. sz. Városi levéltár.

II.

1700 szeptember .17

Debrecen es Szoboszló város között jövendő jó megedgyezés és háborúság eltávoztatása végett való punctumok.

1. Kiki a maga földével megelégedvén, mindenféle marháját azon járassa s legeltesse, ha pedig edgyik a másik földére szántszándékkal hajtaná, ne légyen szabad minden embernek

béhajtania, hanem arra rendeltetett bizonyos emberek és hites csőszök, akik elől ha kik hatalommal és erőszakkal elvennék s behajtani nem engednék, comperta rei veritate személy szerint maradgyék díjjokon.

2. A Kösélyszegen ezen túl sem marhával, sem szekérrel, úgy kis lovakkal is által járni nem leszen szabados szoboszlai uraiméknak, mint azelőtt is ott út nem volt, hanem az Angyalházi útonn járjanak a magok földjére.

3. Régi földünket, mellyet újjonnan törvénnyel is appropriáltunk, hogy szoboszlai uraimék élhessék, meg nem engedtetik, míg törvénnyel ü kegyelmük tőlünk vissza nem veszik.

4. Edgyik fél is a másik vizére vagy kuttyára itatni marháit ne járassa, hanem kiki a maga földén akar tóbul itasson, akar kutat csináltasson.

5. Egyik fél is a másik földét ne járja, istállóját, fáját ne pusztítsa, szalmáját, szénáját ne hordja, se pedig nyúlászással s vadásszással ne járja, hogy annak alkalmatosságával való kártétel, búza tapodtatás és egyéb alkalmatlanság eltávoztassék.

6. Senki az határon kijjebb ne szántson, ha ki penigh azt cselekszi, a két fél megh szemlélvén, vele forgattassék vissza s tizenkét forinttal büntettessék, melynek fele Debrecené, fele Szoboszlóé legyen.

7. Az mely félnek marhája szaladásképen vagy szökve találtatik, megbizonyosodván, szántszándékkal való marhák büntetésétől meg különböztessék.

Ennek állandóbb erősségére adtuk egymásnak pro futura cautela pecsétünkkel megerősíttetett levelünket.

Per juratum notarium extradatum.

Egyszerű másolat, két ívre terjedő, aláírás és hitelesítés nélkül, az egyesség iratai között. Különböző tartalmú iratok 590 sz. Városi levéltár.

Közli: **Dr. Balogh István.**

Földes község története.

(Írta és Kállay László alapítványából nyert támogatással kiadta **dr. Herpay Gábor** Hajdú vármegye főlevéltárosa. Debrecen, 1936. 8°, 272 l.)

Földes évszázadokon keresztül Szabolcshoz, 1876 óta Hajdú vármegyéhez és ennélfogva a Déri Múzeum gyüjtőterületéhez tartozó árpádkori eredetű magyar település. 1848-ig kuriális nemes község, amikor nyolvannál több régi és kétség-

telen nemes család leszármazói lakták, köztük olyanok is, akiknek ősei már az Árpád- és Anjoukori okleveleken említtetnek. Ilyenek a Földesyek, Földesi Nagyok, Pérchyek, Sápyak és Ványiak. Egy királyi parancsolat 1516-ban huszonnégy földesi nemes családot sorol elő 37 felnőtt férfi taggal. 1526—1582 közé eső időből Herpay száz földesi nemes nevét idézi, akiken harminckilenc család osztozott.

Ez a sohasem nagynépességű, nem is nagy határral biró falu a véle szomszédos és nálánál is kisebb Sáppal együtt negyedfélszáz évig széleskörű önkormányzatot, pallosjoggal is élő községi hatóságot gyakorolt. Ennek érdekes jellemző sajátsága volt, hogy a földesi tanács ítéletét, még a halálost is, a sápi kommunitáshoz lehetett megfelebbezni és megfordítva a sápi ítéletet Földeshez. Herpay Földes falva községi szervezetét a magyarországi szabadalmas mezővárosoknak már Zsigmond király idejében, a XV. század elején kialakult szervezetéhez hasonlatosnak mondja. Azonban ez a szervezet nem a szokásos királyi adománylevélben gyökerezett, hanem azt különösebben a törökuralom idejében magukra hagyott földesi nemesek jogalkotó ereje és akarata hozta létre (25. l.). Herpay ennek a szabadságnak és önállóságnak tulajdonítja azt is, hogy Földes az országra zúdult legnagyobb katasztrófák, a legborzalmasabb török-tatár dúlások miatt sem lett hosszabb időre néptelenné, pusztává, mint a körülötte fekvő jobbágyközségek legtöbbje, mert a határukbeli föld minden hasznavételével az övék volt és annak minden rögéhez utolsó leheletükig szívósan ragaszkodtak (48. l.). Ámbár eredetileg nem királyi adománylevélen alapult a földesiek önkormányzata, mégis egy immár 400 éves királyi levél bizonyság mellette. Utolsó nemzeti királyunk, Szapolyai János Nagyváradon 1537-ben kiadott levele által erősítette meg őket saját peres ügyeikben azelőtt is gyakorolt bíráskodási jogaikban.

Szabolcs vármegye a török kiűzése után nem jó szemmel nézte Földes községnek ezt a kiváltságos, a vármegyétől nem mindenekben függő állapotját. Ezt a korábbi fejedelmi védő és megerősítő levelekkel szemben is (I. Rákóczi Györgyé 1645, I. Leopoldé 1692)) elrontani törekedett. A XVIII. század folyamán hosszú viszálykodás és pereskedés támadt ebből az erősebb vármegye és a jóval gyengébb Földes között. Végre is a kitartó község elveszítette ugyan az élet- és halál feletti joggyakorlást, de a vármegyével 1779-ben kötött egyesség alapján (111. l.) továbbra is, egészen 1848-ig, megtartotta a helybeli lakosokra nézve a polgári perekben való bíráskodást, a már kifejlődött mértékig, a büntetőperekben pedig az idézett egyességben megállapított esetekben. Eszerint Földes község tanácsa elsőfokú közigazgatási és bírósági hatóság lett azokban az örökösödési, birtok, adósság, zálog, rágalmazási és kisebb polgári

bűnügyekben, amelyeket nemesek ellen voltaképpen csak az alispán, vagy a főszolgabíró előtt lehetett megindítani és lefolytatni. A földesi tanács ítélete a vármegyei törvényhatósághoz és a királyi kúriához volt megfelebbezhető.

Mikor először hallottam róla, hogy Herpay Gábor t. barátom Földes község története megírásán dolgozik, restelkedtem magamban és erős lelkiismereti furdalást éreztem. Talán úgy illett volna, az én kötelességem lett volna, hogy megírjam szülőfalum, korán árvaságra jutott gyermekkorom pártfogójának történetét. De most, ahogy végigolvastam — mohó érdeklődéssel — e közel 300 lapra terjedő könyvet, őszintén megvallom, jól van, jobban van ez így. Különb munka tőlem se telt volna. Földes és a nádori adománnyal hozzácsatolt Mezőszentmiklós multja, politikai, gazdasági, szellemi életének lefolyása, fejlődése olyan lelkes, részrehajlatlan és hivatásos felderítőre és feldolgozóra talált Herpay Gáborban, hogy ez a könyv (némely kisebb tévedése ellenére is),[1] a helytörténetíróknak mintául, a többi magyar falunak és városnak pedig amelynek története még megírásra vár, buzdításul szolgálhat.

—lt—s.

[1] Ilyen tévedése például, hogy már előbb (a 199. l.) olvasható megállapításával ellentétben, utóbb (a 201. és 232. l.) Karácsony Imre, amúgyis tevékeny lelkipásztori működése javára írja a lelkészi lakás és a templom nagyobbszabású átalakításának érdemét. Holott mind a két épület Bakoss Gábor papsága idejében, az 1884—1885. évi javítással és bővítéssel vette fel mostani alakját. Bakoss Gábor éppen a szépen megújított templomot járta körül — az ünnepélyes felavatásra készülődvén —, amikor annak terrasszán hirtelen halállal kimúlt.

III. RÉSZ.

FÜGGELÉK.

Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról.

A lakóház.

Írta : **dr. Zoltai Lajos** nyug. múzeumigazgató.

ELŐSZÓ.

Többed magával íróasztalom fiókjában húzza meg magát „*Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról*“ című dolgozatom. Cívis elődeink amiképen hajdan építkeztek és amilyenné otthonuk a XVI. századtól fogva a XVIII. sz. végéig kialakult, erről próbáltam lehetőleg hű ábrázolást adni ez írásomban. Báró Radvánszky Béla „Magyar családélet és háztartás“, Demkó Kálmán „A felsőmagyarországi városok élete“ című és mások hasonló tárgyú könyvein felbuzdulva, érdemesnek, illőnek tartottam, hogy a fejedelmi, főúri és a német eredetű városi polgár-családok után a kiválóan magyar Debrecen polgárságának egyéni, magánélete színhelyére, otthonára, ennek berendezésére vonatkozó levéltári adatok is felkutattassanak és egybefoglaltassanak. Így keletkezett ez a szerény, amazokkal versenyezni éppen nem akaró munka, a XVI—XVIII. századbeli jegyzőkönyveinken kívül, a még csaknem teljesen kiaknázatlan hagyatéki leltárak, osztályos egyességek és más rokontárgyú írások felhasználásával. E munka egy részét dr. Sőregi János múzeumigazgató t. barátom előzékenységéből a Déri Múzeum 1936. Évkönyvének Függelékében most közreadhatom. Köszönet érte ! A kiadatlanul maradt, itt-ott még be sem fejezett részek a polgári lakóház építésmódjának, a polgári telek beépítésének, a régebbi építkezési szabályoknak, a házárak alakulásának, továbbá a konyhának, kamarának, műhelynek, pincének, istállónak, ezek felszerelésének és különösebben a férfi és női viseletnek ismertetését tartalmazzák.

I. Szobabútorzat.

A legelső följegyzések idevonatkozólag amikorról feltünedeznek, t. i. a XVI. és XVII. század találkozásakor, a házbeli élet szintje a debreceni polgárságnál körülbelől azon a fokon áll, amelyre a mult század első felében bármelyik vidéki jobbmódú jobbágyház bútorzata felemelkedhetett. Viski Károly szavaival kifejezve, a debreceniek háromszáz esztendővel ezelőtt is „már nem a földön ülnek, dolgoznak, hevernek, tüzelnek, sütnek, főznek, tálalnak és hálnak."[1] Hanem eléggé változatos, többféle bútort használnak, majdnem annyifélét, mint manapság, ámbár műszakiság és célszerűség nézőpontjából nem olyan kifogástalanokat. Már akkor is megvoltak az *ülő*, *fekvő*, *tálaló*, *tartó*-bútorok a debreceni polgári háztartásban. Természetes következménye volt ez az előkelő nemességgel való közvetlen érintkezésnek, a hazai és a külföldi német civitásokkal folytatott élénk kereskedelemnek.

A természeti adottságoktól nagy mértékben függött a debreceni lakóház építőanyagja, szerkezete, alakja, az egész építkezési mód. A debreceni ház külső megjelenésében nem nagyon különbözhetett, sőt legtöbbször semmiben sem különbözött a környékbeli falvak kezdetleges, alacsony, földszintes, félig a földbe épített favázas, tapasztott, zsindely vagy nádfödeles lakóépületeitől; de a ház belső öltözéke, a bútorzat, az ágy- és asztalneműek, a viselet tekintetében a világjáró, kalmárkodó, kézműiparos és megvagyonosodott debreceni polgár nagyobb nehézség nélkül utánozhatta, utánozta is a másutt látott, fejlettebb, fínomabb életmódot.

A Bethlen Gáborral egyidőben élt debreceni polgár örökösei szépszámú arany-ezüst pénzen, ón, réz, ezüstedényeken, ruhaneműeken, tarkaszőnyegeken, török kárpitokon, fejér pohárszéken, öles ládákon stb. osztoznak.[2] Feltűnő, hogy legrégibb hagyatéki leltáraink, amelyek a megsemmisülést elkerülték, ágyat, vagy nyoszolyát nem említenek, ámbár szó van bennök ágyleplekről. Az is feltűnő, hogy a debreceni asztalos céhnek 1620-ban megerősített ártikulusai szintén hallgatnak nyoszolyáról. Mesterremekül egy *ládás asztalt*, egy szép *singes ládát*, avagy ehelyett egy *ostáblát* követelnek. Említik még az asztalos művek közt a *szekrényt* és a *koporsót*. Az 1647-ben újra kiadott céhtörvények idegenből a szabadsokadalmakra behozható asztalos művek közül „az *asztalt*, *ládát*, *szekrényt*, *székeket* és *efféléket*" nevezik meg.[3]

Az asztalos céh által követelt remekek.

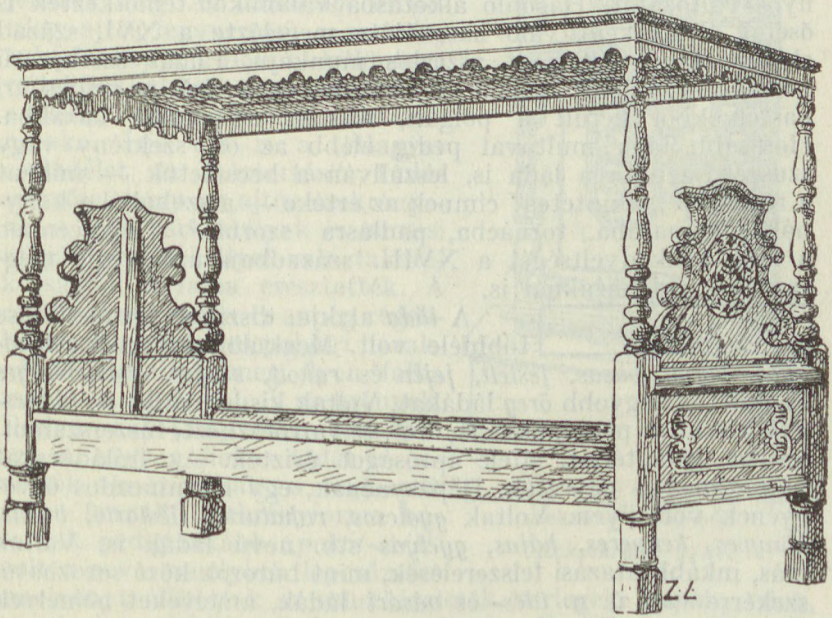
[1] Magyarság Néprajza I. k. 246. l.
[2] Debr. Ltr. Tanácsi Jkv. 1627—37. 379. l. Osztályos egyezség Tolnai Imréné örökösei és Győry Györgyné meg a leánya közt.
[3] Asztalosok törvényei. Déri Múzeum Városi osztálya. Szap. 1908 : 249. sz. a.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Noha ágyról és nyoszolyáról az asztalosok céhtörvényeiben sincs szó, biztosan ebből sem következtethető, hogy a debreceniek a XVII. században még padra, lócára, ládára, vagy éppen a földön széthintett zizegő szalma fölé vetették volna ágyukat. Csak véletlen okozhatta, hogy nyoszolya nem fordul elő a XVII. századbeli debreceni följegyzésekben, vagy ha előfordul is, én ilyenre még nem akadtam rá.

A fekvés bútora. Ágy vagy nyoszolya.

Már a XVIII. század első évtizedeiben gyakran találkozunk felváltva *nyoszolyának* és *ágynak* írott alvásra készült bútorral. A szegényembernek is van már legalább egy ágya; egynél több is a módos cívisnek. *Közönséges* és *fedeles* vagy *superlátos*, *rámás*, *szunyoghálós* és *firhangos*, *kéttornyú*, *egytornyú*, *féltornyú*, *toló* és *gyalog* nyoszolya elnevezések váltakoznak a hagyatéki leltárakban. Találkoztam továbbá *németes ágy*, *tábori formára csinált*, *görbehátú*, *pesti nyoszolya*, *komáromi nyoszolya*, *szalma* és *hárságy* megjelölésekkel is. Ennyiféle módon megkülönböztetett ágy nem nagy hirtelenséggel egyszerre honosodhatott meg a XVIII. században. Debreceni használata is messze benyúlik régibb időbe.

Fedeles vagy superlátos ágy. XVIII. sz.
Bettstelle mit Hohdecke XVIII Hundert

Színre nézve is volt különbség a fekvés-alvás bútoraiban. Legtöbbször említik a fekete, kék, fehér és parasztarka festésű ágyakat.

A szopós gyermek fekvő helye *rengő, rengőszék* és *bölcső* néven — különös — mindössze háromszor-négyszer fordul elő az átnézett 70—80 leltárban.

Tartó bútorok.

Lássuk a házbeli holmi, az asztalneműek, ruhafélék, arany-ezüst marhák (ahogy akkor az ötvös műveket nevezték) stb. tartására, megőrzésére szolgáló bútorokat:

A ládákat, szekrényeket, almáriumokat, thékákat, pohárszékeket, tálasokat, fogasokat. Előre megjegyezhetem, hogy nálunk a *pohárszék* csak egy 1630-beli leltárban fordul elő; a *tálas* is a XVIII. század folyásában, csak néhányszor említtetik.[4]

A szekrény.

Viski szerint, akire éppen úgy, mint Radvánszky Bélára még többször fogok hivatkozni és támaszkodni, a *szekrény* eredetileg a köznépnél elvétve most is megtalálható *szuszéknak* nevezett zsilipelő ácsmunka, egysíkú vagy kétsíkú, azaz háztetős fedéllel. Gyakran véséssel, faragással cifrázott tárgy. Sohasem sifonérszerű álló szekrényt kell érteni alatta, hanem a fekvő bútorok bizonyos változatát. Hasonló alkotásba valamikor temetkeztek is őseink. Bútorként való használata megelőzte a XVI. század elejétől fogva elterjedt asztalos munkájú, rámás szerkezetű hosszabb-rövidebb *ládákat.* A szekrény is, a láda is nemes úri kastélyokból került a polgári, azután a paraszt házakba. Hosszabb idők multával pedig elébb az ősi szekrény vagy szuszék, azután a láda is, leszállván a becsületük — miként a régi szép „tekintetes" címnek az értéke — a szobából a konyhába, kamarába, tornácba, padlásra szorult.[5] Debrecenben a láda közkedveltségét a XVIII. században mindvégig megtartotta, úri házaknál is.

A láda.

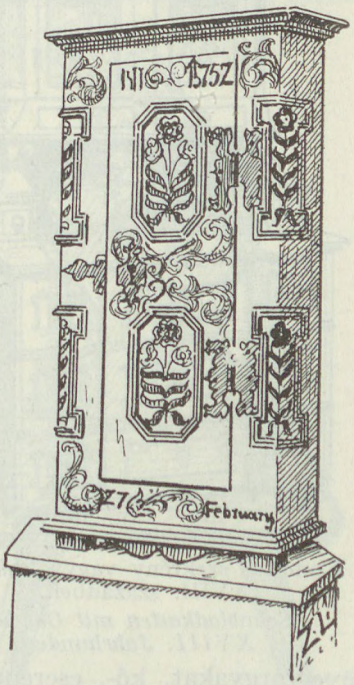
A *láda* alakja, díszítése, rendeltetése többféle volt. Megkülönböztettek *párkányos, bőrös, vasas, festett, fejér* és *rakott, singes, másfélsinges* és ennél is nagyobb *öreg* ládákat. Voltak kisded ládák is, *ládácskák.* Ezekben pénzt, ékszert, író- és varróeszközt, fűszerszámot, levelet, galantériát, efféle apróságot őriztek. Az íróládácskát *pulpitosnak* is nevezték. Répásynénak, egy harmincados özvegyének volt ilyen. Voltak *gyolcsos, ruhatartó, éléstartó, búzás, könyves, kenyeres, hájas, gyetyás* stb. nevű ládák is. Voltak más, inkább utazási felszerelések, mint bútorok közé sorozható, szekérre való ú. n. *ülés-* és *vásári* ládák, amelyeket némelyek bornyú vagy disznóbőrrel húzattak be.

[4] Debr. Ltr. Polg. perek 1740 : 22. és Jelent. 1788 : 93. sz. a.
[5] Magyars. Népr. I. k. 260., 266. l.

A láda a tárgyalt időben minden háznál otthonos, feltalálható a ház csaknem minden helyiségében, a szobában, kamarában, terhesházban, istállóban egyformán. Özv. Bekcsy Jánosné Tatay Zsuzsánna, egy református pap leánya hagyatékában (1770) a következő ládákat írták össze : egy kis fiókos ládácska, hatfiókos cérna tűtartó ládácska, két varró láda, vasas fejér fenyőfa l., hasonló másik l., vásári l., másfélsinges fenyőfa l. „gombra csinált képíró festékkel", hasonló forma zöld festékű gombokra csinált l., ócska kocsi l. A kamarában voltak : élés láda, öt kalmár l., hét darab reteszes fersloch forma l.

Almáriom.

Tizennyolcadik századbeli leltáraink a *szekrény* elnevezést igen ritkán használják. Csak eskütt Pap Szűcs János hagyatéka elosztásánál 1733-ban említenek egy „konyhára való szekrény"-t. Annál többször találkozunk az *almáriommal.* Mégpedig legtöbbször előkelő úri polgári családoknál. A szerényebb körülmények közt élő közrendű polgár az almáriom kisebb kiadását, a *tékát* használta. Radvánszky Béla úgy vette észre, hogy a *szekrényeket* hajdan háromféleképpen jelölték meg. Az *almáriom* eredetileg ajtós fegyvertár; a *szekrény* tulajdonképpen fiókos, különösen rejtekfiókkal biró nagyobb bútor; a *téka,* pedig polcos asztalosmunka. Írja azt is a „Magyar családélet és háztartás" tudós szerzője, hogy az ajtós szekrényeket a régi várkastélyok és nemesi kúriák urai a hellyel való takarékosságból a falba eresztették. A mult század elején és a még régebben épült debreceni polgári házaknál is maradtak meg ilyen falba mélyített ajtós-polcos szekrények. Radvánszky könyvében olvastam azt is, hogy a fiókos ládát is nevezték almáriomnak; a magasabb alakú fennálló szekrényforma bútornak pedig inkább *„pohár-szék"* volt a neve, amelyben lépcsőzetes emelvényt állítottak az ezüstkészletek, serlegek, kupák, tálak, tányérok, poharak elhelyezése végett. Említi is a Thurzók *pohárszék ládáját* és a Hédervváryak *pohárszék almáriomát.*[6]

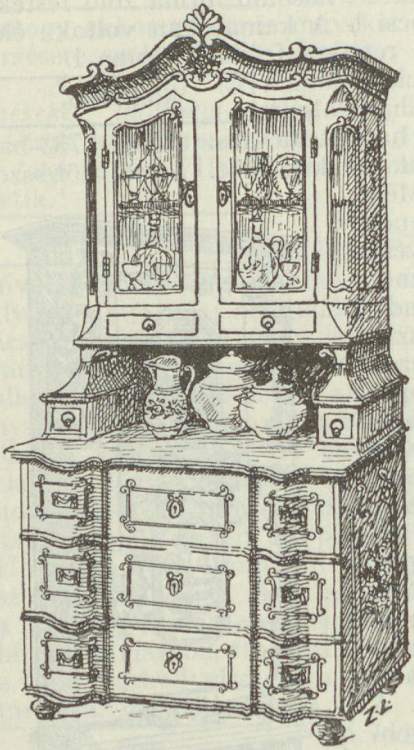
Sarokba vagy szegletbe való szekrény 1752-ből.

Eckschrank 1752.

[6] Radvánszky Béla : Magyar családi élet és háztartás I. 25—27. l.

Pohárszék.

Debreceni példákkal is szolgálok. Ns. Körtvélyi Zsuzsánna Győry Györgyné első férjétől származott leányának 1630-ban egy pohárszéket is adott kielégítésül. Különösen nemesített polgárcsaládok, 1730 után készült összeírások tanusága szerint később is ékesítették hajlékukat megrakott pohárszékkel. Így láttam ezt kalmár Sassy Istvánné, ns. Tóth István, ns. Oláh István szenátor, ns. ifj. Diószeghy Sámuel postamester, özv. Répássy Mihályné, özv. szenátor Sárói Istvánné, esküttkalmár Kiss Gáspár, özv. Bekcsy Jánosné, ifj. Nánásy György, Csáthy Sámuel vasárus, esküttt Vasas György, szenátor Kölgyesy Ferenc, özv. Adonyi Mihályné és mások házánál.

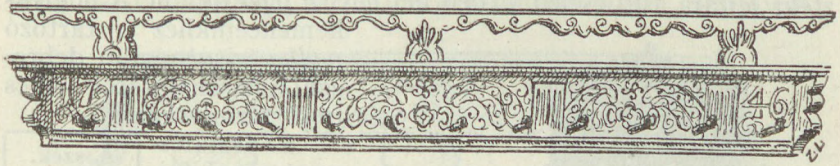
Komótos szekrény vagy almáriom. XVIII. századbeli.
Schubladkasten mit Oberbau XVIII. Jahrhundert.

Az almáriomnak Debrecenben is többféle alakja és rendeltetése fordult elő. Ilyenek voltak: *rostélyos, kétfelé nyíló fiókos, szegeletbe való, talpon álló, asztalra való kétfelé nyíló kisded, háromfiókos* és *firhangos, gyermeknek való, galantériás kicsiny, hosszú, talpon álló négyfiókos* almáriomok. Színük is különféle. A kisebbek néha lakérozottak. Legtöbb helyen ruhatartásra használták. Ilyenkor a szobába állitották. Az élés almáriomok pedig a konyhában, kamarában vagy a cselédházban leltek helyet. Csáthy Sámuelnének a belső szobában szegeletbe való recés almárioma volt s benne üvegtárgyakat, kő-, cserép-, ónedényeket tartott.

Téka és fogas.

A *téka* nem hiányzott sem az úri házból sem a szántó-vető cívis egyszerűbb lakásából. Annyira hozzátartozott a házhoz, többnyire fülkébe lévén beállítva, hogy az ingatlan tulajdonosának változásánál a házzal együtt átment a vevő birtokába; csak úgy, mint a felszegezett *fogas*, amelynél megkülönböztették a *karos fogast* és a *paraszt-fogast*. Nem minden téka volt beerősítve a falba. Mert Csáthy Sámuel vasárus *könyves tékája* lábon állott és a benne lévő

könyveket, hatvan különféle magyar, latin és német művet firhang takarta be.

Karosfogas 1746-ból.

Armrechen 1746.

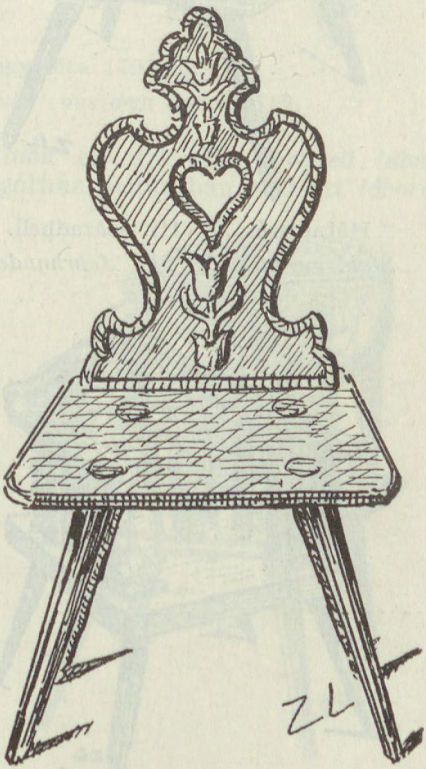
Kosár és hombár.

A tartóbútorokról szólván, itt van helye, hogy felemlítsem a *kosarakat*, amelyeket a hagyatéki leltárak a XVIII. század második felében kezdenek figyelembe venni. Néha említik a *vesszőből* és a *hársból* font kosarakat. Például Baksynénak volt három vesszőkosara, a nagyobbik fehérruhatartó, a két kisebb gyümölcsnek való. A házi használatra készült különféle kosarak használata Debrecenben is sokkal régibb eredetű a Bekcsyné koránál.

Többször esik szó a *hombárról* is, mint gabonatartó felszerelésről. A debreceni ember mégis inkább hordókba raktározta el a szemes termését, vagy pedig kint a szálásföldjén vermekbe öntötte.

Ülő-bútorok.

Az ágy, láda, almáriom és téka után az *ülőbútorokat* veszem sorra, úgymint a *széket*, *padot*. Viskiék könyve legelőre teszi ezeket, mint legősibb bútorféléket, amelyekből a fejlődés rendjén az ágy is, az asztal is kialakult. Ugyanők a *padot* szláv-, az azonos jelentésű *széket* bolgár-török eredetű szónak mondják.[7] Érdekes, az általam forrásul használt debre-

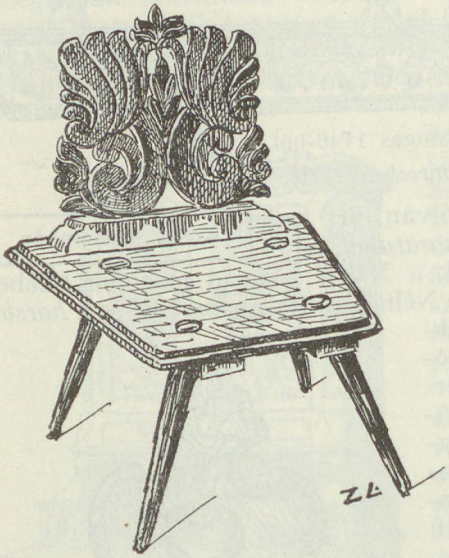

Hátas szék. Egykor a költő Csokonai édesanyjáé volt.

Stuhl. Gehörte einst zum Besitz der Mutter des Dichters Csokonai.

[7] Magyars. Népr. I. k. 248—250. l.

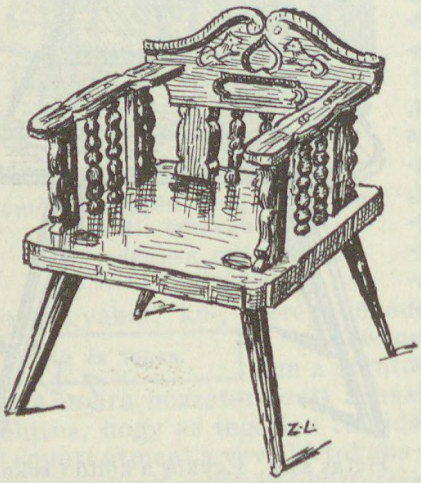
ceni leltárak, osztálylevelek sem a *pad*, sem a *lóca* elnevezéssel nem élnek. Egyedül Kiss Gáspár szenátor 1758-beli hagyatéki leltára tud cselédházbeli két *hosszú fejér lócáról*. A boglyakemencéinkhez tartozó *padka* és *sut* régibb debreceni használatáról sincs írott bizonyságom.

Hátas szék, XVIII. századbeli.
Stuhl aus dem XVIII. Jahrhundert.

A szék.

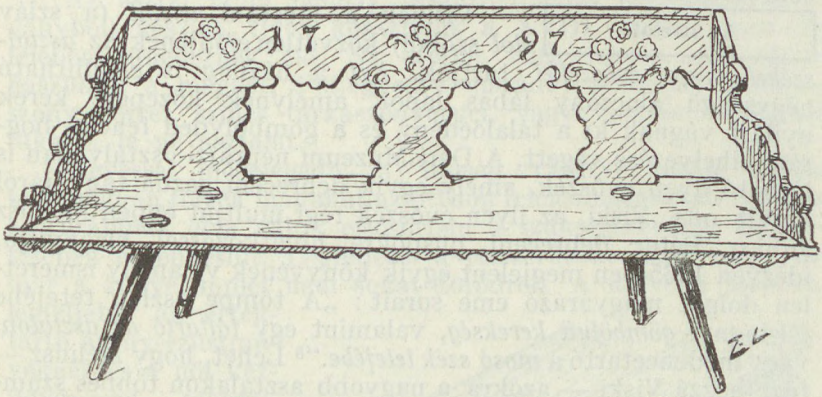
Az asztalosmesterség kifejlődése óta a *szék* készítése általánosan az asztalos kenyérkereső munkája. A szék egy, két és több személy számára való. Alakra, szerkezetre és anyagra nézve már a régibb korban is különböző volt. Nem mindig csupán fából, deszkából csinálták. A XVIII. században a kényelmesebb ülést engedő hárs, vessző, gyékény-fonású székekre is vannak példáink. Sőt módos házaknál nem hiányoztak a bőrrel és posztóval bevont *karosszékek*. Az ilyen széket nevezték *párnázottnak*, *varrottnak* vagy *szőttnek* is. Készítésében osztozott az asztalossal a kárpitos.

Karosszék 1760. tájáról.
Armstuhl, um 1760.

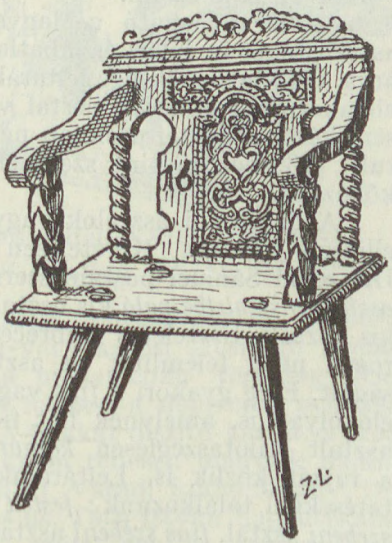
Kanapé nevű bútorral Csáthy Sámuel kalmár javainak 1773-beli összeírásánál találkoztam először. A régebbi leltárak megkülönböztetnek *egyes széket*, *egyes karszéket* és *karos széket*, *hosszú széket*, *hosszú karszéket*, *könyöklős karos széket*, *karatlan széket*, mely posztóval volt bevonva, *kétkarú széket*; *asztalmellé való hosszúszéket*, némelyik *fiókos*, másik *hátvetéses*; *ágyelibe való hosszú széket*, olykor ezt is *fiókos* vagy

fias jelzővel látják el; a karos székek közt is volt fias. Olyan úri háznál, amilyen a vasárus Csáthy Sámuelé, sem vetették meg az ebédlőasztal mellett a hosszú fias széket. Párjával is

Hosszúszék vagy lóca 1797-ből.
Bank. sog. „breiter Stuhl" aus dem Jahre 1797.

ott tartották. Olykor *síma lábú* és *esztergába metszett lábú karos szék is* előfordul a polgárház leltárában. Itt-ott *tábori* széket is használtak. Fényi Mihályné mézárusnál volt *„gyermekeknek való járószék"*, sőt itt és Ondrejkovics szenátornénál *„szükség szék"* is (1791—1792).

Karosszék 1694-ből.
Armstuhl aus d. Jahre 1694.

Késcsináló Varga István Samu nevű árvácskája 1716-ban négy széket örökölt, ketteje asztalmellé való, és ezt együtt 48 dénárra becsülték hivatalosan; az egyes karszék maga megért 48 dénárt, sőt a másik *rostás oldalú* karszék értéke 1 frt 2 dr. Közrendű polgárok általában megelégedtek négy-hat személyre való székkel. Az asztalos művű székeken kívül lehettek, voltak is minden háznál kezdetleges gyalogszékek és egyéb hasonló ülő alkalmatosságok. Sokszor egy darab hasábfa is megtette a kívánt szolgálatot.

A debreceni városi múzeum bevésett és számmal hitelesített legrégibb széke 1694-ből való. Díszes faragású öreg karos szék ez, amelyet a városházán őríztek meg azóta, hogy Debrecen szabad királyi város rangjára emelkedett.

Az asztal.

Viskiék a mostani *asztal* (a szláv *stol* szóból) közvetlen elődjének az *asztalszéket* vagy *evőszéket* tartják. Azt a házilag is előállítható négyszögű alacsony lábas lapot, amelynek közepére kerek nyílást vágnak ki a tálalóedény és a gömbölyded fenekű bográcsok elhelyezése végett. A Déri Múzeum néprajzi osztályában is látható ilyen evőszék, amely egyik debreceni gazda tanyájáról került oda. Viski, az ilyen evőszék régi multját éppen Méliusz Juhász Péter debreceni püspökre hivatkozással bizonyítja, idézvén 1565-ben megjelent egyik könyvének valamely ismeretlen dolgot magyarázó eme sorait: „A tömpe oszlop tetejébe félsingnyi *gömbölyű kerekség*, valamint egy *táltartó az asztalon*, vagy medencetartó a *mosó szék tetejébe*."[8] Lehet, hogy Méliusz — fűzi hozzá Viski — azokra a nagyobb asztalakon többes számmal is megvolt kerek mélyedésekre gondol, amilyenek a XVI—XVII. századi nyugateurópai ábrázolásokon láthatók. Ha Méliusz szemléltető, érzékelhető példaképpen hozta elő az asztalba vágott táltartó mélyedéseket, bizonyos, hogy Debrecen vidékén az ilyen asztalok általánosan használatban is voltak az ő korában.

Az is olvasható a Magyarság Néprajzában, hogy a szláv asztal széket is, lábas és lábatlan asztalt is jelent. Egy debreceni árva 1716-beli öröksége leltárában *lábas asztal* említtetik. Ennek ellenkezője a lábatlan asztal volna. Ilyen azonban sem előbbi, sem későbbi összeírásokban nem fordul elő. „Egy asztal lábastul" 1739-ben megint szerepel Gönczi Szabó Pál Cegléd-utcai kőházánál.

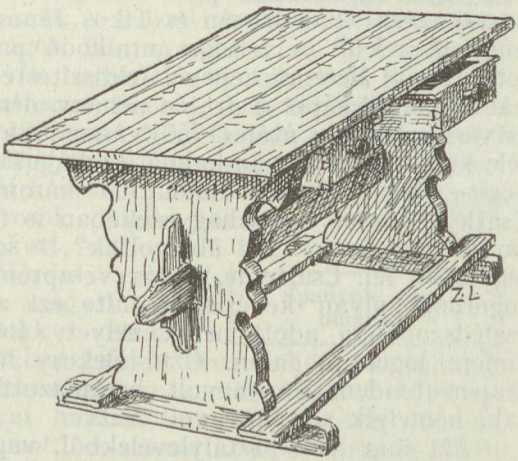
A debreceni asztalok vagy négyszögletűek, vagy kerek és ellipszis alakúak. Kivételesen előfordult másforma is. Ifjabb Diószeghi Sámuel postamesternél, 1740 körül, *patkóforma nagy asztal* és *szegletbe való* kis asztal is találtatott. Ilyen háromszögű kis asztala tiszteletes Debreceni János úrnak is volt. A leltározók néha felemlítik az asztalnak egyéb jellemző tulajdonságait. Elég gyakori a *fias* vagy *fiókos* asztal. E fajtából került elő olyan is, amelynek hat fiókja volt (1775). Viskiék a fias asztalt kalotaszegiesen *kamarás* asztalnak nevezik. Többnek a rajzát közlik is. Leltárainkban a következő megkülönböztetésekkel találkozunk: *festett remek* asztal (1733, 1777), *festett szebeni* asztal, *fias szebeni* asztal (1741), *tábori kerek* asztal (1736), *esztergált lábú kisded ebédlőasztal*, *eggyeslábú jádzóasztal*, *eggyes lábú ágy mellé való fiókos* asztal (talán a mostani éjjeliszekrény őse), közönséges négyszegletű *párkányos* asztal, nagyfiókos

[8] U. o. I. k. 273. l.

pulpitosos asztal a konyhában, *rámás* asztal a kerti pajtában, valamennyi 1770-beli leltárból való. Volt továbbá közönséges *tábla*asztal, *kecskelábú* asztal és *cselédasztal* is (1775).

Az asztal lapja némely úriháznál *kőből* (hihetőleg márványból) készült. Ilyen kőasztalok a XVIII. század második felében tünedeznek elő. Ns. ifjabb Tóth István *számvetésre* használta a magáét. Följegyezve maradt: némelyik háziasszony bőrrel, színes tarkaszőnyeggel, vagy viaszos vászonnal takarta le az asztalát.

Kevéssel megelégedő, a hiúság vásárát kerülő eleink nem nagyon törték magukat az otthon felcicomázásával. A lakás kultúrájának elve náluk elsősorban a szükségszerűség kielégítésében érvényesült. Legfeljebb a célszerűt keresték még; de már a kényelemmel nem sokat törődtek. A művészi szépnek legfeljebb az értéktartó arany-ezüstműveknél és a női kézügyességet, szorgalmat dícsérő ágybeli, asztali holmiknál engedtek teret. Lehet azonban, hogy ezt csak mi látjuk így másfélszáz és kétszázéves időbeli nagy távolságból és nem is fotografáló lencse hűségével készült egykorú ábrázolásokból: a hivatalos kiküldöttek erősen megfakult írásaiból.

Fiókos asztal, XVIII. századbeli.
Tisch mit Schutlade XVIII. Jahrhundert.

A debreceniek e leltárak tanusága szerint már elszoktak a tarka kárpit, faliszőnyeg és vadbőrök alkalmazásától, aminek nyomai vagy az ősi sátorlakó nomádélet maradványaiként, vagy a mohamedán törökség keleti hatásaként a XVII. század első felében a debreceni polgárság körében is fel-fel tünedeznek. A falakat díszítő kárpit, a szoba padlóján a szőnyeg később csaknem teljesen hiányzik nálunk. Az egész XVIII. században csak ifj. Váradi Szabó Mihály, Diószegi Sámuel, Dányádi János és ns. Tóth István hagyatékában leltünk egy-egy „duplá"-nak, „szűtt"-nek és „perzsiai"-nak nevezett, 4—6 frtra becsült szőnyeget. Demkó Kálmán a felvidéki városok házi berendezéseiből sem említ szőnyeget. Debrecenben a mult század elejéig szobafestők sem találtak keresetet.

Idegenkedés a falikképektől.

A debreceni református ember az istenség és a szentek kiábrázolásától, a templomi képektől való idegenkedését kifejezésre juttatta a közönséges világi tárgyú festett és faragott képekkel szemben is. Pedig Kálvin, Méliusz és a többi helvét irányt követő reformátor csak a templomba nem engedték be a képeket. A debreceni hitvallás is azt mondja : „amely tárgyak nem imádtatnak, azoknak közhasználatú képeit, amilyenek a szőnyegeken és csarnokokban láthatók, nem kárhoztatjuk". Mégis az egész XVIII. században, sőt így lehetett a megelőzőben is, a debreceni *cívis házának fehérre meszelt falai* csaknem *mindenütt üresek a képektől.* E századbeli leltárak feltűnően kevés képről tanuskodnak. Néhány katholikus családtól eltekintve, a tízujjunkon elszámolhatjuk azt a hagyatékot, amelyben egy vagy több kép is találtatott. Ifj. Diószeghi Sámuel postamester, Oláh István és Tikos János szenátorok alattvalói hűségük jeléül „a felséges uralkodó pár" (Mária Terézia és lotharingiai Ferenc) képével feldíszítették lakásukat. A Tikosnál talált arcképet 8 frt és néhány dénárra becsülték. Botos István patikárius után (1750) vászonra festett nyolc és öt másféle kép, Csathó István kalmár szobája falán (1779) beüvegezett négy-, Fodor Mihály kalmárnál háromkeretes kép függött. Csáthy Sámuel vasas hagyatékában is felvettek (1773) fekete rámás négy képet. Mit ábrázoltak? — sajnálhatjuk, hogy nem jegyezték fel. Csáthyné, tudós Veszprémi István orvos-doktor sógornéja olyan kevésre becsülte ezt a négy képet, hogy a cselédszobában adott nékik helyet. Itt-ott a család nemesi címere lógott a falon. Özv. Bekcsy Jánosné lakásában, aki szuperintendens leánya volt, berámázott hét címerképet találtak, némelyik selyemre volt festve.

Azt már nem osztálylevelekből, vagy hagyatéki leltárakból, hanem más forrásból tudjuk, hogy némelyik előkelő debreceni család arcképfestő művésznél is tett megrendelést. Váradi Baranyi Miklós biharmegyei alispán és unokatestvére Baranyi Mihály debreceni főbíró a híres Mányoki Ádámmal festették le magukat, amikor a művész egyidőre visszatért külföldről hazájába, Tahitótfaluban lelkipásztorkodó testvéréhez.[9] A Kollégium két nagy professzoráról : Maróthy Györgyről és Hatvani Istvánról, valamint Domokos Mártonról megmaradt olajképek, talán az iskola régibb fejedelmi pártfogóinak képmásai szintén a Debrecenben időnként megfordult Weisz nevű nagyszebeni és Falusy Zsigmond dunántúli származású festő alkotásai lehetnek.[10]

[9] Magy. Gyógyszerész Tud. Társ. Értesítője 1931. évf. Zoltai : Újabb adalékok Ns. Kazay Sámuel élettörténetéhez.

[10] U. o. és a Déri Múz. 1933. Évkönyve II. R. Zoltai : Falusy Zsigmond festőről.

Tükrök.

A fali és apró kézi üvegtükrök használata, miként a felvidéken, úgy Debrecenben is régtől fogva általánosan el volt terjedve. A XVIII. század elején a kisebb kalmárboltokban is árulták olcsón, darabját 3—10 dénárért. Asszonyok, leányok, legények Ceglédi Szabó Sámuelnél (1736) hat pénzért tokos kézi tükröt vásárolhattak. A leltárak a kisebb-nagyobb fali tükröt is eléggé sűrűn emlegetik. Némelyik úriháznál, pl. Oláh István szenátornál, Csáthy Sámuel vasasnál, Bekcsy Jánosnénál több tükör is volt. Így: *virágos kerületű, metszett, aranyozott rámás, fehér lagéros* és *zöld rámás* tükör. Ifjabb Szabó Mihály árváinak 1717-ben összeírott javai közt volt egy 60 frtra becsült nagy tükör. Ennyit akkor egy hízott ökör sem ért.

Függöny.

Az *ablakfüggöny* vagy *firhang* ez időben nálunk igen ritka még. Ifj. Diószeghi Sámuel házánál ugyan már a század derekán lehetett látni ablakra való négy firhangot. Három zöld színű fél rázsa, egy pedig gyolcs. Csathó István hagyatéka összeírásánál is számba vettek (1779) egy nyomtatásos firhangot, mely többrőfnyi gyolcs és 2 frt 70 dénárra becsültetett. Nem tudjuk: ablakra vagy mennyezetes ágyra való függönyről van-e szó. Az ablakfüggönytől való húzódozás annál kevésbbé érthető, mert a kastélyokban és a szepességi városok polgári házaiban már a XVII. század folyamán megszokott.

Spanyol- vagy olaszfal.

Néhány úriháznál előfordul a *spanyol-* vagy *olaszfal is*, amely a magyar nemesi háztartásokban Radvánszky szerint a XVII. század második felében kezdett divatba jönni a léghuzat és illetéktelen szemek tekintetének meggátlása végett. Ifj. Diószegi Sámuel Német-utcai házánál már 1740 körül ide-oda tologatnak egy „*spanisbomot*". A század közepe táján ifj. Tóth István és özvegy Répási Mihályné hagyatékában is találtak spanyolfalat. Valamivel később Csáthy Sámuel Piac-utcai házának alsó nagy szobájában, ahol özvegyének Kapros Máriának hálóágya vagyon, írnak fel zöldposztós ócska karszékekkel együtt egy zöldszínű „olaszfalat".

Órák.

Az *óra* még elvétve fordul elő a hagyatéki leltárakban. Az idő előrehaladását, múlását legtöbb ember számára a nap, hold és csillagok állása meg az öreg templom cserepes fehér tornyának óralapja mutatta. E toronyban már a XVI. században is volt óra, mely az 1564. évi tűzvészben a templommal együtt elpusztult; de ugyanabban a toronyban, mielőtt a templom Bethlen Gábor segítségével újra felépült volna, másik órát csináltatott a város. Kezeléséért egy hozzáértő ember az 1610-es évekbeli főbírói számadások szerint rendes évi díjazást kapott. A templom újjáépítése után pedig 1628-ban id. Rákóczi György még borsodi

főispánságában maga költségén az óra mellé a hold járását mutató mesterművet állíttatott.[11]

Ebben az időben nemcsak toronyórával dicsekedhetett a város, hanem óra csinálásához értő mesterember is élt benne. Huszeyn szolnoki béknek a debreceni bíróhoz küldött levele sejteti ezt, aki óráját 1604-ben ide küldte javítás végett.[12]

Az óra úgy álló és falravaló, mint zsebbetehető alakjában eléggé ritka még a XVIII. század első felében is debreceni magánházaknál. Név szerint első debreceni órásnak Pauer vagy Bauer Józsefet ismerem, aki 1767-ben telepedett meg nálunk és házat is vesz Sántaközben, a mai Szent Anna-u. 6. sz. a.[13] Nevét viselő órával itt-ott ma is találkozunk. A Déri Múzeumnak is van egy. Asztali vagy faliórára XVIII. századbeli leltárak kalauzolása mellett a következő kilenc háznál bukkantam: Ifj. Váradi Szabó Mihálynál (1717) két asztali rézóra. Ns. Ethey István borbélynál (1719) 30 m. frtra becsült óra, tok nélkül. Oláh István szenátornál (1749) falra való rézóra, tokostól. Özv. szen. Sárói Istvánnénál (1756) két asztalióra 10 frt 70 dr. értékben. Mézes Rikasi Györgynénél (1760) 11 frtos falióra. Tiszteletes Debreceni Jánosnál (1770) falra való óra, tokostól. Esk. Baranyi Miklós paplanosnál (1789) falra való ütő óra. Özv. Adonyi Mihálynénál (1784) tokos rézóra.

A *zsebórát* Mária Terézia korában kezdték megkedvelni és viselni a debreceniek. Erről majd az öltözet és ékszerek fejezetében fogok többet mondani.

Világító eszközök.

Szép- és ükapáink lakásukat, műhelyüket, boltjukat *olajjal* és *gyertyával világították* az esti és hajnali órákban. *Olajmécsesről*, amelynek feladatát egy eltört csupor alsó része is elvégezte, ha olajat és rongyból csavart kanócot tettek bele, soha sincs szó az összeírásokban. Annak sincs semmi nyoma, hogy falba erősített vagy boltozatról, gerendáról lecsüngő karos gyertyatartókat használt-é a cívis. Annál többször emlegetik a *koppantóval, hamvevővel* együtt a *talpas réz-, vas-, bádog-, cserépgyertyatartókat*. A század utolsó negyedében megjelennek az *üveggyertyatartók* is. Ezekben viasz és a még olcsóbb faggyúgyertya égett. A debreceni mézárulók, a mézesek nagy mennyiségben sajtolták a viaszt. A gyertyaöntés pedig ugyan a szappanos céh mesterségéhez tartozott, de sokan maguk csinálták a házi szükséglethez való gyertyát.

[11] Szűcs István: Debr. város tört. I. k. 267. l.

[12] Zoltai: Vidékiek beköltözése Debrecenbe. 6. l.

[13] Ez a Szt. Anna-u. ház, mely most a Zivuska-testvéreké, három órásmester nemzedéknek volt otthona 100 év alatt. Pauer József és Kauser Klára 1767-ben vette meg 608 von. frtért. 1790-ben házasság révén *Heim* Ferenc órás birtokába ment át. 1830—1865 közt Gräf Sámuel órásmesteré.

Tinta- és porzótartó.

Tintatartó és társa a porzótartó — feltűnő — éppen úgy nem fordul elő átnézett hagyatéki leltárainkban, mint a sokféle asztal közt a külön íróasztal. Pedig sok írni tudó, írással hivatásszerűleg is foglalkozó ember élt akkor is Debrecenben. Csupán a vegyes bolti árucikkek összeírásaiban említik az eladó *kalamárisokat*. Áruk igen olcsó.

Néhány lakásbeli különlegesség.

Helyénvalónak tartom, hogy rátérjek némely különleges és csak elvétve, ritkán előforduló szobadíszre, lakásberendezési tárgyra is. Egyik pusztán cifraság, másik játékszer vagy szórakoztató eszköz; volt olyan is, amelynek gyakorlati hasznát vette a tulajdonosa, de ez még nem ment át a köztudatba. Özv. Bekcsy Jánosné házánál, aki mint már említettem református pap leánya, valamint Debreceni János lelkész hagyatékában *barometrumot*, azaz légsúlymérőt is találtak. Zongora, harmónium még sehol sincs. Csupán eskütt Csáthi János hagyatékában maradt (1762) egy tokos *bécsi hegedű* és az imént említett Bekcsyné után (1770) *madártanító orgonácska*. Bihari Istvánné Kapros Máriának türelmi munkával üvegpalackba rakott *vadaskertje* (1780), Csathó István kalmár *alabástromból* faragott *két képecskéje* és két *madárkája* is ritka szobacifraság. Ámbár a remeklő debreceni asztalosmesternek a XVII. század elején *ostáblát* is tudnia kellett csinálni, ez a régtől fogva ismert időtöltő játékszer még nem tudott nálunk népszerűségre vergődni. A váradi kapun kívül épült Szarvas vendégfogadó felszerelésében találtam egyet (1778), id. Fáy János polgármester hagyatékában (1783) másikat. Ez utóbbit a hatósági kiküldöttek 25 frtra becsülték. Nem volt ismeretlen, de nem is tartozott még a lakás lényeges berendezéséhez a *fürdős kád*. Nem is ámulhatunk rajta, ha meggondoljuk, hogy állítólag a híres francia napkirály: XIV. Lajos udvarából is hiányzott. Azután meg aki akart, egy jókora nagyságú mosóteknőben is megfürödhetett. Mégis láttam fürdőkádat a következő hat helyen, ú. m.: Váczi János kalmár (1744), Csengeri András gazdálkodó (1749), Debreceni János pap (1770), Bekcsi Jánosné (1770), Csáthy Sámuel vasas (1773) és Vasas György gazdálkodó (1773) hagyatékában.

A rúdravaló.

Ellenben igen gyakori a lakásberendezés kellékei közt a *rúdravaló*; pedig inkább dísz, mint használati tárgy. Ámbár mondhatjuk úgyis, olyan hasznos tárgy, amelynek elhelyezési módja emeli az otthon meleg hangulatát, szebbé, kellemesebbé teszi a lakást. Meg kell hát magyaráznom, mi a *rúdravaló?* Viski Károly t. barátom leírását hívom segítségül.[14] „Ősi ruhatartókat, a gerendákra vízszint függesztett rudakat, rendszerint két oldalt a

[14] Magyars. Népr. I. k. 276. l.

mestergerendával párhuzamosan a fal közelében Kalotaszegen különösen ünnepnap telerakják *rúdravalóval*, tisztán a szoba díszítése végett. A *rúdravalók* nemcsak erre a díszítő célra készült himzett *kendőfélék*, hanem a *lepedők*, *abroszok*, *derékaljak*, *párnahéjak*, *ágyfőtől valók* is, a *szőttes* és *varrottas kendők*, *terítők*. A díszítésnek ilyen módja tőlünk keletre és délre egyaránt szokás. Ruhatartó rúdak Göcsejben is vannak" — beszéli Viski. Diákkoromban, hatvan esztendővel ezelőtt — hozzátehetem — Debrecen körül, parasztházban többfelé magam is láttam megrakott ruhatartó rúdat.

„A vízszint felkötött rúd — folytatja Viski a leírását — a legrégibb ruhatartó bútorfélék közé tartozik. A fogasok ősei. A ruhatartó rudak régi úriházaknak is tartozékai voltak. A parasztházba akkor kerültek, amikor már ott is volt mit tartani rajtuk, amikor már voltak fölös ruhafélék és ágyneműek".

A debreceni *rúdravalót* a XVIII. század polgár-házainál közel harminc esetben figyelhettem meg. Korábbi feljegyzések róla nem maradtak fenn. Megállapíthatom, hogy a nemesi származású szenátor felesége csak úgy kedvelte a rúdravalót, mint a szerényebb körülmények közt élő mesterasszony. Egy háznál rendesen csak egy-két darab, vagy egy-két pár *rúdravalót* említenek. Másként nem is igen nevezik. Egyszer-egyszer mondották *rúdravaló kendőnek*, *rúdravaló abrosznak* és *rúdravaló ruhának* is. Anyaga nálunk kétségtelenül mindig vászon és vagy veres, vagy kék, vagy tarka, különböző színű fejtővel szűtt és varrott. A századok végefelé, „*nyomtatásos rúdravaló*"-val is találkoztam. Volt rövid, volt 5—6 sing hosszú rúdravaló. Értékük különböző. De sohasem nagy. Késcsináló Varga István árvája (1716) egy kékszőttes rúdravalót örökölt, amelyet egy magyar frtra becsültek. A Pataki-család 5 sing veres fejtős rúdravalója mindössze 70 dénárt ért (1733). Bekszi Annának (1736) kétféle fejtővel varrott rúdravalója 60, kékveressel szűtt másik, egy tarkaszűttes 90—90, negyedik szűttes r. v.-ja csak 34 dénárra becsültetett. Fazekas Hajdú Mihály két nyomtatásos rúdravalója közül egyiket 1 frt 16 dénárra, másikat 40 dénárra értékelték (1773).

Kemence. Kályha.

A lakóház, azaz a szoba tartozéka, mégpedig igen lényeges tartozéka a *kemence* vagy *kályha*. A tárgyalt időszak fűtésre használt kemencéjének jellemző tulajdonságairól, bár aránylag közel van hozzánk az az idő, nehéz beszámolnom, mert róla sem leírást, sem ábrázoló rajzot nem találtam. Mégis elmondhatom, hogy hasonlítottak a Magyarság Néprajza által mutogatott kemencékhez. Valószínűnek tartom, hogy kenyérsütésre is alkalmas terebélyes *boglyakemencéinket* kétszáz évvel ezelőtt is azon módon csinálták, nád- és vessző-vázason agyagsárból a tapasztó emberek,

akiknek kezében ezt a munkát a debreceni fazekas céh 1800. évi törvényének XII. szakasza is meghagyta.

Szórványos feljegyzések és tárgyi emlékek *cserépkemencék*, azaz *kályhakemencék*, vagyis *kályhák* elterjedt voltáról is tanuskodnak. Az 1554 körül végképpen elnéptelenedett Mátafalva egyik háza felásott helyén renaissance ízlésű csempedarabokat leltem. Bent a város területén az 1565-ben feldult régi kastély telkén, Csapó-utcában nagy bérház építésekor tulipános kályhatöredék került elő. Más építkezéseknél is többször találtak már vörös égetésű mázatlan bögréket, négyszögletű csonkakúpalakú tányérokba illesztett gömbölyded cserépcipókat. Ezekről azt tartják, hogy a kályhás-kemence nagyobb meleget terjesztő alkatrészei voltak. Debrecenben az ilyen kályhát *cipós*-nak, másutt *szemes*-nek, *kupás*-nak nevezték. Mestere a fazekas volt. A debreceni fazekas céhnek 1574-ben megerősített törvényei rendelkeznek kemence csinálásáról is. Későbbi törvénymódosítás a *cipóskályha* készítését kötelező remekművé tette. A városi tanács 1669 június 17-én a fazekasmesterek kérelmére úgy határozott, hogy ha valaki téglát akar vettetni, avagy *kemencét téglából rakatni*, elsőben is a céhet meg kell keresni, ha ez végbe nem viheti, az építtető kárára kontár is megcsinálhatja; de minden forintból tíz-tíz pénzt céh számára tartozik fizetni.

A bútorok elhelyezkedése.

A Magyarság Néprajzának szerkesztői a házbeli bútorok elhelyezkedésében történelmi korszakokat, egymásból fejlődött hagyományossá váló rendtartásokat különböztetnek meg. Ezek szerint minden bútornak, minden házbeli használati tárgynak megvan a maga megszokott rendes helye. Ebből alakul ki a ház belsejének jellemző képe. Így ismerkedünk meg a középkori eredetűnek tartott *szegletre berendezett* bútorozással. Ennél az ajtós fal mellett van a kemence, a kemencével átló iránt szemben lévő sarokban, melyet az udvar és utca felől egy-egy ablak világít meg, a kamarás-fiókos asztalt helyezik el a hozzávaló hosszú székkel, padládákkal; az ágyak, szekrények a szoba szabadon maradt többi falrészei mellett találnak helyet. Ezt a szegeletre berendezést a részarányosabb *középre berendezés* váltotta fel. A szoba két ablakot kap az utca felől. Középre állítják az asztalt, az ablakok közén karospad, fiókos vagy fekvő szekrény, jobbról-balról egy-egy ágy, az ágy végében egy-egy láda, almáriom vagy más holmi. Debrecenben régen mind a két berendezés egyszerre feltalálható volt, amiként ma sem szokatlan se nálunk, se a vidéken, kivált régi házaknál, amelyek az utca felé gyakrabban két, ritkábban egy ablakkal néznek. — Egyébiránt a házbeli ingóságokról készült összeírásokból a lakás berendezésének csak a leltári anyagát ismerhetjük meg; de azt nem, hogy az elhelyezkedésnek rendje milyen volt, a különböző bútorok hol állottak a szobában? E tekintetben

csak az asztal mellé, ágy elé és kemence mellé való székek kivételek.

Különböző rendű-rangú debreceni polgárok hagyatéki leltáraiból szedegettem össze *otthonuk berendezésének jellemzésére az alábbi példákat:*

Ethei István borbélymester Piac-utcai (ma 32. sz. a.) egy szoba, konyha, kamarából álló lakásának berendezése 1729-ben ilyen: három nyoszolya, egy festett, fias asztal, kétfelé nyíló almáriom, hat egyes festett fenyőfa karos szék, két bábos (így!) egyes karszék, óra, mind a „házban". Egy kerek asztalocska, egy rostélyos almáriom a kamarában. Egy fekete ülésláda, két zöldfestésű láda, egy vasas láda meg nem jelölt helyen, de tele selyem, bársony, szövet, patyolat, gyolcs, vászonruhaneműekkel, ágyöltözettel, arany-ezüst holmival és körülbelül 100 drb könyvvel.

Kőrösi *Borbély* János gazdálkodó polgár lakásán (a mai Széchenyi-utca 1. sz. ház telkén) volt három nyoszolya, egy négyszegletű, fias hársfaasztal, bőrrel borítva, asztal mellé való két hosszú szék, szegeletbe való almáriomocska, ágy elibe való hosszú karszék, két egyes karszék, két bölcső, egy ócska pohárszék, három nagy falifogas és egy kicsiny láda. Ez az ember fia és örököse volt a Kistemplom építésére és más közcélokra bőkezűen adakozó Báthori Szabó András második feleségének, a sírköve felírása szerint szintén „kegyes áldozatkész, adakozó" Mészáros Anna úrnőnek.

Jellemző *Fodor Mihály* kalmár Piac-utcai háromszobás lakásának nagyobb követelések kielégítésére alkalmas bútorzata. Az első házban volt: fedeles, fiókos nyoszolya (3·50 frt), tornyos, ócska és rámás kicsiny nyoszolya (amaz 2 frt, emez 1·50 frt), záros ládácska (1 frt) és feketére festett ócska, kerek asztal (1 frt értékben). A napkelet felől való házban: olajszínfestéses fedeles nyoszolya (9 frt), ugyanolyan másik fedeles nyoszolya, ágybelivel (9 frt), üveges pohárszék (8 frt), falravaló órácska (40 dr), tükör (1 frt), rámaskép, üvegbefoglalva, nagyobbacska záros ládácska, olajszínre festve (4 frt), viaszosvászonnal borított, ócska asztal (1·50 frt), hat egyes karszék, szőrrel varrott, félviseltes (8 frt 50 dr), két szék, kar nélkül (1·40 frt). A belső szobában volt: ruhatartó almáriom (13 frt). Három fiókjában ezüstneműek, ónedények és ruhafélék. A falon rámában két üvegkép (1 frt), tükör (3 frt értékben), pesti ruháskosár, fogas, megrakva győri tányérokkal és kancsókkal.

Utoljára egy szenátor özvegyének, Sárói Istvánné Veresmarti Sára Csapó (Rákóczi)-utcai lakása bútorzatát mutatom meg; ezt 1756-ban leltározták:

Az első házban: fedeles ágy (5·10 frt), nagy asztal (4·08 frt), pohárszék (4·08 frt), két hosszú karszék (1·02 frt), három bőrös

karszék (1·87 frt), varró-ládácska (0·68 frt), tükör (0·78 frt), almáriom (értékelés nélkül), két asztalióra (10·20 frt értékben).

Az oldalházban: kis kőasztal, tábori kerekasztal, könyvtartó almáriom (2·40 frt), benne 45 drb könyv, párkányos-láda és két ócska láda.

A hátulsó házban: két tábori szék, két egyes fakarszék, pohárszék (4·08 frt), nyoszolya (1·02 frt ért.), ismét két nyoszolya és kenyeres-ládácska.

II. Ágybeli. Ágyöltözet.

Maradjunk tovább is a cívis-házban. Sok még itt a meglátásra, megismerésre érdemes tárgy. Az *ágybeli*, a *ládabeli*, az *almáriombeli holmi*. Amiket a mindennapi szükséglet, a foglalkozás, az étkezés, a pihenés, az öltözködés szolgálatára és kielégítésére gyüjtött össze otthonában a debreceni polgár.

A magasra fölvetett, mutatós ágy hajdan is dicsekedése, büszkesége a gondos háziasszonynak, kivált ha eladó leányai voltak, ami akkor sűrűbb eset is, mint a mostani egykés életfelfogás mellett. Az ágynemű, amelyre Debrecenben is alkalmazták az „*ágyöltözet*“ elnevezést,[15] többféle volt és többnyire — jómódú házaknál mindig — a ládabeli portékák és gúnyák közé számították a felváltásra vagy menyasszonyi hozományra tartogatott darabokat. Így a párnahajakat, párnacsúcsokat, lepedőket, paplanrahajtókat.

Ecsedi István a multszázadvégi Debrecen népi épitkezéséről készült értekezésében[16] azt írja, hogy „a debreceni ágyban alul szalma van, ezen tollal töltött *derikajj*, rajta lepedő, aztán *dunyha*, ezen *párnák*, legfelül *ágytakaró*. A *nagy ágy* — mondja ő — annál szebb, minél több derikajj, dunyha, párna van benne *bevetve*. A párnák száma legalább hat, de húsz is lehet. Csak a liba- és rucatollat tartják rangosnak. Szegény ember tyúktollal, sőt ehetollal (szalmával) is beéri.“

Matrác. Derékalj.

Radvánszky szerint pedig a régi előkelő magyar urak ágyaik fenekére szabadon vagy nagy zsákba tömve (mostani népies nevén surgyéba) szalmát helyeztek, föléje tették a gyapjúval vagy szalmával keményre tömött *matrácot*. Míg a lószőrrel tömött matrác divatba nem jött, nagyon el volt terjedve a pehelylyel töltött *derékalj*, amelyet a matrác és szalmazsák közé tettek.

Debrecenben a XVIII. század végéig megvizsgált leltárakban csak kétszer fordul elő a *matrác*. Mégpedig ifj. Diószeghi Sámuelné Lónyay Kata és Oláh István szenátor hagyatékában. Ez utóbbinak felesége Diószeghi-leány volt. Annál

[15] Debr. Ltr. Polg. perek 1716 : 5. sz. a. Radvánszky id. m. I. 42. l.
[16] Népr. Ért. 1912. évf. 179—180. l.

gyakoribb a *derékalj*, anélkül, hogy megmondanák: tollal, pehellyel vagy mimással van megtöltve. Derékaljról és egyéb ágyöltözetről a legelső adatom 1567-ből való. Julek Ferencné Orsolya asszony marhája (javai) között, ki az ő gyermekére, Katusra néz, szerepel két *derékalj-párna*, három *lepedő*, két *párnahéj* és három *fűalj*.[17] Feltűnő, hogy szalmazsákot a régi debreceni leltárak közül egyedül szenátor Miskolczi Ferenc özvegyének, Leleszi Erzsébetnek leltára említ. Derékaljat minden nyoszolyába tettek, némelyikbe kettőt, sőt többet is. Ethey István egyik ágyában négy, másikban öt derékaljat olvastak meg. Voltak *öreg* (nagy) és *kicsiny*, két- *és négynyüstös*, *kék- és veresszőttes*, *kék- és veresfejtős*, *paraszt vászonból és fehér velezből* készült, *diktás* és *dikta nélkül* való derékaljak. A *dikta* vagy *diktahéj* Radvánszky meghatározása szerint nem más, mint azon felső tok, amely a derékaljra húzatott. A Magyar Tájszótár pedig diktának a négynyüstös vásznat nevezi. A debreceni leltárakban ilyesféléket olvashatunk: „derékalj, melynek kék a tokja". Ugyanezen leltár két más derékaljat *kék diktásnak* nevezi. A „diktahaj" megjelölés is előfordul. A derékaljnak nem volt nagy az ára. Az 1700-as évek első felében a legmagasabb összeg, amennyire diktástul becsülték, 3 frt 60 dénár; de láttam 68 pénzes derékaljat is. A debreceni ágyöltözetre is áll az, amit Radvánszky mond, hogy t. i. a diktahéj leginkább kékszínű és nemcsak derékaljra, hanem kivételkép párnára és dunnára is felhúzták.

Lepedők.

A derékaljat *lepedővel* takarták le. De szalma letakarására használt vastag lepedővel is találkozunk a leltárakban. Az ilyen lepedő *paraszt vászonból* készült és talán ezt hívták *alsólepedőnek* is. Gyakori a *gyolcs*, *rojtos gyolcs* és *pamuttal szőtt* lepedő, három szélben, közepén *kötéssel*, olykor *recével*. Harmincadosné *Répássynénak*, aki 1747-ben halt meg, *selyemmel*, *ezüsttel*, *arannyal* varrott, *Tykos* Jánosnak pedig († 1765) egy *fekete selyemmel* varrott és egy *fehércsipkés lepedője* is volt. Az ilyen díszes lepedőket a XVI. és XVII. századbeli főúri kastélyok leltáraiból sorol elő Radvánszky báró. De a tisztán fekete selyemmel vagy ezüstfonállal keverten himzett lepedőről azt jegyzi meg, hogy az ilyent gyászlepedőül használták és a ravatalt vonták be véle. Ma temetkezési vállalatok gondoskodnak az efféle halotti pompáról.

Az 1700-as évekbeli debreceni háztartások közül legtöbb lepedőt találtam ifj. Diószeghi Sámuel postamesternél, huszonhármat. De szép számmal maradt szabómester Keresztesi István házánál is (1779). Négy nyoszolyában tizenöt lepedő.

[17] Debr. Ltr. 1567. évi jkvben szabadonálló ¼ ívnyi lapon.

Párnák. Főaljak. Párnahajak.

Az ágy dúsan el volt látva *párnával* és cifrázott, himzett *párnahajjal vagy héjjal.* A magyar nő, a dúsgazdag főúr, a városi polgár, a falusi kisnemes és a módos paraszt felesége egyformán örömét, gyönyörűségét lelte a sok duzzadó párnában, a szépen himzett-varrott párnahéjban. A debreceni hagyatéki leltárak, csakúgy, mint a Radvánszky báró írott forrásai, felváltva: *főaljnak, fűajjnak* és *párnának* nevezik az alvó ember fejtámasztékát. A *vánkos* szót nálunk régen igen elvétve használták. Helyette az *ágyfő, ágyfűtülvaló* elnevezés forgott sűrűn szájon. Ezt az elnevezést legutoljára szenátor Sárai Istvánné hagyatékának 1756. évi összeírásában találtam. Radvánszky báró a *párna, fej-* vagy *főalj* és *vánkos* elnevezés közt igen csekély különbséget sejt. *Párnának* — úgy véli — a puhára tömött, *vánkosnak* a keményebbet nevezték. *Főalj* alatt sem érthettek egyebet, mint formára vagy tömésre nézve csekély eltéréssel másként készített párnát. Bizonyos, hogy tulajdonképpen az *ágyfő* sem egyéb, mint *párna* vagy *vánkos.*

Az ágyfűtűlvalónak jelzői szintén arra mutatnak, hogy párnaféle ágybeli, vagy ennek héja, tokja volt. Szilágyi Takáts György 1662. évi hagyatékában tizenegy párnahéj mellett két *ágyfűtűlvaló* is találtatott, egyik *rakásos*, másik *recés* volt. — A később előtűnő *ágyfűtűlvalók* is többnyire recések; de említtetnek *tüdzéses és kékfejtővel szűtt ágyfűtűlvalók* is. Simon Demeterné Békési Mária után 1721-ben maradt egy ilyen elegyes selyemmel tüdzéses példány, amelyet 6 frtra becsültek.

Mondottam, a debreceni polgárasszony is szeretett duslakodni szép rangos *párnákban* és *fűaljakban.* Minden nyoszolyára jutott belőle kettő-négy, néhol több is. Ritkán jelölik meg: tollal vagy pehellyel tömték-e meg? Kalmár Váczi János szenátor házánál (1744) hét nagyobb, négy kisebb kék diktás fűaljat és tollal töltött két kis bőr párnát írtak össze. Szenátor Miskolczi Ferenc (volt könyvnyomtató) özvegyénél (1748) öt paraszt *fűalj* (talán szalmával töltött), két kis *fűalj*, két párna, meg egy bőrpárna találtatott; Oláh István szenátornál pedig (1749) öt ágyban tizennyolc fűalj és egy kis *fűalj-matrác.* Özv. Bekcsy Jánosné Tatay Zsuzsánna is tizenkilenc párnát hagyott hátra, tokja fehér kásmír, fekete vagy veres tarkájú karton; kettő pedig selyemmel — arannyal — varrott volt. A már egyszer említett szabómester Keresztesi István († 1779) négy ágyához nem kevesebb, mint harminchat fűalj tartozott, ötvenhat különféle fűalj- és párnahéjjal. Csak jóízlésre mutat, hogy nála hat-hat párnahéj, a hozzávaló paplanra-hajtóval együtt ugyanazon anyagból és egyforma varrással készült. Például hat fűalj héjának csúcsa széles bécsi csipke volt, más hat párnahéj krátás, ismét más hat recés, majd megint szőrrel és veres selyemmel, kék porcellán kartonból varrott volt.

A *párna* vagy *főalj héjat* (többször hajnak írták) *házi* és *buja-vászonból, gyolcsból, kartonból csinálták.* A párnák összeírásánál is találkoztam ilyen meghatározásokkal: hét fűalj, négynek haja vagyon, ketteje *diktás*, más ketteje nyomtatásos (1733). Másutt: öt fűalj, kék *diktás*, a tokjai egyformák, értékük 6 frt 80 dr (1744).

A *fűalj* és *párnahajas-héjat* sokszor kivarrták, himezték. Szilágyi Takács György tizenegy párna héja közül (1662) egy *almás himmel szőtt*, kettő *apró csillagos*, kettő *selyemmel*, négy *pamuttal varrott* volt. Arannyal elegyesen, azaz tarka selyemmel szőrrel, cérnával vagy pamuttal is varrott, recével, csipkével díszített héjak sűrűn ismétlődnek a debreceni régi leltárakban. Előfordul a *török varrású* és *karátás párnahéj* is. Utóbbit Radványszky báró *krátavarrásosnak* írja. Mellettük *olasz, spanyol, lengyel* varrásos ágyneműeket idézget a XVII. századbeli főrangú magyar nők kelengyéiből. Akkor is felülről lefelé terjedt a divat.

Párnacsúcsok.

A XVIII. század első felében összeírott hagyatékokban elő-előtünedeznek a *párnahegynek, párnacsúcsnak* nevezett kellékek is. Ezek aranynyal, selyemmel, szőrrel vagy fejtővel, azaz festett gyapotfonállal varrott-himzett női kézimunkák. Recék és csipkék. Legtöbb párnacsúcs maradt Ethey István borbély hagyatékában (1719). Különös, hogy e század második felében már csak egyetlen egyszer esik szó párna vagy főaljcsúcsról. Ez is bécsi csipkéből való. Mintha ekkor már divatját multa volna. Pedig ma sem ismeretlen. Találkoztam azzal a szokással is, hogy a rece és csipke párnahegy alá színes szövetet, pl. tafotának nevezett selymet alkalmaztak.

Paplan. Dunyha.

A debreceni polgári hagyatékok leltárai régebbi korból a *dunyhát* nem emlegetik. Annál többször a *paplant*. Borbély Szenczi Jánosnál 1710-ben négy paplant írtak össze. A szegény ember is paplannal vagy *lasnakkal* (csapómester által csinált bolyhos szőrű pokróccal) takarózott.

A *paplan* egyszerű fajtájának borító-védő burka közönségesen a karton. Aki tehette, inkább selyem paplant szerzett. Közepe és széle más-más színű és szövésű selyemből készült. Itt-ott *török paplan* is volt. Ifjú Diószegi Sámuel árváinak javai közt ilyen paplanokat találtak: Egy paplan, széle szélesen sárga kamuka (nehéz selyem), közepe veres bársony. Egy p. széle zöld tafota, közepe tarka kamuka. Egy p. széle testszín, közepe tarka tafota. Egy p. széle feketetarka karton, közepe virágos veres tábit (azaz vont arany és ezüst szövet). Egy p. széle kék bagaria (török lenszövet), közepe szőrből való sárga matéria. Volt még ott két *dunna* is, egyike karton. másika diktás. Oláh István szenátornál hat paplant és csak egy dunyhát találtak.

Ezek a paplanok tarka virágos kamukából, zöld, viola, sárga tafotából és kartonból készültek. Nem volt kevesebb a paplan Keresztesi István szabómester házánál (1779). Igaz, két asszony hozománya egyesült nála. Első feleségéről maradt egy kék selyem közepű, karton szélű, másik tarka flanell közepű karton szélű, harmadik egészen karton p. A második asszonytól való egy kék kreditor közepű, karton szélű, és két más viseltes kartonpaplan. Volt még ott két nagy karton dunyha és egy kisebb gyermekdunyha is.

Paplanra-hajtók.

A paplannal együtt említtetnek a *palanra hajtók*. Ezekkel sűrűn találkoztam a XVIII. század elejétől fogva. Ezért feltűnő Radvánszky báró hallgatása, aki főrangú családaink ágyneműi közt sehol sem szól paplanra hajtókról. A debreceni paplanra hajtók ilyen megjelölésekkel fordulnak elő: *szálára varrott elegyes selyemmel*, más: *fehércsipkés tarkaselyemmel varrott*, más: *nyomtatásos*, más: *varrott fejtős*, más: *kétfelől recés*, más: *bécsi csipkés*, más: *karátás* és *csipkés*, más: *tótosrecés*, más: *cérnával varrott*, más: *színes szőrrel varrott* paplanra hajtó.

Ezek a most is használt *paplanlepedővel* vagy *paplanvédővel* lehettek azonosak. Minthogy sem a debreceni, sem a Radvánszky-féle leltárakban a superlátoktól és *ágykörül való kárpitoktól* eltekintve *ágytakaró* vagy *ágyterítő* nem fordul elő: talán a paplanra hajtó a későbbi ágyterítő szerepét is betöltötte, úgy sejtvén, hogy a háziasszony a bevetett ágyban legfelül tette a paplanra hajtóval beborított paplant. Hangsúlyozott fölemlítésre kínálkozik a híres professzor Hátvani István menyasszonyának Csatári Máriának kelengyéje, amelyben ötrendbeli *ágyöltő* említtetik. E megjelölés ágytakarót is jelenthet. Mert a nagyobbikról azt is feljegyezték, hogy *aranyos* és 100 frtot ér.[18] Egyik legrégibb hagyatéki leltárunk (árva Szilágyi Takács Istók és Kató javairól 1662) két *paplankeszkenőt* is említ. Ilyennel többé nem találkoztam. De hallottam, hogy Rakovszky Dániel debreceni főbíró unokájának az 1915-ben meghalt R. Lujza br. Josinczy Miklósnénak paplanjára zseb volt varrva, amelyben használt zsebkendőjét tartotta alvásközben.

A Debrecenben használt paplanokat, többnyire itthon csinálták. Hiszen a paplanosoknak már a XVIII. sz. közepe táján külön céhük van. A következő század végefelé céhük 55 tagot számlált. Erre a mesterségre adta magát Baranyi Miklós alispán és szeptemvir kitagadott fia, ugyancsak Baranyi Miklós is. Meggazdagodott, nagytekintélyre tett szert. Egyik leányát Sinai Miklós vette el. Édesanyja ártatlanságáért és

[18] Theol. Szemle 1933—34. évf.: Zoltai: Műveltségtörténeti adatok.

a maga törvényes származásáért indított perét mind a három szentszéki bíróságon megnyerte. E nagy per okmányaiból írta meg Jókai, „Égetvívó asszony szív" című debreceni tárgyú regényét.

A gazdag magyar nemesi úri házak ágy öltözetéhez tartozó *superlátok, kárpitok* elvétve előfordulnak egyik-másik jómódú debreceni család hajlékában is. A XVII. sz. elején élt Tolnai Imre deákné és Keczeli Jánosné ingóságai közt láttam egy-egy török kárpitot. Vagy ágytakaró, vagy faldísz volt. Később Diószeghy Sámuel, Bekcsy Jánosné, Csató István, Csáthy Sámuel javainak összeírásában említenek egy-egy féltábit ágyravaló sárgaselyem supellátot muhara (a selyem egy neme, moirée), kék tarka gyolcs és cickarton ágyfirhangot.

III. Asztali edények, fehérneműek. Evő-ivó eszközök.

A vagyonos debreceni polgárok asztali edények, evő-ivó eszközök használatában is tehetségükhöz és az illendőséghez képest örömest utánozták a gazdag nemes urak háztartásában látottakat. Kiváltképpen maradandó emlékűnek szánt, ünnepélyes alkalmakkor, lakodalmakon, keresztelőkön szerették a mi cívis eleink ezüst pohárban jártatni körül az Érmelléken és a Hegyközön termett borukat. Hétköznapi használatra megfelelt a cserépcsupor és kancsó is. Debreceni ember házában a fényűzésből már sok lett volna, illetlen hivalkodás lett volna ezüsttálak és tányérok használata is. Asztali felszerelésükben a kanálon, késen, villán kívül még csak egypár sótartó, szelence, csésze, findzsa, nádméztartó volt ezüstből némely előkelő háznál.

Jóval sűrűbben találkozunk még iparoscsaládok körében is már az imént említett ezüst poharakkal, kupákkal, serlegekkel és kannákkal. Bizonyítékul néhány példát idézek.

Ezüstpoharak, kanalak, kések.

Fekete Jánosné Anna nevű leányát Keczelinét 1632-ben kielégítvén, 311 tallérron és 141 aranyon kívül az „ezüst marhákból" adott még néki egy *fél öreg* aranyos kupát 3 gira 5 nehezék súlyút (68 frt), egy *öreg verítékös* aranyas serleget 2 g. és 19 n. s. (60 frt), egy *kisded* aranyos összejáró kupát, előbbivel vetélkedő súlyút (49·50 frt), három egybejáró poharat, 1 g. 41 n. s. (33·37 frt), egy *udvari* poharat (32 frt), ismét egy öreg fehér poharat 1 g. 42 n. s. (24·86 frt értékben). Ugyanakkor tájban *Tolnai Imre* deák, volt főbíró örökségén osztoztak meg a gyermekei. Osztályra került 650 birodalmi és görög tallér, 220 frtot érő lengyel ezüstpénz, három ezüstpohár és hat ezüstkalán. Száz évvel később (1717) *ifj. Váradi Szabó Mihály* kereskedő hagyatékában találtak egy aranyos kannát, lábas öblös két aranyos poharat, egy udvari poharat és még egy felül

gömbölyös cifrapoharat, mind ezüst volt és együtt 90 frtot ért; a legnagyobb 40, a legkisebb 10 latot nyomó lévén.

Ifj. Diószeghi Sámuel házánál, mely híres volt arany-ezüst mobiliáinak sokaságáról, ezeket az ezüst ivó-evő eszközöket írták össze: egy nagy pohár, két kisebb cápás, egy még kisebb pohár, egy közepes kanna, egy kétfülű csésze, nádméztartó skatulya, többnyire kívül-belül aranyozottak, súlyok pedig 4—28½ lat közt váltakozott. Továbbá két nagy gazdálkodó kalán, 18¾ lat; tizenkét pár ezüstnyelű kés, Csonka István debreceni ötvös csinálta 47⅓ lat ezüstből; ezekhez való tíz kalán 35½ lat súlyú; két kis kanál, egy pár ezüstnyelű kés kanállal és egy pár símanyelű kis kés, együtt 8 latot nyomó.

Oláh István szenátor házánál, a mai tűzoltó-laktanya helyén sok szép arany-ezüst-gyöngy ékszer, gyűrű, gomb, párta stb. gyűlt össze; de pohárszékre kívánkozó ezüst asztali készsége aránylag kevés. Láttam a hagyatékban két ezüst pézsma szelencét, két tobák-pixist, egyik belül aranyozott, másik ezüstbe foglalt akhát kő; láttam 12 ezüst kanalat és két pár ezüstnyelű kést.

Az esküttséget, fürmenderséget és szenátorságot viselő ns. Tykos-testvérek, István és János szerettek minél több aranyat, ezüstöt látni maguk körül. T. István († 1760), aki a különböző nemű ércpénzeket más-más színű, fehér, sárga, veres, zöld stb. zacskókban tartogatta, több mint 500 drb aranyat és ezüsttallért hagyott hátra, 4000 frt értékben. Ezenkívül volt egy szép aranyos ezüstkannája, négy ezüstpohara, egy aranyos csészéje, zöld bársony aranyos késhüvelye ezüstlánccal, másik ezüst hüvelye, hosszú lánccal, tűvel, késsel, villával, négy régimódi ezüstkalánja, drótfonású, gombosvégű nyéllel, három új forma ezüstkanala, összejáró ezüstnyelű bicsakja, összesen 160 frt értékben.

Szenátor Tykos János († 1765) is 121 körmöczi aranyat 84 császári tallért és számos ékszert, ezüstedényt hagyott — agglegény lévén — oldalági rokonaira. Volt neki ezüstbe foglalt két szerecsendió pohara (hasonló pohár több más családnál is volt akkor), még egy ezüstpohara és két csészéje, belül aranyozottak, nyolc ezüst kalánja, részint R. M. S., részint F. D. bevésett betükkel, ezüstnyelű késekkel.

Még csak Csáthy Sámuel vasárus és neje Kapros Mária háztartására hivatkozom, aki első férje halála után Bihari István tőzsérhez ment nőül. Hat különféle aranyozott ezüstpohár—szerecsendió, egymásbajárók, cápás és gerezdes poharak—, sótartó, szelence, ötödfél pár kisebb-nagyobb ezüstkés és 19 pár ezüstkanál volt a Kapros Mária hagyatékában; míg második férje aranyban-ezüstben 5086 frt készpénzt, adóslevelekben és kontraktus nélküli követelésben 20,590 frtot hagyott hátra.

Bizonyítékul elég ennyi. Vagy félszáz olyan debreceni házat tudnék elősorolni a XVIII. századból, ahol egy-két ezüst pohár és néhány ezüst evőeszköz is növelte a berendezés értékét.

Ónedények. Tálak, tányérok.

A jobbmódú polgári, különösen az úri ház közönségesen használt edényei, a tálak és tányérok ónból készültek. Nem itthon Debrecenben, ahol ugyan már a XVI. században is éltek ónból dolgozó művesek, kannagyártók, de olyan kevesen, hogy a helyi szükségletet sem tudták kielégíteni.

Több ónedénnyel rendelkező debreceni háztartásról már a XVI. századból, 1570-ből van bizonyságom Csorba Gergely javainak örökösei: özvegye és gyermekei közt történt szétosztásáról szóló feljegyzésben. Igaz, kurtaszavú adat ez. Miután az özvegy Anna asszony az önszerszámból is fölvette az ő részét, Dorkónak és Péternek 12 font súlyú ónedény jutott, egy fertó híján. Jöjjünk közelebb hatvan évvel a mához. A már többször említett Keczeli Jánosné Fekete Anna apai örökségéből, 1630 körül két kanna, egy pecsenyés tál, egy ételmelegítő, egy sótartó és egy palack óntárgyat kapott.[19]

Pap János Varga-utcai szűcsmester háztartása a harmadik példa (1733) a következő asztali óneszközökkel: egyforma veretű hat és két közönséges viseltes tál, egy tányér, egy fedeles kanna, kilenc kanál, egy sótartó. Valamivel később (1744) Váci János kereskedőnek ilyen óntárgyai voltak: négy öreg és négy kisebb tál, 13 tányér, négy palack, egy írós vajtartó, egy sótartó, egy herbaté öntő, összesen 22 frt 92 dr értékben. Postamester ifj. Diószeghi Sámuel árváinak összeírásánál (1740-es években) ilyen ón evőkészségeket találtak: hat ducet (72 drb) tányért, ismét 12 lapos, 7 mély, 11 apró és 3 melegítő tányért, sültnek való 11 középszerű, 6 nagyobb és kisebb tálat, levesnek való 7 karikás tálat, szintén leveshez 2 füles tálat, tál alá való 5 karikát, 4 pohártartót. Éjjeli edény is volt ónból.

Nem kisebb készlete volt ónművekből vasas Csáthy Sámuelnek, ú. m. 81 kisebb-nagyobb, részben csipkésszélű tányérja, 15 különféle tálja, 12 csészéje, (hárma fedeles), 1 cín kávés ibrikje, 1 karikája. Most még csak az olyan ónműveket említem meg innen-onnan, amilyenekről eddig nem esett szó. Mert voltak a debreceni házaknál ilyen ónművek is: korsók, kafés edények, borsoló iskátulyák, ételhordó csészék, tormatartók, egymásbajáró füles tálacskák és szíjbavaló palackok.

Üvegtárgyak.

A kristály-, sőt a közönségesebb üvegpoharak és palackok is Debrecenben később terjedtek el, mint Magyarország északi és nyugati részein. Hiszen Apor Péter szerint Apafi Mihály udvarában is ritkaságszámba ment a kristálypohár.[20] Debrecen pedig, mint sok

[19] Debr. Ltr. 1627—37. évi Jkv. 379. l.
[20] Radvánszky id. m. I. 451. l.

másban, ebben is Erdélyhez igazodott. Legrégibb leltárainkban csakugyan hiába keressük az üvegedényt. A város csapszékei ben is, az 1680-as években — a borbírák számadásaiból tudjuk — a csapláros cserépcsuprokat tett a borozgató vendégek elibe. Pap János szűcsmester hagyatéka az első, amelyben találkozunk három üveg palackkal — egyike fedeles —, két üveg poharacskával és négy üveges pincetokkal.[21] Ettőlfogva csaknem mindegyik leltár említ néhány üvegpoharat és palackot. Ifj. Diószeghi Sámuelnél üvegből volt két nagy és négy kis karafina, két fedeles, hat közönséges talpas pohár, három metszett seres-, egy nagy vizes, és egy talpatlan pohár, két sótartó, három pincetok négy-négy üveggel. Oláh István szenátornak (1749) harminc kisebb-nagyobb üvegpohara, 4 karafinája, ürmösborhoz való 5 tarkaüveg kancsója, 9 fedeles, 8 fedeletlen boros kancsója, 5 üveg sótartója és 5 pincetokja volt. Csáthy Sámuelnél (1773) 5 metszett aranyos üvegpoharat, rozsolisnak való 4 metszettet, 1 pincetokot, Bekcsy Jánosnénál (1770) pedig 10 füles, fületlen, talpas és talpatlan, részben virágos nagy poharat, 6 üvegkancsót, ürmöshöz valókat, 1 üvegsótartót, hajportartót és 3 pincetokot írtak össze. Utóbbiaknak ketteje 8—8, egyike 12 üvegnek adott helyet.

Cserépedények.

Gazdagnál, szegénynél megszokottak, általánosan használatban voltak a *cserépedények* és a *fatányérok*. Ritkábbak és csak a XVIII. század második felében kezdtek elterjedni nálunk is az Európaszerte még ujdonságszámba menő *porcellánok*. Köztudomású, hogy a cserépedényt már a neolith — újabb kőkor embere ismerte. A fazekas korongot a Krisztus előtti La Tene-műveltség találta fel. Nincs tehát benne semmi rendkívüli, hogy a Debrecen körül elpusztult falvak telkein a középkor második felében használt edényeket és ezek töredékeit tömegesen fordítja fel az eke és az ásó. Debrecenben régtől fogva fennállott, virágzott is a fazekas mesterség. A városi téglagyár telepén sűrűn mutatkozó méhkas alakú üregeket Sőreghi János múzeumigazgató szellemes magyarázattal agyagbányáknak tartja, melyek legalább is a római korban e tájon élt valamelyik barbár nép fazekas műveihez szolgáltatták az anyagot. Fazekascéhünk negyedfélszázévesnél régibb, mert 1574-ben készült törvényének 2. ártikulusa *valamely edény* elfogadható megcsinálását követelte mesterremekül az újmestertől, aki a fölvétel utáni bemutatkozáskor tartozott a főbírót megajándékozni egy pint borral, egy *fazékkal*, egy *vizes vederrel* (hydria) és egy *korsóval* (amphora). A 9. ártikulus a külföldiek (idegenek) által behozott „*mázas művek*" árusítása felől rendelkezik.[22] Ebből is látszik,

[21] Debr. Ltr. Polg. perek 1733 : 13. sz. a.
[22] Debr. Ltr., 1570—1575. évi Jkv. 475—498. l.

hogy a helybeli fazekasok akkor is kénytelenek voltak idegenek versenyével küzdeni meg.

A legtöbb cserépedény származása, melyek a XVIII. századbeli összeírásokban előfordulnak, ismeretlen. Némelyeknek megjelöléséből mégis kitűnik, hogy jobbminőségű fazekas mű, úgynevezett *kőedény* (fájansz vagy majolika) is volt már köztük. A fedeles-kancsók, fedeles festett kupák és findzsák többnyire ilyenül vehetők ; a „győri edények" néven beiktatott tárgyak kétségtelenül ezek közé tartoznak. Ellenben a nagy és kis fazekak, fedeletlen kancsók, szilkék, csuprok, csészék, lábasok, tepsik, korsók, fedők, kulacsok, szűrők, vászonfindzsák, amelyek mellől ritkán hagyták el a „cserép" jelzőt, közönséges olcsó fazekasművek. Ezekből némely háznál a fogason, a tálason vagy a falba vert szegeken 20—30—40 is függött. Kedveltek lehettek a rimaszombati gölöncsérek edényei. Mert ezek többször említtetnek.

Kőedények.

Már a XVIII. század elejétől fogva feltünedeznek a debreceni háztartásokban a „*győri kőedények*". Ezek elterjedését nálunk hajlandó vagyok a Dunántúlról származó jeles közéleti vezető embereinknek tulajdonítani. Az 1700-as évek első felében ilyenek voltak : Toldy Pál, Domokos Márton, Szeremley Sámuel nótáriusok (a két utóbbi főbíró is lett), Kazay Sámuel patikárius, a többiekről nem is szólva. Már 1715-beli leltár említ egy 9 dénárt érő meszelyes győri kancsót.[23] Később mind sűrűbben találkozunk velük. Ifj. Diószeghi Sámuelnek kétfedeles győri kancsója, Csáti Jánosnak (1761) hat győri tálja, 16 győri kancsója és 7 győri bögréje, Bekcsynének (1770) tejnek való aranyos győri edénye, fedeles győri kancsója, Nánási Györgynek (1772) 4 győri tálja volt. A „győri" edényekre nézve megjegyezni kívánom, hogy Győr város leírásaiban még a Szávay Gyula által szerkesztettben sem említtetik a város XVIII. századbeli iparágai közt jelentős fazekasmesterség, avagy kőedénygyártás. Tehát, ha nem Győrben, akkor Győr vármegye valamely más helységében készülhettek ezek a Debrecenben is kedvelt győri tálak és kancsók.

Egy szappanosmester Jeney Mihály özvegyének, Nemes Katának Csapó-utcai házába nézzünk be még. Az egész ház berendezése igen jellemző példája a XVIII. század második felében mesterségéből, kerti hegyi szőlőjéből és pár nyilas földjéből táplálkozó közrendű debreceni polgár otthonának. Azért is mintegy ráadásul az eddig elmondottakhoz mindent megmutogatok e kétszobás lakásban az 1785 febr. 17-én felvett pontos leltár kalauzolása mellett. Ez a lakás figyelmünket berendezése jellegzetességén kívül szépszámú kőedényeivel és

[23] Debr. Ltr. Polg. Perek, 1715. 1. sz.

eddig más házaknál nem látott különös ágybeli eszközével is magára vonja. *Fapárnatartók* vagy *támaszok* ezek. Olyasfélék lehettek, amilyeneket manapság talán mint újszerűnek vélt eszközt láthatunk szanatóriumok és klinikák betegágyaiban. A szabályozható fapárnákra gondolok. Node siessünk. A *nagyobbik szobában* találtattak: jó zöld*fedeles nyoszolya*. Benne 2 fejtős derékalj; kék kartondunyha; egy lepedő; egy félviseltes paplan, kerülete kék tafota, közepe sárga tafota, rajta két recés paplanra hajtó; hat karátás főalj; két *fapárnatartó* vagy *támasz*. Viseltes fekete *rámás nyoszolya*. Benne: veres és fehér virágos kartonpaplan; fehér derékalj; paplan, közepe zöld selyem, széle fekete karton; két recés paplanra hajtó; dunyha; hat viseltes főalj porcellános tokkal. *Négy karszék* kékre festve. Két *parasztos* tükör. Két *nagy fogas*, 13 *győri forma cseréptállal*. A falon is 9 *győri tál* és 24 *kancsó* Egy üveges *pohárszék*, benne kasseli *biblia*. Négyszegletű *fiókos* asztal, Mellette *két lóca*. Egy rossz *falióra*. Egy *lóca* a *kemence körül*. E szobából nyíló *kamarában* lószerszámon kívül hat csipkés hat recés *párnahaj*, két *paplanra hajtó*, egyik karátás, másik selyemmel varrott. A *kisházban* volt egy fedeletlen *rámás nyoszolya*, két *fogas*, nyolc *szakasztóruha*, két *cselédabrosz*, egy ócska *tálas* és sütő-, mosókészlet. A *konyha* felszereléséből felemlítek egy jó nagy *fiókos tálast*, 10 *cseréptálat*, 19 jó *fatányért* és 4 *szilkét*. Önedény e háznál egyse volt. A lakáshoz tartozott még *kamara*, két nagy *hombár*, tavaszi búzával, árpával, zabbal teli; *szappanfőző* szín és *pince* 80 kis cseber hegyi és kerti borral.[24]

Porcellánok.

A győri edények után más műhelyekből származó finomabb agyagneműek is kezdtek helyet foglalni a debreceni almáriomokban, kivált a század közepétől fogva. Ifj. Diószeghi Sámuelnél „porcellán formára csinált" két korsót találtak. Nánási Györgynek volt egy „*lengyel*" tálacskája és öt „*pesti tálja*", Sasy Istvánnak (1775) egy „*lengyel porcellán csupra*". Bekcsy Jánosné és Csáthy Sámuel egész csínos porcellán-gyüjteménnyel dicsekedhetett. Amott összeírtak öt pár *saxoniai* (meisseni?) *porcellánfindzsát*, egyiknek a tányérja „*hollandi*" (delfti?) *aranyos porcellán*, két zöldvirágos *holicsi ibriket* és egy *holicsi* sótartót, továbbá ezüstbe foglalt kőből metszett két findzsát, hozzávaló kőtálat és egy herbateának való kőibriket. Emitt pedig volt hat pár *japoniai* (talán inkább kínai) *porcellánfindzsa*, két pár *bécsi* porcellánfindzsa, hat pár *szintén bécsi kék* porcellánfindzsa, öt pár veresfestékes *bécsi* porcellánfindzsa, négy fedeles leveses *holicsi* tál, 33 *holicsi* tányér, egy fejes porcellántál (a gyár megnevezése nélkül), végül két feketére lakkozott tálca, kávéhoz,

[24] Rel. 1785. 46. sz.

Fatányérok.

Feltűnt nékem, hogy az elibem került hagyatéki leltárak *cseréptányérokról* következetesen hallgatnak. Nagy ritkaság, ha egy-két cseréptányért említenek. Úgy tetszik, hogy a jómódú polgár is örömestebb evett *fatányérból*. Hogy ez csakugyan így volt, néhány példával próbálom megvilágítani. Szenátor Váczi Jánosnak († 1744) két bornyúbőrös kulacsa mellett volt 23 fatányérja, értéke 46 dénár, özv. szenátor Sárói Istvánné Veresmarti Sárának 5, Kiss Gáspár szenátornak 15, özv. Bekcsy Jánosnénak 20, Sasy István kalmárnak 18, Olajos István szántóvetőnek 12 fatányérja, de egyetlenegy cseréptányérjuk sem volt. Ellenben mindegyik tartott néhány óntányért is. A fatányér állandó kísérője a kanáltartókon a *fakanál*, egy háznál néha több. Néha festett és aranyozott. Ilyenkor inkább pitardísze. A század vége felé kezd terjedni a vas- és pléhkanál. Az is érdekes, hogy evőkés és villa, kivéve a már említett ezüstnyelűeket — többesszámmal ritkán fordul elő a hagyatéki leltárakban. Még azokkal a garasos villás és egyes bicsakokkal sem találkozunk, amelyeket a debreceni kalmárok már a század első harmadában is tucatszámra tartottak raktáron.[25] Éppen ezek az adatok bizonyítják, hogy a debreceniekre nézve már ugyancsak múlóban volt az az idő, amikor „az evőkés és villa nem igen járta még a magyaroknál, vagy ha járta is, nem mindenkinek jutott", ahogy Bátky Zsigmond írja.

Asztali fehérneműek.

Az asztal és evés kultúrájának terében, időben hosszú nagy útat kellett megtennie, amíg a pusztaföldre tett párolgó bográcstól és a subára fordított pörkölthústól, kásától[26] elérkezett az abrosszal szépen beterített és asztalkendővel is kényelmesített ebédlőasztalig. Nemcsak a várkastélyokra gondolunk, hanem a városi polgárok hajlékaira is. Radvánszky amonnan nem előbbről, csak a XVI. századból, ennek is inkább a második feléből szedegethetett össze igazoló példákat asztali fehérneműek használatára.[27] Demkó szerint nem sokkal ezután tért foglaltak a felsővidéki városok polgári családainál is.[28] Nem maradtak messzire mögöttük a debreceniek sem. A már kétszer is

[25] A késekre, bicsakokra nézve érdekes az 1730-ban meghalt Czeglédi Sámuel boltjának leltára. Volt abban tíz pár tarka csontnyelű öreg kés, párja 12 dr, tíz pár u. o. apróbb kés, párja 12 dr, öt pár szarvasnyelű kés, párja 12 dr, tíz pár feketenyelű besztercei kés, párja 15 dr, tíz pár villásbicsak, párja 12 dr, három tücet egyes bicsak csontnyelű, tücetje 40 dr, 12 pár réznyelű besztercei kés, párja 17 dr, egy tücet fanyelű bicsak, ára 30 dr, hat pár debreceni kés, párja 12 dr, 28 egyes kés, darabja 3 dr. Kiss Gáspár 1758-ban a gyöngyházasnyelű kés párját 17 dron árulta.

[26] Magyars. Népr. I. k. 114. l.

[27] Radvánszky id. m. 455. és 467. l.

[28] Demkó K. A felső magyarorsz. városok élete 227—230. l.

említett Körtvély Zsuzsánna Feketéné mikor a városi tanács előtt kielégítette apai örökségéből a leányát, Keczelynét, írásba diktálta, hogy amely ágylepleket és fehér ruhákat szerzett Fekete János halála után, azoknak is felét most leányának adja, ú. m. négy ingvállat, két lepedőt, három párnahéjat, két környülkötőt, két alsóinget, egy *abroszt* és egy *himmel varrott kendőt*.[29] Valamint a főúri háztartásokban akképpen szaporodott lassanként a debreceni polgári otthonokban is az asztali fehérneműek száma. Szilágyi Takáts Mihály péterfiai házánál (a Nagytemplom mellett, a mai Telegdy-ház telkén) 1662 már 9 abrosz és 11 keszkenő maradt az árvákra. Volt ezekből 2 *vesszős*, egy-egy *udvari sáhos*, *pénzes sához*, *táblás veretes sáhos*, *leveles fehér*, *kockás sáhos*, *fejtővel szőtt rakásos*, *kékes* és *elegyes* abrosz. A keszkenőkből 3—3 volt *aranyos*, *török* és viseltes, kettő pedig „*paplan keszkenő*", amiről már odaelébb is szó volt.

A debreceni leltárakban is, csakúgy, mint Radvánszky leírásaiban, többféle abrosz és kendő, keszkenő szerepel. A különbözőség részint az anyag, vagy a díszítés, részint a használat más-másféleségében állott. Ezt azonban a leltározók nem mindig jelölték meg szabatosan. Az abroszt nemcsupán az asztal beterítésére használták. Hogy mire — azt némelyek följegyezték, mások elhallgatták. Az *asztali abroszon* kívül mindegyik gazdasszony gondoskodott *sütőabroszról*. Volt azután — amikor a paraplé vagy esernyő még ismeretlen — *eső ellen való abrosz is*. Gyermekkoromban még láttam falusi asszonyokat, akik a megázás ellen magukszőtte abrosszal védték öltözetüket; éppen úgy, mintahogy a férfi hirtelen jövő esőben a zsebkendőjével takarja le új kalapját.

Az abroszokat általában tarkázták, cifrázták. Veres és kék fejtőt szőttek, varrtak bele, külön-külön vagy egyvelgesen. Az asztali fehérneműek sokszor *sáhos*, nagyon ritkán *sávos* jelzővel említtetnek nálunk. Erről is jó tudnunk, hogy más a *sáhos* vagy *sákhos* és megint más a *sávos* abrosz. Radvánszky szerint amaz kockás, emez hosszú csíkos mintájú.[30] Az eddigi megjelöléseken kívül volt: *közönséges*, *virágos*, *tarka*, *nyomtatásos*, *koszorós*, *lencsés*, továbbá *vászon*, *gyolcs*, *félpamut*, *jóféle kamuka*, *karakai* vagy *krakkai abrosz*. Itt-ott feltűnik már a *kávésasztalra* való külön abrosz is. Jeney Mihálynénak, egy szappanos özvegyének, volt két *cselédabrosza*. Ez a jelzés — azt hiszem — az abrosz selejtes voltát fejezte ki.

Recés abroszok, amelyekről Radvánszky könyvében olvasunk, nálunk nem említtetnek. De voltak *kötéses* abroszok. Özv. Miskolczi Ferencné és Olvasztó Vári László hagyatékában találtak egy-egy *közepén kötéses abroszt*. Előbbinek „*egész táb-*

[29] Debr. Ltr. 1627—37. Jkv. 377—379. l.
[30] Radvánszky id. m. 458. l.

lára való" abrosza is volt. Tykos Jánosnál négy nyüstös vászonabroszt írtak fel. Néha értékelték is a hagyatékot. Egy új abrosz ára 2—3 frtnál nem magasabb ; átlagos értéke egy frt ; a viseltesé 10—70 dénár. Még olcsóbbak voltak a *kendők* és *szakasztóruhák*. Nincs ebben semmi meglepő, ha tudjuk, hogy Kiss Gáspár rőfös kalmár és szenátor boltjában az 1750-es években a szövöttneműek ára singenként ilyen : eperjesi gyolcs 30 dr, eperjesi vászon 12—21 dr, késmárki vászon 12 dr, lengyel gyolcs 12—21 dr, közönséges gyolcs 9 dr, patyolat 12 dr, házi vászon 12 dr, bécsi házi vászon 42 dénár.

Az *asztalkendő* sem ismerhető fel bizonyosan mindegyik leltár fehérneműi közt. Mert többnyire további megjelölés nélkül egyszerűen *kendőt*, *keszkenőt* írnak, olyankor is, amikor tulajdonképpen törülköző-, vagy zsebkendőről van szó. Ezt a két tárgynevet : kendő, keszkenő, a debreceni hagyatékok összeírói (mindig egy szenátor és egy eskütt) felváltva használták ugyanazon leltárban is mindenféle kendőre.

Győrffy Istvánt idézem : „a ma általánosan elterjedt és használt *kendő* szavunk a *kendik* = törülközik igéből származik. A *keszkenő* = *kéz kenő* szintén törülközőt jelent. A fejre boruló lepel tehát eredetileg alkalmasint *kendés*, *törlés* céljait szolgálta és később került a fejre, mint *takaró*".[31]

A fejkendőkkel most nem foglalkozom. Csak majd a viselet ismertetésénél. A nem fejre való kendőket vagy keszkenőket is a fejtővel szövésen, varráson kívül szőrrel, arannyal is himezték, csipkével, galanddal kerítették, szegték. Hozzávaló anyagul házi és különféle bolti vásznat, gyolcsot, kanavácot, kamukát használtak. Rendeltetésük felől néha előforduló eme megkülönböztetések tájékoztatnak : *asztalra való kendő vagy keszkenő*, *kéz kendő* (1737, 1744) ; *zsebbevaló keszkenő* (1744), *hosszúkendő* (1747), *törülköző kendő* (1749), *vízhordó kendő* (1753, 1773), *beretválkozó kendő* (1740).

A kendők és keszkenők csoportjába tartoznak a *szakasztóruhák*. Ebből úgyszólván minden háznál volt 4—8 darab. Hiszen minden háziasszony maga sütött kenyeret otthon. Továbbá a *tálastakaró* (1710), a *kalánosra való* (1736), *a korsótakaró* (1732) és az *orcatörlő* (1747).

Az asztali abrosz használata Debrecenben a XVIII. században már általánosnak tűnik fel. Szegény cívisháznál sem igen hiányzik. Az asztali kendő jóval ritkább. Másféle kendő megint elterjedt. Az asztalfutó még ismeretlen, noha főúri házaknál százévvel ezelőtt már megszokott asztaldísz.

Utoljára néhány példát hozok elő eleink asztali fehérneműinek mennyiségéről és milyenségéről. Ethey István borbélynak (1719) volt 8 sáhos és 4 fejtős abrosza, 8 sáhos és fejtős

[31] Magyars. Népr. I. k. 392. l.

kendője, arannyal-selyemmel varrott 4 keszkenője. Kardcsiszár Zámbó Istvánné Gulyás Sára (1772) megelégedett egy veres fejtővel szőtt abrosszal és egy másik sáhos abrosszal. Törülköző kendője is kettő volt ; de szakasztóruhája öt, mind veres fejtős. Szalvétája egy se. Szántóvető Vértesi Mihály felesége Székely Erzsébet után (1777) három sáhos, egy veres fejtős asztali, egy veres fejtős *sütőabrosz*, öt veres fejtős és sáhos kendő és hat veres selyemmel varrott szakasztóruha maradt. A Diószeghi-család tagjai legbővebben voltak ellátva fehérneművel. Ifj. Diószeghi Sámuel hagyott árváira 55 asztalkeszkenőt, 22 abroszt, 1 beretválkozó és 4 törülköző kendőt. Sógora Oláh István szenátor házánál (1749) 13 abroszt, 60 asztalkeszkenőt, 7 rojtos, selyemmel varrott törülközőt, 5 más elegyesen tarkázott kendőt és 6 szakasztóruhának való végvásznat írtak össze. Szenátor *Váradi Baranyi* Józsefné Diószeghi Klára hagyatékában (1785) volt egy veres fejtős és 5 kamuka abrosz, 3 koszorós abrosz, 24 ugyanilyen asztalkeszkenővel, ismét 3 apró lencsés-abrosz, 36 hozzávaló asztalkeszkenővel és 27 törülköző kendő. Mindezeket részint maga szerezte, részint első férjével kereste vagy pedig nagyszüleitől (Diószeghi Sámuel főbírótól) örökölte.

E vázlatos leírást, a pillanatfelvételek sorozatának összeállítását azzal az érzéssel fejezem be, hogy írásom észrevehető fogyatékossága mellett is sikerült néhány jó képet kivetítenem a régi, főképpen pedig a tőlünk már is 150—200 évnyi távolságra maradt XVIII. századbeli Debrecen polgári lakosságának, a mi áldott emlékezetű eleinknek családi otthont rendező szokásairól, amelyeknek különösebb ismertetésével ezideig rajtam kívül aligha foglalkozott más kutató. Csak néhány magyar testvérem érdeklődése is jóleső jutalma lesz ennek a szerény munkának.

II.

A magyar parasztzene történetéhez.

I. Magyar zenei dialektusokról.

Bartók Béla alapvető művében négy dialektust különböztet meg a régi magyar parasztzenében : I. dunántúli, II. felvidéki (palóc), III. alföldi, IV. erdélyi.[1] Bartók, Kodály és Vikár gyüjtésében Erdélyt főként székely eredetű dallamok képviselik (1753 dallam). Ezek mellett a körösvölgyi (177) és szamosvölgyi (36) dallamok száma elenyészően kevés,[2] s így nem igen befolyásolhatták Bartókot a dialektusterületek beosztásában. A legújabb moldvai népdalgyüjtések anyaga részben pótolta a korábbi gyüjtések szamosvölgyi hiányait is. A moldvai, közelebbről a Bákó és Románvásár vidéki magyarok ugyanis kb. a XVI. század közepéig a szamosvölgyi és felsőtiszai magyarsággal állottak szorosabb kulturális kapcsolatban.[3] Újabban alaposan átnézve a számomra hozzáférhető, t. i. a Veress és Domokos által publikált,[4] meg a saját kéziratos gyüjtésemben foglalt moldvai dallamokat, meggyőződtem a felől, hogy a moldvai magyarok népzenei dialektusa is az alföldihez tartozik.

Megállapításom nem ellenkezik Veress idézett cikkének eredményeivel. Ő két, a székelyekével rokon vonást fedezett fel a moldvai-magyarok énekelt dallamaiban. Egyik a dór, fríg és eol hangsorok gyakorisága, másik a dallamok főcezurájának az eredeti [♭3]-ról a [VII.] fokra való süllyesztése.[5] A dór, fríg és eol hangsorok Veress szerint a székely népzenében is előfordulnak, de nem olyan gyakran, mint a moldvai-magyarban. Veress ebből természetesen nem következtethet székely hatásra, de nem tartja régi székely—moldvai dialektikus sajátságnak sem

[1] A magyar népdal. Bp. 1924. VIII. l.

[2] Id. m. 135. l.

[3] Lükő G. : A moldvai csángók, I. A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal. 1936.

[4] Veress Sándor : Népzenei gyüjtés a moldvai csángók között. Etnográfia. 1931. 133—142. l. (12 dallam) és Domokos Pál Péter : A moldvai magyarság. Csiksomlyó. 1931 (68 dallam).

[5] Bartók és Kodály jelrendszere : $\begin{array}{|c|c|c|c|c|c|c|c|} \hline f, & g^1, & a, & b, & c, & d, & e, & f, \; g^2 \\ \hline VII, & 1, & 2, & \flat 3, & 4, & 5, & 6, & 7, \; 8. \\ \hline \end{array}$
A dallam alaphangját — ez rendesen az utolsó sor záróhangja g^1-re transponálva, a főcezúrát (a második sor záróhangját) keretbe tett számmal jelöli, pl. [♭3.] (Bartók : id. m. IX—X. l.).

az említett hangsorok használatát, hanem úgy véli, hogy ezek régen a magyar népzene egész területén, összes dialektusaiban előfordultak, s csak ma szorítkoznak a konzervatívabb keleti népcsoportok körébe. Mai ismereteink szerint ezt a feltevést semmi sem cáfolja, s így Veress következtetését elfogadhatjuk.

A [VII.] főcezúra a székely és a moldvai-magyar dallamokban oláh hatás eredménye.[6] Az oláhoknál ez a legáltalánosabb típus.[7] Ha a népi kultúra dialektusait történeti szempontból osztályozzuk, az archaizmusokat csak másodsorban, az idegen hatásokat pedig csak harmadsorban vehetjük figyelembe. Osztályozásunk alapjául csak az újabban elterjedt formákat fogadhatjuk el, bár ezeket is meg kell rostálnunk, mert gyakran egymástól távoleső és soha közvetlen kulturális kapcsolatban nem állott területeken is megjelennek azonos formák. Ezek csak akkor tekinthetők kulturális kapcsolatok jeleinek, ha földrajzilag összefüggő területen jelentkeznek.[8]

Említettem, hogy a Szamos völgyének magyar népzenéjét még nem ismerjük, a fenti elvek alapján tehát nem volna szabad kultúrtörténeti összefüggést keresnünk a moldvai és az alföldi magyar népzene azonos jelenségei mögött. Erre azonban a két vidék eddig ismeretes összefüggései nemcsak feljogosítanak, hanem kötelezneknek is.[9] Az összefüggések megállapítását ezenkívül a Szamos völgye oláh népzenéjére vonatkozó ismereteink is megkönnyítik. A szamosmelléki oláhság népzenéje t. i. magyar eredetű és egyes elemei a helybeli régi magyarság zenéjének sajátságait is elárulják.[10]

A régi moldvai-magyar népzenének a székelytől idegen alföldi rokonságát két jellemző sajátságán állapíthatjuk meg. Ezek : a főcezúra [5] fokának gyakorisága és a parlando ritmusú (hallgató) dallamok utolsóelőtti első vagy második hangjának megnyujtása.

1. A főcezúra hangmagassága.

Bartók megállapítása szerint a régi ötfokú magyar dallamok legjelentékenyebbik csoportjában a dallamok mind a négy sora, de legalább is három különbözik egymástól, zenei tartalmát tekintve. Betűkkel jelölve az egyes sorokat, ennek a típusnak a képlete ABCD, ABBC, vagy AABC. A régi magyar pentaton

[6] Bartók : Id. m. XX. és XXIII. l.

[7] Bartók : Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje c. műve 37—42. sz. példái.

[8] Ezeket az elveket a magyar nyelvjárások osztályozásában id. munkám 66—68. lapjain kíséreltem meg alkalmazni. Eredményeim a népi kultúra egyéb ágainak történetével meglepően egyező képet adtak.

[9] Lükő, id. m. 46., 49., 51., 68., 76., 79., 82., 120., 121., 123., 125., 127., 134., 138., 139., 148., 150., 151. lapjai és 9—13 térképei.

[10] Erről részletesen alább a II. cikkben lesz szó.

dallamoknak kb. 90%-a ehhez a típushoz tartozik.[11] A dallam rendszerint egy oktávon belül mozog és felülről lefelé halad. Ennek következtében a második sor záróhangja (a főcezúra) leggyakrabban [♭3]. Ezt az eredeti állapotot legnagyobb mértékben a székelység őrizte meg. Dunántúl és a palócságban a főcezúra igen gyakran leszállt az alaphangra [1], a Nagyalföldön viszont felemelkedett az ötödik fokra [5].[12] Az alföldi dialektus ilyen irányú fejlődése a magyar zenetörténet egyik legfontosabb eseménye volt, mert tulajdonképpen ez tette lehetővé az új stílus kialakulását. Az új magyar népdalstílusra ugyanis szintén az [5] főcezúra jellemző. Ezt ugyan közvetlenül a régi stílus A_5A_5AA, A_5B_5AB, úgynevezett kvintváltó szerkezetéből örökölte,[13] ez a szerkezet azonban elenyészően kis számban szerepel a régi stílusban. Fontosságát az alföldi zenedialektus hangsúlyozta ki, midőn az [5] főcezúrát az általános ABCD, ABBC stb. szerkezetekbe is belevitte.

Mikor kezdődött meg a [♭3] főcezúra [5] fokra való emelése, nem tudjuk, de abból, hogy a moldvai-magyarokhoz a székelység közvetítése nélkül eljutott, arra következtethetünk, hogy igen régen, még a XVI. század előtt. A XVI. század első felében ugyanis megszakadtak a szamosvölgyi és a szeretmelléki magyarság földrajzi egysége s közvetlen kulturális kapcsolatai is.[14]
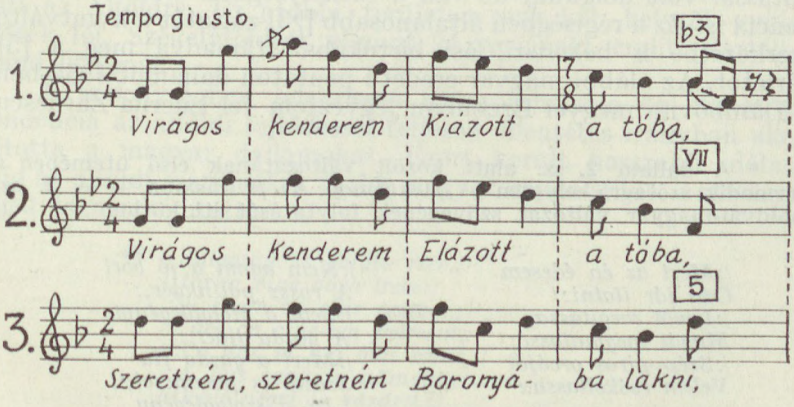
Az [5] főcezúra a székelységben egészen ritka jelenség. Bartók és Kodály Népdalok c. kiadványa (1921) 150 erdélyi népdalt tartalmaz. Ez az anyag 8 kivételével székely eredetű, tehát voltaképpen a székely népdalt mutatja be. — A 150 dallam közül csak 18-nak a főcezúrája [5], ebből azonban 9 kvintváltó szerkezetű,[15] 5 idegen eredetű (C. osztály),[16] 2 új stílusú (architektónikus szerkezetű),[17] csak kettő ABCD szerkezetű régi pentaton.[18] A [5] zárlat tehát ebben a szerkezetben egészen ritkának mondható a székelységben. Valószínűleg csak újabban jutott el ide, talán már az új stílus dalaival egyidőben.

Domokos moldvai gyüjteményében 6 székely dallamnak van [5] cezúrája, ebből azonban 5 új stílusú, illetőleg műdal,[19]
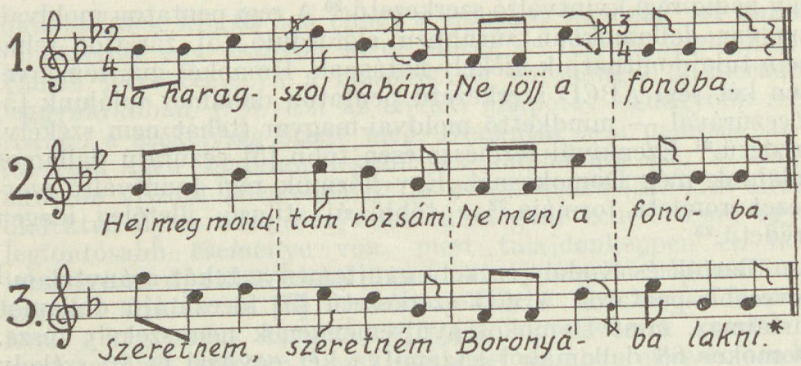
[11] Bartók: A magy. népdal. XX., XXVIII., XXXI. stb. lapjain.
[12] Id. m. XX. l.
[13] A kvintváltó szerkezetű dallamok első fele azonos a másodikkal, csak öt fokkal magasabban halad. Ebben a szerkezetben a romlatlan formáknak természetesen mind [5] a főcezúrájuk. — Az architektónikus ABBA, AA_5A_5A szerkezetet Bartók (A magyar népdal XXII. és XXXVIII. l.) és Kodály is (Magyarság Néprajza IV. k. 30. l.) a régi pentaton dallamok kvintváltó (A_5B_5 AB, A_5A_5AA) szerkezetéből származtatta.
[14] Lükő, id. m. 33—37. l.
[15] Id. m. 134., 135., 139—141., 144—147. sz.
[16] Id. m. 130., 132., 133., 136., 138. sz.
[17] Id. m. 131., 148. sz.
[18] Id. m. 137., 142. sz.
[19] Domokos, id. m. 54., 57., 59., 60., 64. sz. Ónfalváról.

egy pedig régi kvintváltó szerkezetű.[20] A régi pentaton moldvai-magyar dallamokban sűrűbben előforduló [5] zárlatot tehát nem tulajdoníthatjuk székely hatásnak. Domokos gyüjteményében két régi ABCD szerkezetű pentaton dallamot találunk [5] főcezúrával — mindkettő moldvai-magyar (tehát nem székely) eredetű.[21] Ezenkívül természetesen több [5] cezúrájú dallamot találunk még Domokosnál. Egy közülük régi kvintváltó szerkezet romlott formája,[22] a többi új stílusú, illetőleg idegen eredetű.[23]

Bartók és Kodály székely gyüjteménye tehát aránytalanul kevesebb pentaton ABCD szerkezetű [5] főcezúrájú dallamot tartalmaz, mint Domokos gyüjteményének nem-székely része. Domokos 68 dallamából leszámítva két egyházi és 20 székely darabját[24] 46 moldvai-magyar dallamot vehetünk számba. Ezek közül, mint láttuk, kettő nem kvintváltó szerkezetű, de [5] zárlatú, tehát az anyag 4·33%-a. Bartók és Kodály gyüjteményének 142 székely darabjából viszont szintén csak kettő tartozik ebbe a csoportba, tehát az egész anyagnak csak 1·41%-a. A két gyüjtemény anyagát a mi szempontunk teljes mellőzésével állították össze, statisztikai szempontból tehát csak azt lehetne kifogásolni, hogy a moldvai-magyarokra vonatkozólag kevés adatból általánosítottunk. Saját kéziratos moldvai gyüjteményemben azonban hasonló az arány. Hogy itt székely hatásról szó sem lehet, két példán mutatom be.

[20] Id. m. 36. sz. Gajcsánáról. — Ónfalva és Gajcsána székely voltát bizonyító adatokat l. id. művem 157. l. 17. sz. és 169. l. 266. sz. alatt.
[21] Id. m. 2. és 5. sz. dallamok Bogdánfalváról. A falu nemszékely eredetére l. id. művem 192. lapjának utalásait.
[22] Domokos, id. m. 47. sz. dallam.
[23] Id. m. 12., 13., 15., 24. sz. dallamok.
[24] A gajcsánai és ónfalvi dallamok ezek.

Az itt közölt dallamnak Erdélyből öt variánsát gyüjtötték össze.[25] Ezek többsége Csíkból került elő s ez utóbbiak közül kettő nyomtatásban is megjelent.[26] A csíki változatok az eredeti [♭3] főcezúrát [VII.] felé hajlították el. (Ezeket közlöm *1.* és *2.* sz. alatt.) Moldvai változata viszont alföldi mintára [5]-re változtatta főcezúráját. (*3.* sz.) Ez utóbbit magam jegyeztem fel 1932-ben Kalugaron, Butak Rózsi, 18 éves leány éneke után. Bartók kolozsmegyei változatát is említi e dalnak, ennek főcezúráját azonban nem közli.

Már fenti példánkon láttuk a székelységben jelentkező tendenciát a főcezúra leszállítására. Ebben az esetben oláh hatással volt dolgunk, de van a székelységben archaizáló tendencia is. Ez a régiségben általánosabb [♭3] zárlatot a kvintváltó szerkezetbe is beleviszi, ősi birtokában támadva meg a [5] zárlatot. Az alábbi magyar eredetű pentaton dallamot 1932-ben a Dâmboviţa megyei Brebuban jegyeztem fel Lucriţa Zărnescu

* A dallam 2. sz. alatt közölt változatának első ütemében a harmadik szótagra helyesen g^2 énekelendő. Az f^2 íráshiba. — A 3. sz. moldvai-magyar változat szövegének folytatását itt közlöm:
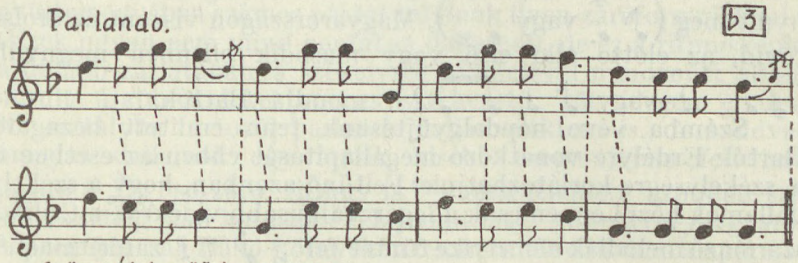
/:Mert az én édesem
Oda jár itatni:/
/:Lovát megitassa,
Magát megmutassa:/
/:Szép piros orcáját
Velem csókoltassa.:/

/:Szeretőm, szeretőm,
Selyem nyereg rajta,:/
/:Most akartam rózsám
Hazamenni rajta.:/

/:Nem adom a jó bort
A rossz pálinkáér,:/
/:Sem a szolgalegényt
A gazda fiáér.:/
/:Mert a gazda fia
Százat is parancsol,:/
/:De a szolgalegény
Hajlik mint a vesszö.:/

[25] Bartók: A magyar népdal. 89 l. 35 jegyzet.
[26] Bartók, id. m. 35. sz. és Bartók—Kodály: Népdalok. 9. sz. dallama.

17 éves leány éneke után. Kvintváltó szerkezete még világosan felismerhető, bár sorzárlatainak hangmagassága erősen eltolódott. A főcezúrája [♭3]-ra csúszott le, a régi magyar stílus legáltalánosabb típusának megfelelően. Havaselvére a dallam eb-

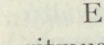
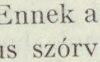
ben a formájában csak a székelységből kerülhetett ki. Ugyancsak [♭3]-ra csúszott cezúrával a moldvai székelyek közt is ismeretes.[27] Itt eredeti kvintváltó szerkezetének utolsó nyomai is eltűntek már. — Ugyancsak a székelységből kerülhetett ki Gyulavári ba (Békés m.) egy másik [♭3]-ra csúszott főcezurájú kvintváltó szerkezetű dallam.[28] Magyar eredetű oláh dallamok hasonló irányú vándorlását (Mezőség > Bihar > Bánát) Bartók is megállapította már.[29] Egy Bartók által közölt [♭3] főcezúrájú székely kvintváltó dallam [29a] ebben a formában szintén eljutott az Alföldre. Ez utóbbi területen csak két helyről gyüjtötték fel, Székelyföldről viszont 24 variánsát említi Bartók, mind [♭3]-mal.

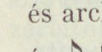
A székelységben jelentkező erős archaizáló és oláhosító tendencia az alföldi fejlődéssel teljesen ellentétes irányban alakította a magyar dallamokat. Ezért került hosszabb időbe, míg az alföldi származású újabb magyar népdalstílus a székelységet is meghódította.

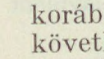
** */:Bulgaraș de ghiața rece,:/*
/:Iarna vine vara trece:/
/:Și n'am cu cine petrece.:/
/:Căci cu cine-am petrecut,:/
/:S'a dus și n'a mai venit.:/
/:A pus capu la pământ,:/
/:Ochii negri la răsărit.:/

[27] Domokos, id. m. 30. sz. dallama Gajcsánáról.
[28] Bartók: A magy. népdal. 58. sz. és Kodály: Magyarság Népr. IV. 20. l.
[29] Bartók: Népzenénk és a szomszéd népek zenéje, 28. l.
[29a] Bartók: A magyar népdal 21. sz. dallam és a nozzá tartozó jegyzet a a 89. lapon. Kvintváltó szerkezetű dallam [♭3] főcezúrájú székely változata Bartók—Kodály: Népdalok 111. sz. is, vö. Bartók: A magyar népdal 89. l. 40. jegyzet.

2. A dallam záróhangjainak ritmusa.

Bartók a régi magyar parlando ritmusú pentaton dallamok negyedik sorának záróhangjaiban szintén talált dialektikusan eltérő ritmusképleteket.[30] Erdélyben általában az utolsó szótag nyúlt meg (vagy), Magyarországon viszont az utolsó rövid, az előtte álló első vagy második ellenben megnyúlt (vagy), mondja Bartók.

Számba véve népdalgyüjtésünk fenn említett hézagait, Bartók Erdélyre vonatkozó megállapítását ebben az esetben is a székelységre korlátozhatjuk. Feltűnő azonban, hogy a székely dallamok közül éppen csak a legarchaikusabb vidékről, a Csíkból származó melódiák némelyike tűntet fel záróritmust.[31] Ezt a jelenséget úgy is magyarázhatnánk, hogy a székelységben ma általánosabb formula oláh hatás eredménye. Az oláh dallamokban tudniillik csak ez az egy záróritmus hallható.[32] A csíki záróritmusú dallamokat így egy régi közmagyar formula helyi emlékeinek tarthatnók.

Ennek a magyarázatnak két tény mond ellene. A záróritmus szórványosan Dunántúl is előfordul,[33] tehát nem lehet oláh eredetű a magyar népzenében. Inkább lehet régiesség. A cseremisz pentatónia hasonló, szintén mindig az utolsó szótagot megnyujtó záróformulája[34] bizonyítja, hogy csakugyan az is. A magyarság a záróformulát keletről hozta magával és archaikusabb vidékein mindmáig meg is őrízte ezt. A és képletek már külön magyar fejlődés eredményei. Valószínűleg régi táncdalaink hasonló sorzáró ritmusát vették át hallgató nótáink.[35]

Hallgató (parlando) dallamainkban ez a ritmusképlet legkorábban a XII. század végén vállhatott általánosabbá. Erre következtethetünk abból, hogy a székelységben nem terjedt el. A székelység felé áramló központi magyar kultúra természetes útját csak a XII. század közepén végrehajtott szász telepítés temette be.

[30] A magyar népdal XV. l.
[31] Bartók—Kodály: Népdalok 110., 112., 117., 127., 150. sz.
[32] Lásd pl. Bartók: Népzenénk... 37—42. példáit.
[33] Bartók: A magyar népdal. 32., 33. sz.
[34] Lach R.: Gesänge russischer Kriegsgefangener. I. Bd. 3 Abt. Wien. 1929.
[35] Hasonló sorzáró ritmusképleteket Bartók: A magy. népdal 11b, 30., 28., 34a, 49. sz. giusto dallamaiban találunk. Figyelembe vehetők még u. o. a 33b, 39., 70., 72. sz. dallamok is ritmusukkal.

A sorzáró ritmus -ra változásának felső korhatárát földrajzi határai és történeti dátumok figyelembevételével szintén meghatározhatjuk. A sorzáró ritmus ugyanis a moldvai-magyaroknál is , illetve Veress és Domokos gyüjteményében számos példát találunk ilyen záróformulákkal.[36] (Ezek ugyan nem mind pentaton dallamok, de ez a ritmusképlet a dallam zárlatában a székelység kivételével mindenütt általánosult újabb architektonikus szerkezetű, sőt idegen eredetű [C. osztályba tartozó] parlando dallamainkban is.) A moldvai-magyar dallamok egy másik kisebb csoportjában fellelhető ugyan a sorzáró ritmus is,[37] ennek jelenléte azonban székely, esetleg oláh hatásnak tulajdonítható. A moldvai-magyarok népzenéjét csak Bákó környékén fennmaradt dallamai alapján ismerjük, itt azonban nagyon erős és a népi kultúra csaknem minden ágára kiterjedő székely hatás érvényesül a XVIII. század vége óta.[38] Az sem páratlan jelenség, hogy a moldvai magyarság története folyamán már meghaladott fejlődési fokra tér vissza az elmaradott székelység hatása alatt. A Bákó-vidéki magyarokra például ugyancsak a közéjük telepedett székelyek kényszerítették rá az *ë* hang ejtését, melyet azok a Szamos völgyéből érkezett kultúrhatások következtében már a XVI. század elején elhagytak.[93]

Felmerülhet valakiben az a gondolat is, hogy a moldvai-magyar zárlatot a csiki székelység hatásával magyarázza, hiszen ez ott is előfordul. Ez a megoldási kísérlet eredménytelen maradna, mert az említett formula csíki jelentkezését csak moldvai-magyar hatásnak tulajdoníthatjuk. Az udvarhelyi és marosszéki székelységben nincs háttere. Moldvai kultúrhatásokat más téren is sikerült kimutatnunk a csíki székelységben,[40] tehát a népzenei hatás sem lehetetlen. A moldvai-magyarság , formuláinak mindenesetre meg van a szamosvölgyi háttere.[41] Románvásár vidéki előfordulását[42] csakis a Szamosvölgyéből származtatva magyarázhatjuk, mert itt székely hatás sohasem érvényesült pozitiv irányban.

[36] Etnográfia, 1931. 136—137. l. és Domokos, id. m. 10., 11., 23—25., 40. sz.

[37] Domokos, id. m. 17., 22., 66. sz. és az oláh eredetű 14. sz.

[38] Lásd id. művem 200. lapján a „székely hatás a moldvai-magyar folkloreban, nyelvjárásban és tárgyi kultúrában" címszó alatti utalásokat.

[39] Id. művem 51—52. l.

[40] Id. művem 121. lapjain a gyímesi laposkemence, 132. lapján a 44. ábrán bemutatott *b* típusú fazár idézett csíki megfelelője.

[41] A moldvai magyarság népi kultúrájának szamos-tiszavölgyi elemeire vonatkozó adataimat a fent tárgyalt [5] cezúra kapcsán a 9. jegyzetben idéztem.

[42] Pl. id. művem 95. lapján közölt dallam. Kéziratos jugáni gyüjtésemben van egy hasonló záróritmusú ma már oláh szöveggel énekelt dalla is.

II. Az oláh parasztzenében jelentkező magyar hatásról.

Bartók a mármarosi oláh népzenéről írott monográfiájában megállapította, hogy a mármarosi oláh melódiák leggyakoribb hangsora a régi magyar pentaton skála. Ugyanott azt is megállapította, hogy a magyar pentatonia a szatmári, szilágysági és mezőségi oláhoknál is általános, a tót és az ukrán népzenében viszont ismeretlen.[43] A régi magyar népdalstílus tehát az egész Szamos és a Tisza legfelső völgyeinek oláh lakosságát meghódította a maga számára. Az említett terület oláh népzenéjének magyar eredetű rétege azonban nem egységes. A mármarosi dallamok mind pontozott giusto ritmusúak (♩. ♪ és ♪ ♩. ritmusformák tánclépésben) és négysorosak, a szatmár-szilágyiak parlando ritmusúak és 5—7 sorosakká bővültek, a mezőségiek viszont négysorosak, de parlando ritmusúak. Ez utóbbiak között van néhány 11 szótagú, a többi mind 8 szótagú.[44]

Bartók a mezőségi oláhok pentaton dallamait székely eredetűeknek tartja, sőt újabban a szatmári oláhoknál észlelhető magyar zenei hatást is a székelységnek tulajdonítja.[45] A mármarosi pontozott ritmusú pentaton dallamokról viszont azt állítja, hogy a kárpátalji ukránok közvetítésével kerültek az oláh népzenébe.[46]

Az Alföld és Erdély népi kultúrtörténetének ismeretében az oláh népzenében mutatkozó magyar hatást egységes folyamatnak látom, s a magyar eredetű dallamok eltérő helyi változatait későbbi differenciálódás eredményének tartom. A zenei tények sem mondanak ellene ennek a magyarázatnak. Bartók önmagával került ellenmondásba, midőn a mármarosi oláhok pentaton dallamait ukrán közvetítéssel származtatta a magyarságból. Hiszen ugyanő több helyen megállapította, már, hogy az ukránokra csak az új magyar népdalstílus volt hatással.[47]

Kutatásom folyamán azt a feltevését sem találtam helytállónak, miszerint a mármarosi és ugocsai oláhság a magyarságtól teljesen elszigetelten élte volna le az elmult 600 esztendőt.[48] Moldva alapításának mondái, melyek szerint a moldvai oláhság mármarosi oláhoktól származik, kik magyar nőket vettek feleségül, igen mélyreható magyar hatásról tanuskodik már a XIV. század közepéről.[49] A mármarosi oláhságba beolvadt

[43] Bartók: Volksmusik der Rumänen von Maramureș. München. 1923. XVIII. l.
[44] Bartók: Népzenénk. 23—27. l.
[45] A magyar népdal. XXIII. l. és Népzenénk. 23. és 29. l.
[46] Bartók: Népzenénk. 27. és 29. l.
[47] Volksmusik. XVIII. l. és Népzenénk. 20. l.
[48] Népzenénk. 27. l.
[49] Lükő: Moldva alapításának mondáihoz. — Az „Etnográfia" füzetei. 2. sz. 8—9. l.

magyar tömegek emlékét magyar eredetű helynevek (pl. *Ieud* < Jód, *Șieul* < Sajó, *Mireșul* < Nyíres, *Ferești* < Fejérfalva, *Tiurtiuliș* < Kört- vélyes, stb.) és személynevek nagyszámban őrzik. Bartók mármarosi énekesei részben szintén magyar eredetű neveket viselnek, pl. *Kiș* (így !) < Kis, *Bizău* < Bízó, stb.

Magyar kultúrhatás a mármarosi oláh és ukrán népnél nemcsak a zenében, hanem a férfiviseletben is jelentkezik. A régi magyar rövidderekú ing borjúszájú ujjakkal és a bő gatya a mármarosi oláhság általános viselete.[50] Ez sem az ukránok közvetítésével került hozzájuk, hanem a szatmári és ugocsai magyar és oláh lakosság továbbította azt az Alföldről. Az Avas vidéki oláhság ma is ebben a régi magyar viseletben jár.[51] Az eredeti oláh viselet ettől teljesen elütő jellegű : hosszú kieresztett szélű ing, szűk ujjakkal és hosszúszárú szűk gatya (lásd a mellékelt rajzot). Az oláhságnak ma is ez a legáltalánosabb viselete.

Az oláh *(a)* és a magyar *(b)* férfiak régi viselete.

Die altrumänische (a) *und die altungarische* (b) *Männertracht.*

A magyar zenei hatás kiinduló pontját Bartók a székelységben látja. 1921-ben még azt írta, hogy a II. és III. magyar zenedialektusterülettel, tehát a Tisza vidékével szomszédos oláhságban nem tapasztalható magyar hatás.[52] 1923-ban, majd ismét 1934-ben már azt írja, hogy bár Szatmárból és a Szilágyságból csak kevés oláh dallamot ismer, ezek alapján arra következtet, hogy az oláhság itt is nagyobbára csak magyar eredetű pentaton dallamokat énekel.[53] Mégis megmaradt amellett, hogy a magyar hatás a székelységből indult ki, s még a szatmári oláhokhoz is innen jutott el.[54]

Bartók véleményének nemcsak a fenn többször említett kultúrtörténeti folyamatok törvényszerűsége, útirányának azonossága mond ellene, hanem maguk a népzenei jelenségek is. A magyar nyelvjárási és zenedialektikus sajátságok, valamint

[54] Népzenénk. 29. l.

[50] Transilvania, Banatul, Crișania si Maramureșul c. monográfiában Vuia R. cikke és illusztrációi.

[51] Arhiva de folklore. II. vagy III. évfolyamában közölt fényképek alapján.

[52] A magyar népdal. XXIII. l.

[53] Volksmusik. XVIII. l. és Népzenénk. 25—26. l.

a gazdasági kultúra egyes elemei mind a Tisza vidékéről terjedtek kelet felé Erdélybe és Moldvába. A székelység általában ellenállt ezeknek a hatásoknak és nem fogadta be őket, ellenkező irányú hatásokat azonban, eddigi ismereteink szerint, nem bocsájtott ki magából. A székelység hatóterülete a tőle délre eső havaselvi oláh vidék. Legkorábbi települési mozgalmai és későbbi kivándorlásai is mind arra irányultak. Kelet és északkelet felé csak az osztrákok által halálra keresett katonaszökevények vették útjukat a XVIII. század végén. Ezek Bákó vidékén telepedtek meg. Még távolabb északra csak az osztrák telepítési politika hurcolta őket (bukovinai csángók).[55]

A XIV. századi havaselvi és délmoldvai székely települések emlékét ma már nagyobbára csak helynevek őrzik. Ezeket itt helyszűkében nem közölhetem, csak a XVIII. század végén megszüntetett *Săcueni* vármegye nevét említem[56] (Brassótól délre), mely a *székely* népnévből származik, s utalok a *Tatros* és *Ojtoz* helynevekről írott fejtegetéseimre.[57] A nyelvtörténet tanulságai szerint e nevek szintén a XIV. századi székely települések emlékei. A székelység ebben a korban a tatárok elleni győzelmes hadjáratai folyamán telepedett meg itt.

A székely kultúrhatás szintén dél felé irányult, bár nagyobb jelentőségre itt sem jutott. A Havaselvén hallható régi magyar dallamokat mindenesetre székely hatásnak tulajdoníthatjuk (különösen azokat, melyek a székelység egyéni bélyegeit is magukon viselik, mint a fenn közölt kvintváltó szerkezetű dallam a rendkívüli [?3] főcezúrát.) Talán annak tulajdonítható a székelységben régen általános egyszarvú kerülő és váltóekék havaselvi és délmoldvai elterjedése is.[58]

Az oláh nyelv magyar jövevényszavain lemérhető magyar kultúrhatás jelentékenyebbik folyamata szintén a Tisza és a Szamos vidékéről indult ki. Az oláh nyelvbe átkerült szavaink nagyrészének ízű dialektusa bizonyítja ezt legvilágosabban. Egyes esetekben ugyan az oláh nyelv hangsúlyviszonyai és magánhangzó illeszkedése is előidézik az *é* > *i* változást (pl. a *bicău* < *békó* típusú szavakban a magyar *e* hangból is szabályosan *i* lett : *fidău* < fedő, *diplău* < gyeplő, *chindeu* < kendő, stb.), mégis általában a magyar *e* és *é* hangoknak *e* és *ă*, a magyar *í*-nek *i* felel meg az oláhban. A magyar *é* hangnak kétféle oláhnyelvi megfeleléseit azonos hangtani körülmények között csak magyar nyelvjárási eltérésekkel magyarázhatjuk. *Székely* és *részes* szavaink az oláh nyelvben *ézó* alakban él-

[55] Lükő : A moldvai csángók. I. 31. l.
[56] Sulzer (Geschichte des Transalpinischen Daciens. Wien. 1781—82) térképe nyomán.
[57] Id. művem 30. l.
[58] Id. művem 137—139. l.

nek *(secui* és *săcui*, meg *rezeș* és *răzăș)*. *Képes*, *béres* és *példa* szavaink oláh alakjait *(chipeș*, *biriș* és *pildă)* viszont csak *íző* magyar nyelvjárásból származtathatjuk. *(Biriș* második magánhangzóját a szintén magyar eredetű *-iș (<-és)* névszóképző asszimilálta). *Kép* és *bér* szavaink csak *íző* alakban vannak meg az oláh nyelvben *(chip* és *bir :* adó), de az ízés az egytagú szavakban sem egyetlen lehetőség az oláh nyelv számára. *Cél* szavunk pl. *țil* és *țăl* alakban is használatos a román nyelvben, *féle* szavunkból pedig *fel* lett. Az oláh *iliș* (adónem) szintén íző nyelvjárási alakjából származik magyar eredetijének *(élés)*. Éző nyelvjárásból hasonló magánhangzórendszerű *bélés* szavunkat *beliș* alakban vette át az oláhság. A második szótag *é*-jének megfelelő *i*-t mint *biriș*-ben, itt is a magyar íző nyelvjárásból származó *-iș* oláh képző asszimiláló hatásának tulajdonítjuk.

A példákat szaporítani lehet. Így például *gyűlés* és *fűrész* szavaink kőzül az első íző *(diliș)*, a második éző alakban *(fírez)* került az oláh nyelvbe. Az íző nyelvjárás hatásának jelentőségét az éző nyelvjáráséhoz viszonyítva a magyar *-ság*, *-ség* és *-és* főnévképzők íző *-șug*, *-șig*, és *-iș* alakjaiból állapíthatjuk meg. Ezeket a képzőket az oláhság nagyszámú íző nyelvjárású magyar jövevényszavaiból vonta el (pl. *beteșig* < betegség, *alenșig* < ellenség, stb.). Ha az éző nyelvjárási alakok lettek volna túlsúlyban, azokból vonta volna el őket az oláh nyelv.[59]

Az íző alakokat nem származtathatjuk a székelységből. A székely nyelvjárásokban csak a *dícsér*, *ígér*, *ígéz*, *ítél*, *kímél* típusú szavakban találunk ízést. Ezekben az első szótag *í* hangjának asszimiláló hatása folytán a második szótag *é*-je is *i*-re változott *(dícsír*, *ígír*, stb.).[60] Teljes mértékű ízést az oláhsággal érintkező magyar területek közül csak a Szamos és a Körösök völgyeiben találunk. Horger legutóbb megjelent térképén a szamosvölgyi íző területeket nem tünteti fel,[61] tanítványa azonban igen nagyszámú íző adatot szedett össze erről a vidékről szóló nyelvészeti feljegyzésekből.[62]

A magyar nyelvi hatások nagyobbik, íző csoportja az Alföld felől s valószínűleg a Szamos völgyén át érte az oláhságot. A bihari oláhság viseletébe és zenéjébe sem fogadott be magyar hatásokat. Magyar eredetű dallamok csak a Szamosvölgyi oláh-

[59] Az oláh nyelv magyar jövevényszavait Alexics Györgynek a „Magyar Nyelvőr" 16. és 17. kötetében megjelent munkája nyomán közlöm.

[60] Fűr István : Az ízés állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged. 1930.

[61] A Magyarság Néprajza. III. 461.

[62] Fűr, id. m. 99. lapján : Szilágyból 89, Szatmárból 63, Szolnok-Dobokából 98, Kolozsmegyéből 83.

ság közvetítésével jutottak el hozzá,[63] magyar nyelvi elemeket tehát valószínűleg szintén csak más (szamosvölgyi) oláh csoportok közvetítésével fogadott el.

A kisebbméretű, éző nyelvjárásból származó magyar hatás valószínűleg a székelységből és a marosvölgyi magyar szigetekről érte az oláhságot.

A Maros völgyén és a székelységben a magyarságból kiinduló hatásoknál sokkal nagyobb jelentőségűnek látszik az ezzel ellentétes irányú oláh hatás. A magyar nyelv oláh jövevényszavai legnagyobbrészt csak a székelységben járatosak. A régi székely viselet, melyet ma már alig néhány emlékéből ismerünk, szintén oláh eredetű volt. A férfiak a már említett oláhos szűk gatyában, hosszúderekú, kieresztett szélű ingben jártak. A magyar szűrt is az oláhoknál általános szokmány helyettesítette a székelyeknél.[64] A székely népzenében jelentkező oláh hatást említettem már ([VII] főcezúra).

Erdély kultúrtörténetének itt vázolt részletei valószínűtlenné teszik azt a feltevést, hogy a szamosvölgyi oláhság a székely népzene befolyása alá került volna. De nem lehet az említett tételt zenei jelenségekkel sem bizonyítani. Tudjuk, hogy a [♭3] főcezúra és a ♪ 𝅗𝅥. záróritmus nem kizárólagos sajátja a székely pentatóniának, hanem az egész magyar területen még ma is fellelhető régiességek, a szamosvölgyi oláhságnak tehát néhány évszázaddal ezelőtt az Alföldről érkező magyar hatások is átadhatták ezeket. A szamosvölgyi oláhság népzenéjéből eddig alig jelent meg néhány dallam,[65] azért nem tudjuk megállapítani, hogy a nem kvintváltó szerkezetű régi magyar dallamokban csakugyan ismeretlen-e itt az [5] zárlat. Mármarosban ez elég gyakori.[66] Miután megállapítottuk, hogy a régi magyar pentatonika nem ukrán közvetítéssel jutott el ide, most azt is hozzátehetjük, hogy nem is a székelységből indult el, hanem az Alföldről, ahol a [5] zárlat kialakult és ma is legáltalánosabb.

A ♪ 𝅗𝅥. záróformulát régi oláh dallamaiból is átmenthette a szamosvölgyi oláhság magyar eredetű parlando dallamaiba. Megjegyzem, hogy egy hunyadmegyei magyar eredetű oláh dallamban megtaláljuk a 𝅗𝅥 ♪ zárlatot is,[67] ezt a dallamot pedig Bartók a Mezőségről származtatja.[68]

[63] Bartók: Népzenénk. 28. l.

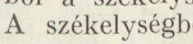
[64] Haáz F. R.: Egy székely falu öltözete c. leírása a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára készült emlékkönyvben (1929) és Györffy I., A Magyarság Néprajza. I. 405—408.

[65] Bartók: Népzenénk. 43a—51b. sz. dallamok.

[66] Bartók: Volksmusik. 122., 123., 126., 133., 134. sz. dallamok.

[67] Bartók: Népzenénk. 52. sz. dallam.

[68] Id. m. 28. l.

A zenei hatások útját a Szamos völgyében egyelőre csak a magyarok által énekelt dallamokra állapíthattuk meg a és a [♭3] > [5] változásokat illetőleg. Mármarosból a székelység felé irányuló zenei hatást Bartók is említi. A székelységben előforduló AAvBBv szerkezetű dallamok[69] a magyar népzene többi területein ismeretlenek. A mármarosi oláh zenedialektusnak viszont egyik legjellemzőbb szerkezete az AAvBBv, azért Bartók az ilyen székely dallamokat Mármarosból származtatja.[70]

Mindezek figyelembevételével úgy véljük, hogy a szamosvölgyi oláhság népzenéjének elmagyarosodását nem a székelység, hanem az alföldi magyarság hatásának kell tulajdonítanunk.

Dr. Lükő Gábor.

[69] Bartók : A magy. népdal. 25. és 196. és Bartók—Kodály : Népdalok. 146. sz. dallamok.

[70] Bartók : A magy. népdal. XXII. l. — A máramarosi dallamokat a szamosvölgyi magyarság is ismeri (v. ö. Bartók id. m. 269. és 271. dallamait) s részben talán ő közvetítette ezeket a székelység felé.

III.

A debreceni tanya.

A debreceni tanyarendszer kialakulásánál ugyanazok a történeti, földrajzi és gazdasági erők játszottak közre, mint az alföldi nagyhatárú falvaink és városaink hasonló jellegű településformájánál. A régebbi és újabb történeti kutatások nagyjából már tisztázták az alföldi tanyarendszer kezdetének időpontját, létrejöttének körülményeit. A kutatások eredményét Györffy István foglalta össze a Föld és Ember III. évfolyamában. Szerinte az alföldi pusztává lett falvak területén a XVI—XVIII. században a földmívelés helyét az előbbi századokhoz mérten alacsonyabb gazdálkodási forma foglalta el, a pásztorkodás. Egészen addig, míg a gazdasági élet a politikai viszonyok javulásával állandóbb keretek közé nem jutott, és míg a kényszerűség rá nem vitte a falvak és városok lakóit a határterület jobb kihasználására, tanyák nem keletkeztek az Alföldön. A pásztorkodás akkori módja állandóbb építkezést nem követelt, a pásztorépítmények könnyen mozdíthatók voltak, a földközösségnek a helyi viszonyok által meghatározott formája nem is kedvezett az állandó jellegű településnek. A XVII. és XVIII. században a pásztorszállások megelőzték a földmíves tanyákat. A nyári legelőn élő jószágot télen a szántóföldekre verték, ahol az némi védelmet talált az időjárás viszontagságai ellen. A pásztornép maga és jószága számára valami enyhelyet készített és tavasz nyiltával átadta helyét a földmívelőnek. Ezekből a pásztorépítményekből fejlődtek ki a XVIII. század végére a földmíves, állandó jellegű tanyák.[1]

Azonban a pásztorkodásnak a tanya településre nem volt mindenütt azonos hatása még azokban a városokban sem, ahol a pásztorkodás szinte napjainkig megőrizte a több százados jellegét. A helyi körülmények, a gazdálkodási mód színezték, alakították a tanyatelepülést, úgy, hogy az helyenként a pásztorkodástól szinte függetlenül keletkezett.

Kecskemét határában már a XVI. században történeti adatokkal bizonyíthatóan földmívelés folyik a városhoz közelebb eső határrészeken, de az állattenyésztés színhelyei a

[1] Györffy István : Az alföldi tanyák. Föld és Ember. 1923. III. évf.

messzebb eső pusztarészek. A földmíves szállások épületei elsősorban a földmívelést és nem az állattenyésztést szolgálják. A XVIII. században ez a jellegük még jobban kidomborodik, úgy, hogy a század közepén a város körül elterülő szántóföldekről a jószágtartás egészen kiszorul, e puszták teljes egészükben szántóföldek lesznek.[2]

Debrecenben hasonló a helyzet, mint Kecskeméten, azonban egészen más oknál fogva. Itt a XVIII. században elevenen meglevő földközösség ellenére már nyomok vannak arra, hogy a szántóföldeken szállások, tanyák keletkeztek és ezek földmíves tanyák, nem ideiglenes jellegű pásztorszállások. Az állattenyésztés e század közepéig a város lakosságának nem legfőbb gazdálkodási módja, a földmívelés is csak ekkor tájban kezd elsőbbségre jutni. De ekkorra már a földmívelést szolgáló határrészeken mindenütt ott vannak a földmíves tanyák. A tanyák egyúttal időszakos jószágtartó helyek, mert ekkorra megváltozik a pásztorkodás formája is, a szilajpásztorkodás helyébe a rideg tartás lép. A pásztor különben is mindenben ellene van a földmíves érdekeinek, úgy hogy a szántóföldeken csak rövid ideig élhet a jószág a földmívelés sérelme nélkül. Mikor pedig a XVIII. században oda szorult, akkor már a földmívelésnek kiegészítő része volt, és nem kizárólagos gazdálkodási forma.

A határt, hogy mikor lesz a pásztorszállásból földmíves tanya, élesen megvonni nem lehet. Meghatározásul talán az szolgálhatna, hogy a pásztor, vagy pedig a földmívelő tölt-e több időt az állandó lakásul szolgáló helyen? Ha a pásztor tartózkodik ott hosszabb ideig, nagyon valószínű, hogy inkább a maga szükségleteinek megfelelően rendezkedik be. Mivel azonban még a XVIII. század pásztora is sokkal kevésbbé volt helyhez kötve, mint a mai rideg pásztor, állandóbb jellegű építményeket nem igen emelt. Viszont a földmíves tanyának pedig éppen az állandóság a jellegzetes vonása. Legfeljebb arról lehet szó, hogy egyik gazdasági forma szorítja a másikat, az alacsonyabbfokú pásztorkodás átadja helyét a magasabb földmívelésnek.

De kínálkozik egy más út is a kérdés eldöntéséhez, és ez éppen Debrecen határának településföldrajzi vizsgálata. A régebbi, XVIII. század közepén keletkezett katonai célú térképeken is, a mai részletes lapokon is — bár kissé elmosódva —, a település magváúl szolgáló várost egymástól jól elhatárolható koncentrikus településformák veszik körül.

Az első kör a város körül elterülő kertségek öve, a középponttól átlag 3 km. távolságig. Ezek már a XVII. században

[2] Dr. Papp László: A kecskeméti tanyatelepülés kialakulása. Szeged. 1936. 93—94 l.

veteményes kertek, jórészt szőlővel beültetve. Ma a belsőséggel összeforrott, tőle csak a lazább település különbözteti meg.

E körön kívül kb. 7 km. sugarú körben terült el a régi belső legelő, a nyomás, már a XVI. században emberemlékezet óta legelőnek használt terület. Itt egészen 1876-ig nyoma sincs az állandóbb településnek. Ezen folyt a külső legelővel szinte vetekedő állattenyésztés a legújabb időkig. A város lakossága kapott itt néha szántóföldet is, de nagyon bizonytalan, állandóan változó területet, éppen a legeltetés érdekében keveset.[3]

Rajta túl, kb. hasonló szélességű körben nyugat felé, a debreceni ősi birtokot képező *házután való* vagy *fennforgó földek* vannak, legrégibb írásos emlékeink szerint tisztán földmívelés céljaira 1—3, majd 7 évi időközönként kiosztva. Kelet felé ennek az övnek az erdőségek öve felel meg, ahol a földmívelés mindig tilos volt, viszont főleg télen ide vonult a pásztorság a jószágaival a Hortobágy-melléki legelőkről.

A negyedik öv csak nyugat felé van meg a hortobágyi legelőterület széléig. Ezt a területet a XVII. század végéig kaszálónak és legelőnek felváltva használták, de a XVIII. században a földmívelés mind kijjebb szorította a legelőt és a kaszálót a mai Hegyes, Elep, Kösélyszeg nyugati részéig. Ez a kör eredeténél fogva nagyon átmeneti öv, a belső, város felől eső részén kisebb tanyák, aztán nagyobb majorok, végül kevesebb szántóföldű, nagyobb legelőjű tanyák következnek. Általában minél messzebb esnek a városhoz, annál nagyobbak a tanyák és minél közelebb vannak a Hortobágyhoz, annál több körülöttük a legelő.

Így ez szinte határ nélkül, észrevétlenül megy át az ötödik övbe, a Hortobágy árvizes, a XVI. század második harmada óta kizárólag legelőnek használt területébe. Innen ismerjük a debreceni állattenyésztés első írásos emlékeit. Jóllehet már pásztorszállások 1565-ben vannak itt,[4] földmívelés csak az újabb időben és nagyon elenyésző mértékben hódított e területen.

Túl a hortobágyi legelőkön, a határnak már más vonzási körbe eső, földrajzilag is más természetű területe van, amely éppen elütő gazdasági és település formájánál nem tartozik a vizsgálat alá vett határrészekhez. Itt mult század közepén hatalmas városi majorok keletkeztek, ezek szorították le a pásztort a Hortobágyra.

Mióta a debreceni határrészek használatára nézve okleveles bizonyítékaink vannak, a szántóföldek mindig a nyugati *fekete földön*, a lösz-területen voltak. E részek jogilag kétféle eredetűek,

[3] Dr. Balogh István : A belső legelő és kiosztása 1876-ban. A Debr. Képes Kalendáriom. 1937.

[4] Mátai iratok. 3. sz. Debr. ltr.

a régibb szántóföldek egybe esnek az ősi házutánvaló földekkel, az újabb zálogos birtokokat kaszáltatással és később szántás-vetéssel hasznosították. Az ősi határt képező házután való földek a belső városi háztelek függvényei, melyeket nagyon rövid időre, a XVII. században még 3 évre osztanak ki. De már a XVI. században is rendeli a tanács a túlzott birtokhalmozás ellen és a polgár-tömegek érdekében, hogy „senki aki szántani akar, először többet egy holdnál ne foghasson, amely csak ötven kerülés legyen. Míg pedig azt el nem végzi, más földet ne barázdáljon."[5] A XVII. században a polgárok adója és háztelke volt a kiosztás alapja, de a szántóföld mennyiségét újra megszabják, nagyon kis darabokat osztanak szét. 1669-ben „amennyi lépés volt egy nyilasban, két lépéssel alább száll", szól a rendelkezés, hogy mindenkinek jusson föld.[6] A század végére már rendszeres lesz a hét évenként megismétlődő kiosztás, melyet majdnem egy századig megtartanak. 1714-ben már régi szokásnak mondják a jegyzőkönyvek.[7]

A zálogos birtokokon, melyek szomszédosak a házután való földekkel, részben szántás-vetés, részben kaszáltatás folyik. Ezek kiosztása minden esztendőben megismétlődik. „Sub spatio unius anni praesentis providere, *arare*, excolere possint".[8] 1673-ban pedig még a 18—20 km-re fekvő Elepet, Kösélyszeget is szántás alá fogják 50 lépés hosszú és 10 lépés széles nyilasokban, azzal, hogy míg a felvállaló az első tagot meg nem szántja, mást ne foghasson.[9] A felszabadult szántóföld kaszálónak marad, helyette más határrész kerül kiosztás alá.[10] De a lekaszált szénát nem helyben etették fel, hanem befuvarozták a városba, bizonyítékául annak, hogy itt télen sem igen élhetett a jószág.[11]

Az ekorbeli debreceni állattenyésztés még korántsem olyan méretű, mint a későbbi, a város alatt elterülő nyomás eltartotta a jószágállományt. A zavaros idők miatt nem is nagyon volt biztonságos messzebb hajtani a jószágot. A nyomás 1656-ban már emberemlékezet óta megvan a későbbi helyén. „A Hosszúszék a szepesi földön a memoria hominum nyomásban tartatott egyik szélétől a másikig. Most is végeztetett, hogy úgy tartassék ezután is mint eddig."[12] Csak 1699-ben tűnik fel a Hortobágy

[5] Corpus statutorum. III. k. 568 l. 1588.
[6] Tan. jkv. 1669. 611 l.
[7] Corpus statutorum. III. k. 720 l. 1714.
[8] Tan. jkv. 1643. 50 l.
[9] U. o. 1673. 502 l.
[10] Corpus statutorum. III. k. 701 l. 1697. III. k. 716 l. 1708.
[11] A Péterfia Jakab utcai marhás emberek részéről concludáltatott, hogy Elepről, amikor szénát hoznak, szekeritül uccaszeribe d. 50 deputáltatik. Tan. jkv. 1679. 337.
[12] Tan. jkv. 1656. 76 l.

mellett a ménes, majd nem sokkal később a gulya, amelyek azóta állandóan ott legelnek.[13]

A tanácsi jegyzőkönyvek más adatot is tartalmaznak a szántóföldekre nézve. Ugyanis ahol a földmívelés megkezdődött, onnan a pásztorkodásnak ki kellett szorulnia. „A vetéseken és egyéb tilalmas földeken igen nagy károkat tévén a juhok és egyéb marhák, végeztetik, hogy mindenféle marha a szabad nyomásra hajtassék kemény büntetés alatt."[14] A tilalmak nemcsak ekkor, hanem a következő században is megújulnak, bár a XVIII. században a szántóföldi szállásokon teleltető építmények nagy számmal vannak.

A legelőül szolgáló területeken viszont a szántás-vetés tilos, mint azt a szoboszlói és debreceni határper egyességlevele is tanusítja. „Az a darab föld a régi törvénylevelek szerint köznyomás legyen, vassal egyik rész se élje."[15] Ugyane egyességlevélben már állandó pásztorszállások is feltűnnek, mert az egyesség másik fele azt rendeli, hogy „egyik fél a másiknak földjét ne járja, istállóját, fáját ne pusztítsa, szénáját ne hordja".

Mihelyt a XVIII. század elején a viszonyok nyugodtabbá lesznek, a szántóföldeken is mindenütt feltűnnek a szállások. Alig zajlik le a Rákóczi-felkelés, amely utoljára nyugtalanította a város életét, már kimondja a tanács, hogy „minden utca magának közönséges szállásnak helyet keressen". De ugyane rendelkezés második pontja azt is kimondja, hogy „minden ember a disznait hajtsa ki a Hortobágy mellé".[16]

A földmíves-szállások tehát a meglevő földközösség ellenére a XVIII. század elején megvannak. E szállások csak másodsorban szolgálták az állattenyésztést, míg a század közepére a gazdasági élet változása be nem következik Debrecenben. A jószágtartás, amely eddig néhány gazdag tőzsér foglalkozása volt, lassanként általánossá lesz. Azonban az alakja megváltozik ekkorra, mert a földmívelés kiegészítő részévé válik, mint napjainkban. A szilaj pásztorkodásból rideg marhatartás lesz, télre a jószág bekerül a tanyák közé, de csak a leghidegebb időre. Erzsébet—Katalin-naptól legkésőbb Gergely-napig (nov. 18., 25—márc. 12.). Ez idő alatt takarmányt kap, vagy *szabad vackon*, vagy akolban él, de mikor *megzsendül a fű* a legelőn, megkezdődik *a kiverés*.

A földközösség ekkor van virágjában és mégis a hétéven-

[13] U. ott. 1699. 459 l., 461 l., 466 l., 476 l.

[14] U. ott 1699. 395 l.

[15] Különböző tartalmú iratok. 1700. szept. 17. 590. sz. Az Álomszeg nevű földön a Kösélyszeg mellett, akik eddig szántottak, instálván, resolváltatott, hogy ebben az esztendőben a lágy szántás megengedtetik nekiek, hogy mindazonáltal tovább ne szántsák, hanem nyomásban maradjon. Tan. jkv. 1701. 81 l.

[16] Tanácsi jkv. 1715. 582 l.

kénti kiosztást intéző tanács nemhogy meg nem engedi, sőt elősegíti a szállások keletkezését a szántóföldön. „Determináltatott, hogy a jó szállások is megmaradjanak, és eszerint a szállásos gazdáknak ugyanott adódjék föld érdemek szerint, a karámok és dibdáb viskók maradjanak, akiknek a nyíl hozza vagy hordja el előbbeni gazdája."[17] Látszik e rendelkezésből, hogy a tanács nem volt ellene a tanyák keletkezésének, de a jószágteleltető helyek sem voltak fontosak a számára. Sőt csak a legszükségesebb ideig engedi itt telelni a marhát, mihelyt nyílik az idő, ki kell hajtani a szántóföldekről. „Referáltatott, hogy az Elepet a marhák egészen ellepték, 15—16 fót széltében jár, hirdettessék meg azért, hogy harmadnap alatt minden ember a maga marháját hajtassa nem csak onnan, hanem a szállások közül is."[18]

A szállások, tanyák építését már 1744-ben rendszeresnek mondhatjuk, mert a tanács csak a 10 év előtti intézkedéseket újítja meg ebben az esztendőben.[19] Ha eddig keletkezésükre a földmívelés érdeke volt az iránytadó, ettől kezdve mindinkább tért nyer az állattenyésztés is. Míg 1744-ben, mint Szabó István kimutatja, a Hegyesen főként földmívelést űző polgárok emelnek tanyákat, alig három évtized mulva a pásztor építmények számbelileg fölébe kerekednek a földmíves tanyáknak.[20] Ugyanis az 1772-ben végrehajtott összeírás szerint a szántóföldekül használt pusztarészeken 535 birtokosnak 153 tanyája mellett 976 ól és akol van 17,332 darab marha számára.[21] Tehát csak minden harmadik ól és akol mellé esik egy tanya, amelyikben aztán már állandó majoros is lakik. A tanya építését, mint eddig, ezután sem gátolta semmiféle tilalom a szántóföldeken, viszont az itteni állattartást a lehető legrövidebb időre akarják visszaszorítani.[22]

Egészen más volt a helyzet a várostól kelet felé elterülő erdőségeken, amelyek már a XVIII. század közepe óta alapját képezik a hortobágyi legelővel együtt a debreceni állattenyésztésnek. Az előző századból még csak a sertéstartásra vannak itt adatok. „Decretum est, hogy amely emberek az Apafáján a disznójoknak ólat csináltanak, a disznópásztoroknak sem ott, sem más erdőn, nemhogy nyers fát, de még amit kezökkel törö-

[17] U. ott 1732 ápr. 29.

[18] U. ott 1742. 26 l. Az heverő marhákat a szántóföldek közül minden ember kihajtassa. Tan. jkv. 1715. 596 l.

[19] Tan. jkv. 1744. 166 l. Kül. tart. ir. 1742. 1418. sz.

[20] Aedificium et educillum habent nullum praeter tuguria nonnulla per cives ibi agriculturam exercentes exstructa. Szabó István id. mű. 222 l.

[21] U. ott 226 l.

[22] Licitum sit in huiusmodi terris velut hereditariis aedificia ponere, altilia vero et sv. setigeres aestatis tempore etiam vaccas servare prohibitum. Corpus statutorum. III. k. 780. 1774.

gethetnek, fejszével vágni ne legyen szabad."[23] Ezeket az ólakat valóban pásztorépítményeknek tekinthetjük, de a földmívelés itt erdővédelmi céllal és az állattartás érdekében tilos. Állandóan megújúló tilalmak vetnek gátat a szántás-vetésnek. 1772-ben már olyanok telepednek ide, akik nem is polgárai a városnak, sőt „nagy földeket szántogattak fel a Halápon és másutt is, őszi és tavaszi vetéseket tettek."[24] A következő évben ezeket a kunyhókat elrontják, sőt az állattartást is csak úgy engedik meg, hogy ott „sem istállót, sem karámot fából senki ne csinálljon".[25] Egy évtized multán hasonló tilalommal találkozunk újra.[26]

Azonban a gazdasági élet kényszere mégis ide terelte lassanként a pásztorkodást, mert a jellegzetes teleltető helyeket a XIX. század közepe óta csak itt találjuk a mai napig. A földmívelés 1820 körül ugyan itt is megindul, mert az időszakos pásztortanyák földmíves tanyákká fejlődnek ki.[27] De alig indul meg ez a folyamat, mikor a tanács elejét veszi, 1833-ban ugyanis az itt levő 199 kunyhót lebontatja, a benne levő ugyanannyi számú majorost kitelepíti az erdei tisztásokról.[28] Az erélyes intézkedések eredményeként a debreceni erdőségek kétharmad részét képező Haláp, Fancsika, Bánk és Pac-pusztákon 52 hegyes kunyhó, 18 ól, 2 félszer, 4 akol, 21 tövisól, 5 szín és 12 kutrica marad, mind jellegzetes pásztorépítmény. Négy év mulva még kevesebb, 38 kunyhó, 24 ól, 12 kutrica és 7 akol áll itt, a földmívelés teljesen megszűnt, csak a méhészek élnek kint nyaranta.[29]

E történeti előzmények előrebocsátása után térhetünk át a mai debreceni tanya ismertetésére, amely alkotó elemeiben ezt a százados hatást tünteti fel. E hatás következtében különbözik az alföldi városaink tanyáitól, melyekben a mai kutatás a szántóföldre költözött városi házat lát. Nagyon sok vonásában rokon a nagykunsági tanyával, de a rokonság inkább az azonos földrajzi és gazdasági erők következménye. (1. kép) A legújabb gazdaságelméleti kutatás a tanyát tisztán mint mezőgazdasági település formát tekinti és a városból gazdálkodás céljaira, egyideig rövid időre kiköltöző lakosokat véli az első tanyai településnek.[30] Debrecenre vonatkoztatva azonban másként áll a helyzet. Itt

[23] U. ott III. k. 727 l. 1642.
[24] Tan. jkv. 1772. 101 l.
[25] U. ott 1773. 186 l. Stabulorum, caulorum et tuguriorum erectio in iisdem dumetis et in Haláp serio interdicitur et si qua praeexsistunt, quo prius funditus evertentur. Tan. jkv. 1774. 264 l.
[26] U. o. 1784. 101. l.
[27] Tan. jkv. 1822. 107 l.
[28] Jelentések 1833. 569. sz. Tan. jkv. 1836 796 l.
[29] Jelentések 1842. 239. sz. 1846. 802. sz. V. ö. Dr. Balogh István: A debreceni erdős puszták betelepülése. Debreceni Szemle. 1936 szept.
[30] Erdei Ferenc: A makói tanyarendszer. 8 l.

ugyanis a földbirtoknak és polgárjognak a városi beltelekhez kötöttsége folytán az Erdei Ferenc által Makó tanyatelepülésénél vázolt folyamat csak a XIX. század végén és egyszerre következett be a birtoklás felszabadulásával. 1742-ben, mikor pedig már elég nagyszámú földmíves tanya van a debreceni határban, még a lakosság nagy része a városból műveli a földjét és csak egy napra megy ki, azért még menedék helyet sem igen csinál magának. „Akármely mezei munkát míveltető gazdák, magok cselédeinek szorosan megparancsolják, hogy a lovakat szekérnél kötve tartsák, másoknak vagy magoknak kárt ne tégyenek."[31] A mai napig több helyen birtokos debreceni gazda

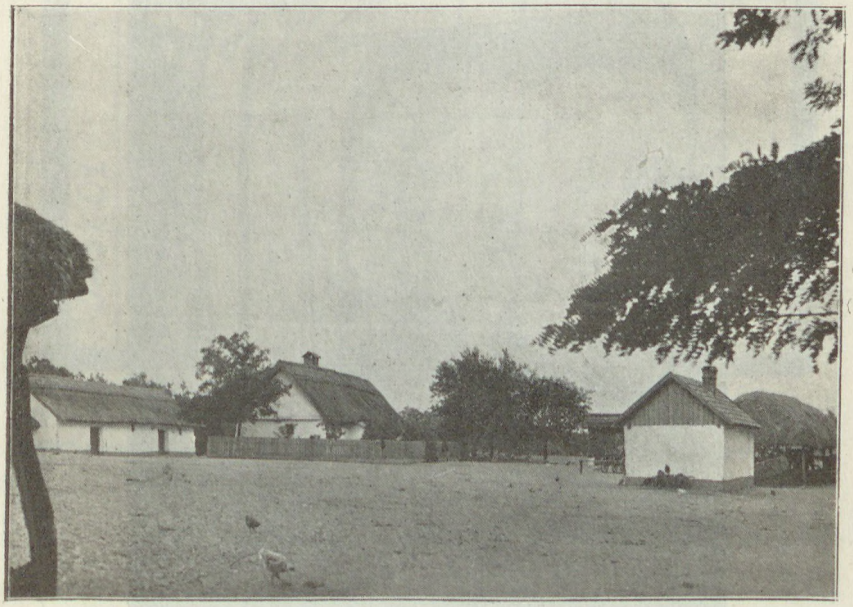

Fig. 1. kép.
Debreceni tanya.
Debrecener tanya. (Gehöft.)

még most sem emel mindenütt még ólat sem a földjére, hanem lovával és szekerével a dűlőúton a föld végében áll meg, a lovat a saroglyához köti, maga a szabadban a szekér alatt alszik éjszaka. Legfeljebb ősszel, tengeritöréskor állongat össze 20—25 kéve csutkából egy *hegyes* kunyhót, az élelemnek, *gunyának*. Az ilyen tanyát *aprófás tanyának* hívja némi humorérzékkel

[31] Tan. jkv. 1742. 34 l.

a debreceni magyar. Abban az esetben, ha a föld nagyobb terjedelme kényszeríti a hosszabb ott tartózkodásra, emel valami állandóbb épületet. Ez az *ól*, a lehető legkevesebb munkával készítve. Négy *fecskerakású fal*, amelynek egyik oldalán

Fig. 2. kép.

Tüzelős ól.

Herdstätte eines zum Feuern eingerichteten Stalles.

középen van az ajtó. A tetőt a két ágasra *felprájcolt* gerenda tartja. Szalmával befedi, padlása nincs. Rossz időben, mikor a jószág nem állhat a *zablón*, a nyári álláson, amely az ól körül levő egyetlen fa alá van állítva, beköti az ólba. E célra van a két végfal mellett két *félszerjászol*. Ilyenkor az ólban főznek,

az ól közepén négy-öt tégladarabtól körülvéve ég a tűz, hogy *az ajjba ne kapjon*. A füst az ajtón és a tűzfalba vágott két lyukon tódul kifelé. Az ól közepén égő tűz hajnalban az abrakoltató, lovat vakaró, és *ganézó* kocsisnak világító szerszáma. Ez az épülettípus ma is általános a debreceni kisgazdáknál.

A nagyobb gazdáknál az ól már másként fejlődött. A füst miatt sokszor a kezét is alig ismerte meg az ember, kivált ha esőrehajló idő volt és a szél leverte a füstöt. Ha sokáig kellett egy helyben tartózkodni, az ól közepén égő tűz mindig útban volt. Azért a tüzelőhely fölé egy kéményt emeltek. Így fejlődött ki

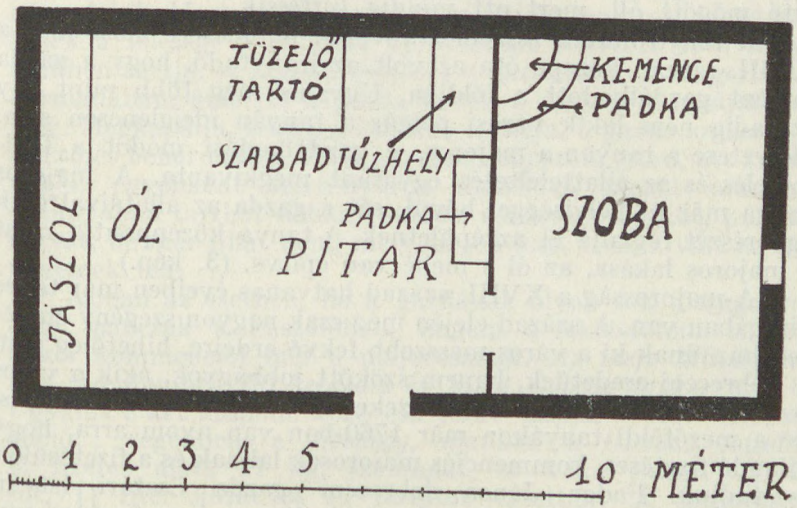

Fig. 3. kép.

Pitaról.

Dielen-Stall.

Tüzelőtartó = *Behälter für Brennmaterial.* Szabad tűzhely = *offener Herd.* Padka = *der Sitzplatz.* Pitar = *die Diele.* Ól = *der Stall.* Jászol = *die Krippe.* Kemence = *der Ofen.* Szoba = *die Stube.*

a debreceni *tüzelős-ól*, amely itt egészen másfajta épületet jelent, mint a Nagykunságon. Az ilyenfajta épületnek szépen megmaradt emléke Jóna István ólja az Újföldön. Az ól hossza 11 m., szélessége 7·30 m., tengelye észak-déli irányú. Az ajtaja a nyugati oldalfal közepén van, az ajtóval szemben a hátsó falnál van *a tüzelő*. A hatalmas, négy *kő-lábra* rakott, boltíves szabadkémény íveit vastag *füstgerendák* tartják. A kémény alja négyszög, széle-hossza 2·5 m. A tüzelőben 80 cm. magas padka volt, itt tüzelgetett a kiskocsis, míg a többiek a lovat

etették. Az az ól csak az igásjószágok számára készült, az egyik végében egy félszerjászol, a másik végében a mestergerenda alatt húzódik az *arccaljászol*, ahova az ökröket kötötték szemben egymással. Az ajtó mellett kétfelől a falban *vaklyuk* van, itt tartották a kocsisok a lóvakarót, kefét, porolópokrócot és egyéb apró *hemmi-hummit*. A kéménynek ajtóval szembeneső boltívén egy *póc* van, ide rakták a nyerget, tarisznyát. (2. kép.)

Az itt tanyázó béresek, kocsisok jóidőben a szabadban háltak, csak esőben és télen vackoltak az ól közepére a bundába. Az ól közepe nappal tiszta, az ide jutott szalmát reggel a *körömrugón* át beseperte a kiskocsis az ajjba. Villa, seprű, lapát az ajtó mögött áll, mert ott mindig *kézreesik*.

A tanya alkotó részeinek további fejlődésére most már a XVIII. század közepe óta az volt az irányadó, hogy a gazda miként gazdálkodott a földjén. Ugyanis még több mint egy századig nem lakik városi polgár a tanyán ideiglenesen sem. Helyetese a tanyán a majoros, e gazdálkodási módot a földmívelés és az állatteleltetés egyaránt megkívánta. A majoros tanya már új helyiséggel bővül, sőt a gazda az állataival csak egy részét foglalja el az épületnek. A tanya középpontja most a majoros lakása, az ól e mellé van építve. (3. kép.)

A majorosság a XVIII. század hatvanas éveiben már teljes virágában van. A század elején még csak nagyon szegény emberek húzódnak ki a város messzebb fekvő erdeire, hihetőleg nem is debreceni eredetűek, hanem szökött jobbágyok, akik a város terheit sem akarják viselni.[32] Ezeket kitelepítik ugyan innen is, de a mezőföldi tanyákon már 1760-ban van nyom arra, hogy állandó fizetéses, kommenciós majorosok laknak és a fizetésüket is tudjuk. Fodor János debreceni gazda Csatári István nevű majorosának Pünkösdtől számított egy évre fizetése egy süveg, egy disznószőrű guba, egy kék nadrág, két pár fehér ruha, két pár csizma. Felesége bére két keszkenő, egy nyári *puszli* (felső ruha), két ingváll, egy bőrkötő, két bagazia-kötő, egy szebeni rása-szoknya, egy pár új csizma és 15 vonásforint.[33] Ugyanez évben a másik majorosának egy szűrt, egy pár csizmát, egy pár bocskort, egy pár fehér ruhát, egy nadrágot és 7 vonásforintot fizetett. A majoros felesége egy pár fehér ruhát, egy kötőt, egy pár csizmát, egy keszkenőt és 4 vonásforintot kapott.[34] A majorosok száma 1770-ben 38, 84 családtaggal,[35] de ez a gazdasági érdek miatt állandóan növekedik, úgy, hogy 1776-ban külön tanácsi rendelet intézkedik, hogy a majorosokat egész évre kell fogadni és őket teszik felelőssé, „hogy valami csavargó, korhel embert a szállásokba be ne fogadjanak és ott semiképpen

[32] Tan. jkv. 1724. 28 l.
[33] Fodor János feljegyzései, 1760. Levéltár limbus.
[34] U. ott 1760.
[35] Szabó István id. mű. 226 l.

meg ne szenvedjék".[36] A majoros számára az igazolást, a kommenciós-levelet a gazda adta, mintegy bizonyítékául a megbízhatóságának és annak, hogy a majoros nem szorul rá a lopásra, mert rendes kommenciót mér neki.[37]

Így a tanács maga szorította rá a város gazdálkodó polgárait, hogy a cselédeknek megadják a rendes ellátását. A mostani, több mint 100 éves szokás által szabályozott szegődési mód innen veszi eredetét. Ma kétféle majoros él a debreceni tanyákon, a *szabad majoros* és a *kommenciós cseléd*. A szabad majoros rendesen olyan gazdánál lakik, akinek nincs sok jószága, ellenben vagy városi háza, vagy két tanyája van és az egyikben nem maga lakik. Hogy a tanya üresen ne álljon, majorost fogad belé, kinek a felesége a lakásért aprómarhát tenyészt és a tanyát rendben tartja. A szabad majoros a gazdától kap tengeriföldet harmadában, amelyet a gazda bevet, ő csak a munkáját adja meg. Megkapálja, letöri, a csutkát levágja, a gazda szekeret ad a termés behordására. Ha a gazdánál napszám akad, ott kaszálkapál, egyébként télen-nyáron akárhová mehet munkára. A tanyában tarthat néhány süldőt, a felesége tyúkot, pulykát, kacsát, de már libát nem, mert az sok kárt tesz, kivált ha nem ügyelnek reá.

Abban az esetben, ha a gazdának olyan sok jószága van, hogy nemcsak a kaszálóban, hanem a feketeföldön is telel, akkor kommenciót mér a majorosának. *Az ideje Mihály-napkor* (szeptember 29) *kezdődik és Szent György-napkor telik ki.* Ugyanis e két időpont közé eső időre kapja a téli kommenciót; régebben a *tizenegy*, újabban a *tizenhat mindent.* E fizetés alatt 11 kg. szalonnát, 11 véka búzát, 11 kg. sót, 11 liter kását és 11 forintot értettek. A majorosnak szabad *őretése* van, kommencióját a gazda búzájával őrletheti meg, de ennek csak régebben volt jelentősége, mikor a vámot a gazda fizette. Emellett kap nyárára annyi harmados tengeriföldet, amennyivel megbír, *takarást ríszibe*, 11-gyedén vagy 12-tedén és ha munka van, napszámot a gazdánál. Míg napszámon van, addig ő is bentkosztos, mint a többi, egyébként a maga *kenyerin il.* A felesége által nevelt aprómarha, tyúk és pulyka harmados szokott lenni; a felnevelt aprójószág egyharmadát a gazdának kell adni. Tarthat magának a majoros a tanya körül egy-két malacot is, hogy télire *zsírozója* legyen.

A tanyán a majoros a gazda helyettese, a nyári *nagy dolog-*

[36] Ex senatu communitate. 1776 febr. 28. Debr. lvtr. limbus.

[37] A mezőkön levő szállásokon sok olyan emberek laknak egész háznépestől, kik a szállást biró gazdáknak nem conventios cselédei, következésképpen a gazdák eleséggel nem is tarthatnak, hanem ezek maguktól szerezvén be az ennivalót, más gazdának kárára vannak. Tan. jkv. 1793. 330 l.

időben a kapások, kaszások közt ő az első ember. Mivel állandó lakos, számára már állandóbb épületről gondoskodik a gazda. Ez az épület a *pitaról*. Jellemző vonás, mint a régi öregek mondják, hogy *egy ajtón jár be a jószág az emberrel*; egy tető alatt van a lakás az istállóval, amely csak a kevésszámú igásjószág befogadására való. A *heverő marhának*, sokszor nem is a tanya mellett, egészen más építmény van emelve. Ez a tanyatípus a legáltalánosabb a debreceni határban. Meglepő rokonságot mutat alaprajzban és beosztásban Györffy István egy nagykunsági tanyájával,[38] de nagyon különbözik a debreceni városi háztól. A szántóföldön, kissé messzebb a mesgyétől, a dülőúttól egy jó hajításnyira véggel helyezkedik el az útra. Minden debreceni tanyánál ez az általános települési alak, egy-két kivétel alig hoz változatosságot. Egy ma is fennálló példánya egy Ondódszéli kis tanya, melynek hossza 12·40 m., szélessége 6 m. A keleti fal közepén van az ajtó, amely a *pitarba* nyílik. Jobbkéz felől a majoros lakása, balkéz felől az ól van. Az ajtóval szemben, a ház és a pitvar elválasztó-fala mellett a szabadkémény alatt van a *szabadkonyha*, a 80 cm. magas sárpadka *tüzelő*. A tüzelőpadka aljában kb. 30 cm. sugarú, félkörívű nyílás a tűzrevaló és aprócseprő holmi tartására. A tüzelővel párhuzamosan, tőle olyan távolságra, hogy az ember kényelmesen megfordulhasson, *elig bű helye legyík*, áll egy 80 cm. magas sárfal, amelynek külső vége L-alakban az ól felé törik. Az általa bezárt zugban van a *színatartó*. (4. kép.)

Az ól a pitartól nincsen elválasztva, legfeljebb annyival, hogy a pitar le van padlásolva, az ól ellenben nincs. Az épület közepén végighúzódó mestergerendát az ól közepén egy jól megtermett ágas támasztja fel a szénatartó sarkánál. Az ólból így egy *rajtoja* segítségével könnyen fel lehet jutni a *hászijára*. Az ólban egy félszer-jászol van, amely mellé öt lovat vagy négy tehenet lehet kötni.

Az épület másik fele a *ház*, ahol a majoros lakik. A pitart a majoros és a gazda, az ólat csak a gazda és a házat csak a majoros szokta használni. A házba a gazda még egy éjszakára sem megy be, ha a tanyán alszik. A házban az ajtó megett áll a kemence, széles padkán. A szája a pitarba nyílik, innen is fűtik, *a kürtőlyuka* a kéménybe nyúlik fel. Az ablak a végső falban a középtől kissé jobbra van, mert a tetőt tartó ágas nem engedi, hogy pontosan középre hagyják. A berendezés igen szegényes, bár minden a házban van. Egy ágy és egy *dikó*, egy láda, egy *komót*, kanapé, asztal és szék. Mivel a majoros élete állandó költözés, a gazda a szegődés napján fuvart ad neki, egy-két szekérrel az összes *betyárbútort* el kell tudni szállítani, az évi keresettel együtt.

[38] Györffy István: A nagykun tanya. 14 l.

Az újabb tanyáknál, amelyek főként az 1870-es években keletkeztek, mikor a gazda már állandóbban és néha két-három napra is kint maradt, megint más változás következett be. Először is az ólat egy fallal elválasztották a pitartól, úgy, hogy az ólajtó az udvarra nyílik. Így kétfelől két félszer-jászolt lehetett beállítani, több jószág fért meg. A pitar elé egy kis gátor került, amelyből balra az első ajtó egy kis oldalházba, a gazda kamarájába nyílott. A gátor éppen olyan széles, mint a pitar, az udvartól egy kis, 120 cm. magas sárfal-könyöklő választja el. A könyöklőn ugyanilyen magasságú lécből készült veréce tartja távol a baromfit, hogy a pitarba ne menjen. Így a pitar szélességben vesztett, ugyancsak a ház is, amely olyan széles, mint a pitar. A gazda kamarája állandóan zárva van, a kulcsot mindig elviszi magával. Benne rendesen egy ágy és valami szék van, a féltettebb szerszámokat és a bentkosztos napszámosok számára való eleséget tartja itt. Ilyenféle tanyát a Cserén találunk, a Gombos Gergelyét. Itt is van állandó majoros, a gazda azonban régebben sem, most sem lakik kint a tanyán állandóan. (5. kép.)

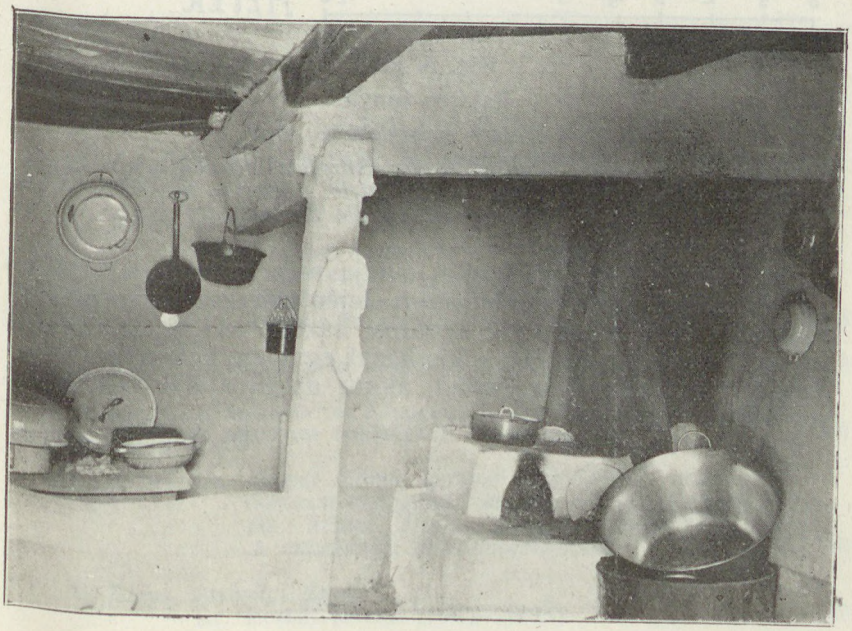

Fig. 4. kép.
Pitaról szabad tűzhelye.
Dielen-Stall mit offenem Herd.

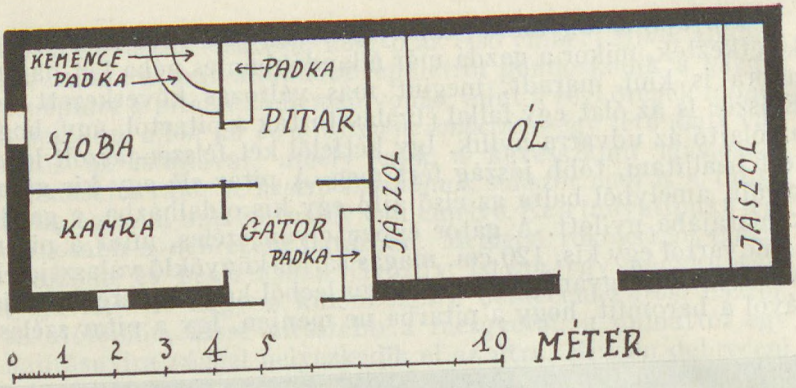

Fig. 5. kép.

Majoros tanya.

Zum Heizen eingerichteter Stall.

Kemence = *der Ofen.* Padka = *der Sitzplatz.* Szoba = *die Stube.* Kamra = *die Kammer.* Pitar = *die Diele.* Gátor = *der Flur.* Ól = *der Stall.* Jászol = *die Krippe.*

A debreceni tanyák többi alakja már csakugyan később, a mult század végén és a mostani elején keletkezett, valójában semmiben sem különbözik a városi háztól, melyet dr. Ecsedi István írt le.[39] Legfeljebb a kis házat egyideig kamrának használják, míg nem nő a család, akkor aztán átalakítják lakószobának.

Dr. Balogh István.

[39] Ecsedi István: A debreceni népi építkezés. Néprajzi Értesítő. 1912. 151—194 l.

Tartalomjegyzék

Inhaltsverzeichnis.

Oldal
Seite

Előszó 5

I. Rész.

JELENTÉS

a Déri Múzeum 1936. évi működéséről és állapotáról.

. *fejezet. Berendezési munkálatok.*
Thaly-szoba berendezése. — Hortobágyi Múzeum átszervezése. — Negatív-lemezek és fényképek rendezése. — Új kutatószoba berendezése és hasonló munkálatok 8

II. fejezet. A múzeum az általános közművelődés szolgálatában. 14

III. fejezet. A múzeumi és könyvtári felügyelőbizottság működése. A múzeum épületének karbantartása 16

IV. fejezet. Dr. Ecsedi István igazgató elhalálozása folytán a múzeum anyagának átadása a h. igazgatónak — Dr. Sőregi János igazgatóvá választása. — A múzeumőri állás meghirdetése 18

V. fejezet. Személyi ügyek.
Dr. Ecsedi István (1885—1936) 20

VI. fejezet. A múzeum évi gyarapodása.
1. Felajánlások, nagyobb szerzések s ajándékozások 55
2. Az évi gyarapodás :
I. Könyv- és oklevéltárnál 56
II. Szépművészeti tárnál 64
III. Iparművészeti tárnál 66
IV. Érem- és régiségtárnál 66
V. Néprajzi tárnál 74
VI. Természetrajzi tárnál 75

VII. fejezet. Néprajzi és régészeti kutatások 1936-ban 77

VIII. fejezet. A múzeum évi háztartása.
1. Kiadások 78
2. Bevételek és azok felhasználása 80

IX. fejezet. A múzeum mint kultúrház.
1. Az előadóterem igénybevétele 1936-ban 80
2. A képkiállítási termek igénybevétele 1936-ban. 83
3. A Közművelődési Könyvtár működése és állapota 1936-ban 84

X. fejezet. A múzeumi tisztviselők irodalmi munkássága . . . 87

XI. fejezet. A múzeum látogatottsága 89

II. Rész.

Figyelő.

Zoltai, Megjegyzések Győrffy István „A magyar tanya" című értekezéséhez 91
Lükő Gábor, A Magyarság Néprajza IV. kötete. Ismertetés . . 93
Balogh István, A legeltetést szabályozó egyességlevelek 94
Zoltai Lajos, Herpay : Földes község története c. művének ismertetése. 96

III. Rész.

Függelék.

I.

Zoltai Lajos, Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról.
A lakóház 99
I. Szobabútorzat 100
II. Ágybeli. Ágyöltözet 117
III. Asztali edények, fehérneműek. Evő-ivó eszközök . 122

II.

Lükő Gábor, A magyar parasztzene történetéhez.
I. Magyar zenei dialektusokról 132
1. A főcezúra hangmagassága 133
2. A dallam záróhangjainak ritmusa 138
II. Az oláh parasztzenében jelentkező magyar hatásról 140

III.

Balogh István, A debreceni tanya 146

MTAKADÉMIA KÖNYVTÁRA

8. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1913. évi működéséről és állapotáról. Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 56 l., 2 térkép. Városi Nyomda 1914. Elfogyott.
9. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1914. és 1915. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 28 l. Városi Nyomda 1916.
10. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1916. és 1917. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 27 l. Városi Nyomda 1918.
11. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1918., 1919. és 1920. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 20 l. Városi Nyomda 1921.
12. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának 1921. évi működéséről és állapotáról. Írta Zoltai Lajos. 8°, 12 l. Városi Nyomda 1922.
13. **Jelentések** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1922. és 1923. évi működéséről és állapotáról. Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 16 l. Városi Nyomda 1924.
14. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1924. évi működéséről és állapotáról. Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 16 l. Városi Nyomda 1925.
15. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1925. évi működéséről és állapotáról. Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 19 l. Városi Nyomda 1926.
16. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1926. évi működéséről. (Deutscher Auszug). Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 44 l. Városi Nyomda 1927. Elfogyott.
17. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1927. évi működéséről. (Deutscher Auszug. Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 55 l. Városi Nyomda 1928. Elfogyott.
18. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Múzeumának és Közművelődési Könyvtárának 1928. évi működéséről. (Deutscher Auszug.) Szerk. Zoltai Lajos. 8°, 60 l. Városi Nyomda 1929.
19. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1929. évi működéséről. (Deutscher Auszug.) Szerk. Ecsedi István. 8°, 63 l. Városi Nyomda 1930.
20. **Vezető** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumában. Szakemberek közreműködésével összeállította Ecsedi István. 8°, 248 l. Városi Nyomda 1930. Elfogyott. Új kiadás előkészületben.
21. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1930. évi működéséről és állapotáról. A múzeum berendezésének és megnyitásának története. (Deutscher Auszug.) Szerk. Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 97 l. Városi Nyomda 1931. Elfogyott.
22. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1931. évi működéséről és állapotáról. (Deutscher Auszug.) Szerk. Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 103. l. Városi Nyomda 1932. Elfogyott.
23. **Jelentés** Debrecen sz. kir. város Déri Múzeumának 1932. évi működéséről és állapotáról. (Deutscher Auszug.) Szerk. Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 264. l. Városi Nyomda 1933.
24. A Debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1933. (Deutscher Auszug.) Szerk. Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 310. l. Városi Nyomda 1934.
24. A Debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1934. (Deutscher Auszug.) Szerk. Ecsedi István és Sőregi János. 8°, 408 l. Városi Nyomda 1935.
25. A Debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1935. (Deutscher Auszug.) Szerk. Sőregi János. 8°, 159 l. Városi Nyomda 1936.
26. A Debreceni Déri Múzeum **Évkönyve** 1936. (Deutscher Auszug.) Szerk. Sőregi János. 8° 162 l. Városi Nyomda 1937.

A Déri Múzeum Régészeti Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei

1. Sőregi, Régészeti kutatások és ásatások 1930-ban. 8°, 20 l. Városi Nyomda 1931. (Deutscher Auszug.)
2. Sőregi, Méhkasalakú földbevájt üregek feltárása Debrecen város téglagyári telepén. 8°, 18 l. Városi Nyomda 1932. (Deutscher Auszug.)
3. Sőregi, A méhkasalakú földbevájt üregek problémája. 8°, 83 l. Kertész J.-nyomda, Karcag 1932. Függelék: Dr. Scherf Emil, A debrecen-tócóparti fazekastelep földtani viszonyairól. (Deutscher Auszug.)
4. Sőregi, A biharmegyei konyári korarézkori temető. 8°, 46 l. Városi Nyomda 1933. (Deutscher Auszug.)
5. Sőregi, A panyolai tölgyfaépítmény háromrendbeli ásatásának története. 8°, 19 l. Városi Nyomda 1933. (Deutscher Auszug.)
6. Sőregi, Előtanulmányok a panyolai tölgyfaépítményhez. Az 1933. évi negyedik ásatás. 8°, 65 l. Városi Nyomda 1934. (Deutscher Auszug.)
7. Sőregi, A hortobágy—görbeháti középkori templom és temető. 8°, 51 l. Városi Nyomda 1935. (Deutscher Auszug.)
8. Zoltai, Fáji Fáy János a könyv- és műgyüjtő debreceni polgármester. 1773—1833. 8°, 18 l. Városi Nyomda 1936. (Deutscher Auszug.)

A Déri Múzeum Néprajzi Osztályának Ismeretterjesztő Közleményei:

1. Ecsedi, Csengőöntés ősi módon Hajdúböszörményben. 8°, 11 l. Városi Nyomda 1931. (Deutscher Auszug.)
2. Ecsedi, A debreceni cseréppipa. 8°, 42 l. Városi Nyomda 1932. (Deutscher Auszug.)
3. Ecsedi, Népies vadfogás és vadászat a debreceni határban és a Tiszántúlon. 8°, 146 l. Városi Nyomda 1933. (Deutscher Auszug.)
4. Ecsedi, Népies halászat a Közép-Tiszán és a tiszántúli vizeken. 8°, 186 l. Városi Nyomda 1934. (Deutscher Auszug.)
5. Ecsedi, A debreceni és a tiszántúli magyar ember táplálkozása. 8°, 256 l. Városi Nyomda 1935. (Deutscher Auszug.)
6. Balogh István, Adatok a debreceni erdőgazdálkodás történetéhez. A vákáncsosok. 8°, 18 l. Városi Nyomda 1936. (Deutscher Auszug.)
7. Sőregi, Ecsedi István dr. 1885—1936. 8°, 48 l. Városi Nyomda 1937. (Deutscher Auszug.)
8. Zoltai, Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról. A lakóház. 8°, 28 l. Városi Nyomda 1937. (Deutscher Auszug.)
9. Lükő Gábor, A magyar parasztzene történetéhez. 8°, 16 l. Városi Nyomda 1937. (Deutscher Auszug.)
10. Balogh István, A debreceni tanya. 8°, 18 l. Városi Nyomda 1937. (Deutscher Auszug.)

A Debreceni Múzeumbarátok Köre kiadványai:

1. Zoltai, Debrecen vizei. Folyók, folyások, völgyek, erek, fokok. Tavak, fertők, fenekek, laposok, mocsarak, rétek, tiszták. Árkok, csatornák, gátak, kutak. 2 térképpel. 8°, 40 l. Nagy Károly és T. Nyomda, Debrecen 1935.
2. Sőregi, Löfkovits Arthur, 1863—1935. 8°, 24 l. Városi Nyomda 1936. (Deutscher Auszug.)